

Jezik pjesama Račinina Zbornika

Napisao pravi član
Milan Rešetar

*Primljeno u sjednici historičko-filološkog razreda Jugoslavenske akademije
znanosti i umjetnosti 20. februara 1934.*

Uvod

1. — Pjesmama Račinina Zbornika zovem pjesme što ih je god. 1870 izdao Jagić u II. knjiži *Starih pisaca hrvatskih* pod imenom Šiška Menčetića i Gore Držića, a koje se gotovo sve nalaze u zborniku dubrovačkih pjesama što ga je pisao od g. 1507 dalje mladi dubrovački vlastelin Nikša Račina. Kad su naime sve te pjesme izdane zajedno na svijet, mislilo se je da su s v e ili Mćeve ili Dćeve, pa kako se za mnoge između njih nije moglo kazati čije su, to jest, po ondašnjemu mišleću, jesu li Mćeve ili Dćeve, tako su se mnogi bavili tim pitanjem i iznosili razne razloge s kojih su mislili da se neke od tih pjesama imaju pripisivati Mću ili Dću. Većinom se je pri tome uzimao u obzir metar pjesama, a svi su istraživači do najnovijega vremena polazili s toga pogrešnog stanovišta da su sve te pjesme ili Mćeve ili Dćeve, pa stoga i dolazili do krivih rezultata, dok nisam ja pokazao¹ da u Račininu Zborniku ima mnogo pjesama za koje treba pitati — ne jesu li Mćeve ili Dćeve, nego upravo čije su, a prof. M. Medini pak dokazao² da u Račininu Zborniku imaju bar četiri grupe pjesama od četiri razna pjesnika, od kojih ni jedan nije ni Mć ni Dć.³

Kako se je doslije najviše pazilo na metriku ovih pjesama — to naročito vrijedi za Medinijev članak što je najvažniji dosadašnji prilog u ovoj stvari, — a malo ili nimalo na jezik, to sam

¹ U Jagićevu *Archiv-u* XXII (1900), 215—230.

² U *Radu* 153 (1903), 98—114.

³ Historijat i rezultate toga istraživanja prikazao sam i ocijenio u *Radu* 267, 99 i d.

mislio da treba proučiti, poslije metra, i jezik ovih pjesama zato da bi se našle koje jezične osobine po kojima bi se moglo kazati je li Mćeve ili Dćeve neka pjesma za koju s drugih razloga možemo s pravom uzimati da pripada jednom od te dvojice pjesnika, i zato da se vidi mogu li se naći kakve karakteristične jezične osobine za neke pojedine pjesme ili cijele grupe pjesama za koje opet imamo pravo misliti da nisu ni Mćeve ni Dćeve. Nego u pogledu opsega ove moje radnje treba da rečem dvije stvari: prvo, ja se u njoj obazirem samo na gramatičke osobine, ostavljajući leksikalne i stilističke za drugi put ili drugomu istraživaču; a onda i u tim užim granicama ja se rijetko upuštam u sitniji detalj, to jest ne navodim sve, po broju primjerâ, ređe osobine, jer ako se u jednoj partiji pjesama nađu po 2—3 primjera kakve, inače dobro poznate pojave, a u drugoj kojoj ne nađe ni jedan, to može vrlo lako biti, a bez svake sumnje često i jest, samo puki slučaj, pa bi bilo metodološki sasvim krivo uzimati tu osobinu kao nešto čim se prva partija razlikuje od druge. Zato sam baš najviše gledao na one osobine koje se često javljaju, kadgod i u jednoj istoj pjesmi, te tako mogu lako pokazivati neku razliku u jeziku raznih partija koja ne može biti i nije slučajna, nego zavisi o ličnom govoru ili, kadgod, i o samovolji pjesnikovoj. Koliko se rezultati ove moje studije slažu ili ne slažu s onima dosadašnjega raspravljanja o ovome pitanju, kazano je u § 96 i dalje.

Treba napokon da rečem da je ova studija izrađena na temelju rukopisa novoga izdanja ove knjige *Starih pisaca* što sam ga ja priredio i što ga je Jugoslavenska akademija preuzela za svoje publikacije; morao sam to učiniti, jer sam se, priređujući novo izdanje, uvjerio da Jagić nije uvijek tačno i dobro udesio svoj tekst, čime neću nikako da rečem da njegovo izdanje nije dobro ni kritičko — naprotiv, Jagić je uglavnome dao vrlo dobar tekst, i on je na vrlo mnogim mjestima vrlo oštroumno ispravljao rukopise, ali često u kritičkim napomenama nije kazao kako piše u rukopisu a kako on ispravlja, dosta često u sitnicama mijenja nešto što nije trebalo mijenjati, a katkada — ali to biva vrlo rijetko! — pogrešno mijenja, ili ne ispravlja gdje je očividno da je i kako je to trebalo činiti. Već stoga će dakle novo izdanje dobro doći, jer će se po njemu uvijek i svuda vidjeti kako je u kojemu rukopisu, gdje se rukopisi među sobom ne slažu, ili kako u njima piše gdje se oni u tekstu izdanja ispravljaju.

2. — Nego ja se držim ne samo teksta novoga izdanja⁴ već i njegova rasporeda pjesama. Jagić je naime bio, bez pravoga razloga, ispremiješao pjesme iz raznih rukopisa, tako da nije bilo ni prave cjeline u njegovim »knjigama« pjesama ni jasnog pregleda; ja sam naprotiv ostavio na okupu pjesme koje su na okupu u rukopisima a i u istome redu kako u njima pjesme idu jedna za drugom. Da se to bolje razumije, treba kazati bar par riječi o rukopisima iz kojih su vadene ove pjesme (kao skraćenicu za s v e ove pjesme uzimlēm siglu Zk), a inače o njima se mnogo više kaže u uvodu k mojemu izdanju. Svaka se od ovih pjesama nalazi bar u jednome od tri glavna rukopisa, a to su: Menčetićev rukopis (M) Jugoslavenske akademije iz sredine XVII. vijeka; Držićev (u Jagića Pucićev) rukopis (D) moje »Dubrovačke biblioteke« iz druge polovice XVII. vijeka, i Račinin zbornik (R) zadarske gimnazije. M sadržava 512 pjesama koje su bez sumnje sve Mćeve, a razdijeljen je u dva dijela (MI i MII), u prvome od kojih ima 366 pjesama bez dalje razdiobe, dok su pjesme drugoga dijela razdijeljene na tri knjige. D je nedovršen i nepotpun te broji samo 48 pjesama koje su po svoj prilici sve Dćeve. Kako je sastavljen R zna se tačnije tek poslije spomenutoga mogega članka o nemu: i u nemu su dva dijela (RI i RII): u prvome su dijelu gotovo sve one pjesme što su u M i u D, i još ktomu 75 kojih nema u ta dva rukopisa, a pjesme su poredane azbučnim redom prvoga slova svake pjesme, i to tako da redovno idu prije pjesme koje se nalaze i u M, koje su dakle Mćeve, a onda druge koje su i u D, koje su dakle Dćeve, ili se ne nalaze ni u M ni u D, ali će biti, već po metrici a donekle i po ortografiji, također Dćeve;⁵ u RII naprotiv 215 je pjesama, od kojih se samo gdjevoja nalazi i u M, dvije su s par stihova što su i u D, a sve ostale su sasvim nove.

Koliko je bio nezgodan Jagićev raspored pjesama, vidi se po tome što sam tek u prije spomenutom mojem članku o R mogao konstatovati da u RII ima neprekinut niz od 56 pjesama od kojih svaka ima neko žensko ime (ponajviše *Kata*) kao akrostih; ali baš način kako pjesnik gradi akrostih *Kata* (što ga i Mć u M često ima) jasno dokazuje da taj pjesnik nije bio Mć, jer ovaj za slovo *K* od akrostiha *Kata* uzimlę samo tako slovo *c* koje, po našoj staroj pri-

⁴ Samo za neke citate što sam naknadno unio u ovu radnju, pošto sam već predao svoj rukopis Akademiji, uzimlēm — naročito u sintaksi — tekst kakav je u Jagićevu izdanju.

⁵ V. u R a d u 247, 120 i d.

morskoj ortografiji, glasi kao *ℓ*, dok pjesnik te grupe u RII uzimlje u istu svrhu slovo *c* bez obzira kako glasi, dakle i kada glasi kao *č* i kao *ć*; pa kako sam u toj grupi našao i dvije pjesme koje dubrovački pjesnik Antun Sasin u drugoj polovici XVI. vijeka pripisuje Andriji Čubranoviću, izrekao sam mišljenje da će i cijela ta grupa biti njegova. Na temelju te moje rekonstrukcije originalnoga rasporeda pjesama u R prof. M. Medini pak u spomenutom svojem članku, s obzirom na metriku, mogao je u RII odrediti još tri zaokružene grupe pjesama, prvu od kojih on pripisuje Marinu Kristićeviću, jer se za jednu pjesmu, koja je u toj grupi pisana drugom rukom, izrije kom kaže da je njegova, dok za ostale dvije uzimlje da su od dva različita, nama nepoznata pjesnika. Ima dakle dovoljno razloga da se u novome izdanju vrati red pjesama što je u samim rukopisima, i ja sam to i učinio — dokle se je moglo, jer M i D s jedne strane a RI s druge imaju uglavnome iste pjesme, ali sasvim drugi red pjesama: u M i D Mćeve i Dćeve pjesme su odvojene i idu nekim svojim redom, a u RI su pod svako azbučno slovo sabrane pjesme obojice pjesnikâ. Trebalo se je dakle odlučiti ili za red kakav je u M i D ili kakav je u RI; pa i u tome pogledu nije trebalo dugo razmišljati: M i D, premda su mlađi od R, bolji su od néga i, što mnogo više vrijedi, naročito M je vrlo dobar svjedok u питању što jest Mćevo a što neće biti njegovo. Ja sam stoga uzeo najprije sve pjesme iz M, pa onda pjesme iz D, nadalje pjesme iz RI koje se ne nalaze ni u M ni u D, te napokon pjesme iz RII, a u svakom sam od ta četiri dijela ostavio bez ikakve promjene isti red pjesama kakav je u odnosnome rukopisu. Napose ističem da nisam dirao ni u red pjesama što su uzete iz RI (a ne nalaze se ni u M ni u D), premda su neke od njih sigurno Dćeve, jer imaju u akrostihu njegovo ime, i premda su druge tri po svoj prilici Mćeve.⁶ U novome je izdanju dakle 847 pjesama koje su ovako porazdijeljene: 1) pjesme iz M pod br. 1—512; 2) pjesme iz D pod br. 513—560; 3) pjesme iz RI, koje se ne nalaze ni u M ni u D, pod br. 561—638⁷ i 4) pjesme iz RII pod br. 639—847. Raspored je dakle sasvim drukčiji negoli je u prvome izdanju, pa zato, budući da se ne može znati kada će novo izdanje izaći na svijet, — dajem u prilogu pregled svih pje-

⁶ V. u R a d u 267, 126.

⁷ Da se očuva potpun broj što ga pjesme imaju u RI, uzeo sam u ovaj ctsjek i pjesme pod br. 563, 592 i 609, premda su prve dvije uzete iz Mćevih pjesama pod br. 311 i 438 a treća je jednaka Mćevoj pjesmi pod br. 64, tako da je u RI novih pjesama samo 75.

sama po brojevima novoga izdanja uz naznaku broja, pod kojim je pjesma u odnosnome rukopisu, i strane na kojoj je cijela ili sa svojim početkom u Jagićevu izdanju, tako da ko god to zaželi, moći će lako naći u tome izdanju pjesmu ili stih na koje se ja pozivljam u ovoj radnji po brojevima novoga izdanja; tako će svak moći i kontrolirati moj rad, samo što treba paziti da u detalju moj tekst, kojega se ja držim, vrlo se često razlikuje od Jagićeva, ne smije se dakle misliti da su to u mojim citatima kakve štamparske ili druge kakve pogreške.

I. Glasovi: A. Vokali

1. P r a s l a v . v o k a l ě

3. — Za praslav. vokal ě, kod kojega najviše izbijaju razlike u starim dubrovačkim djelima i rukopisima, treba najprije da rečem da se ja po pravilu obazirem samo na one slučajeve gdje refleks vokala ě n i j e u s r o k u (u rimu), gdje je dakle pjesnik po svojem izgovoru, ili po svojoj slobodnoj volji mogao uzimati ili ikavki ili jekavski oblik, a katkada i ekavski, dok ne uzimljam u račun slučajeve gdje je ikavski refleks u s r o k u s drugom riječi koja prema ě ima etimološko i, ili gdje se jekavski refleks sriče s riječju što prema njemu ima etimološko e, kao što ne brojim one, inače rijetke slučajeve u kojima je dvosložno jekavsko ije (ponajviše kod *nije*) uzeto zbog metra zato da u stihu bude jedan slog više, jer ikavski oblik *ni* od jednog je sloga, — drugim riječima uzimljam u obzir samo primjere gdje je izbor refleksa za ě fakultativan a ne one gdje je obligatan. Gledajući stvar s toga stanovišta, može se za naša tri rukopisa reći ovo: relativno D ima najviše ikavskih oblika, M najviše jekavskih a R stoji po srijedi među njima — ima mañe ikavskih oblika od D a više njih od M. Kako su baš pisali sami pjesnici, ne znamo, jer nemamo ni njihovih autografa ni izdanja što bi oni sami bili priredili — jedini je autograf m o ž d a ona jedna pjesma u RII (br. 730)⁸ koja nosi Kristićevićovo ime;⁹ ja sam se za tekst držao ovoga pravila: mijenao sam jekavski oblik rukopisa na ikavski, i obratno, samo u onim ne baš rijetkim pri-

⁸ Pod »br.« razumijem uvijek broj što ga svaka pjesma nosi u novome izdanju.

⁹ V. u R a d u 247, 133.

likama gdje je to bilo potrebno zbog sroka; a gdje se rukopisi ne slažu, davao sam prednost ikavskomu obliku, jer to stoji da je kod dubrovačkih pjesnika XVI. vijeka ikavski izgovor smatran kao književniji od jekavskoga; s istoga sam razloga davao prednost i nekim književnim ekavizmima (*venac*, *veran*) i nekim starijim jekavskim oblicima (*menije* itd., *smijejati se*, *-rje-*), ako je u jednome rukopisu bilo tako a u drugome drukčije (*vinac* ili *vijenac*, *meni* itd., *smijati se*, *-re-*). Samo se sobom razumije da sam u v i j e k u kritičkim napomenama naveo kako je baš u rukopisima; ali po pravilu u ovaj račun uzimljam i one oblike što sam ih vratio, odnosno izabrao za tekst pjesme, tako da broj ikavskih oblika što navodim prikazuje, za rukopise, njihov m a x i m u m a broj jekavskih njihov m i n i m u m.

Tako izlazi da po našim rukopisima, odnosno po utvrđenome tekstu novoga izdanja, *Mć* je po *M* samo pretežno ikavac (biće za $\frac{2}{3}$ svih primjera sa *ě*), *Dć* je po *D* gotovo čist ikavac, dok po *R* *Mć* ima dosta više ikavizama negoli po *M* a *Dć* nešto više jekavizama negoli po *D*. To biva odatle što *R* vrlo često ima ikavski oblik gdje je u *M* jekavski (676 puta, ali ima i 180 puta gdje je u *M* ikavski a u *R* jekavski), a *R* ima često jekavski oblik gdje je u *D* ikavski (60 puta, ali i 22 puta obratno); to su ti slučajevi gdje se rukopisi ne slažu i gdje sam ja u tekstu dao prednost ikavskomu obliku, iako se može samo misliti, ali ne može dokazati, da je bar u većini slučajeva *R* prema mlađemu *M* zadržao stariji (pjesnikov) ikavski oblik što ga je, prema starijem *R*, zadržao i tačniji, iako mlađi *D*.

4. — Ako ne možemo znati koje su reflekske uopće uzimali naši pjesnici za praslav. *ě*, ima brojna kategorija slučajeva gdje to možemo znati, a to su slučajevi gdje je refleks vokala *ě* u sroku s riječju što prema *ě* ima etimološko *i* ili *e*. Ali odatle vidimo samo to da su pjesnici, prema potrebi, uzimali sad ikavski a sad jekavski oblik, tako da nam srok za same pjesnike ništa ne dokazuje; jedino se može reći da *Dć*, koji je inače gotovo čist ikavac, u sroku ima više putâ jekavske oblike.¹⁰ Mnogo je važnije pak što po tim primjerima sa *ě* u sroku možemo konstatovati da su prepisivači dosta često miješali što je pjesnik napisao, uzimajući jekavski oblik gdje

¹⁰ U 516, 27. 524, 2. 526, 11. 527, 8. 530, 2. 64. 536, 4. 537, 12. 538, 17. 550, 11. 558, 17. 559, 2; kod citata prvi broj kaže broj pjesme a drugi broj stiha.

srok ište ikavski, i obratno. Ponajviše biva ono prvo, ali kod tri prepisivača u raznoj mjeri: u D samo jedan put (519, 12), u M već 25 puta,¹¹ a u R čak 209 puta!¹² Mnogo rede naprotiv nalazimo u rukopisima ikavski oblik gdje srok traži jekavski: u D opet je samo jedan siguran primjer — *strile* × *jele*¹³ 536, 4, dok drugi primjer *besidom* × *pogledom* 526, 11 nije siguran, jer tako je samo u R, a u D je na istome mjestu *besidom* × *poglidom*, pa bi moglo biti da to nije pogreška, nego da je Dć zbiļa stvorio taj oblik *poglidom* da bi mu se sricao sa *besidom*; i u M su dva ovakova primjera (209, 44; 305, 1), a R, koji preko 200 puta ima u sroku grijeshkom jekavski oblik mjesto ikavskoga, samo 37 puta ima ikavski mjesto jekavskoga.¹⁴ Pogrešaka protiv sroka ima dakle najmañe D, dosta ih ima M a vrlo mnogo R. Nego u pogledu ova dva posljedñia rukopisa treba istaknuti da u oba ima mnogo više pogrešnih jekavskih oblika negoli ikavskih (u M samo dva!), odakle slijedi da je obojici tih prepisivača (nepoznatomu pisaru M, mladomu vlastelinu Nikši Raćini!) jekavski izgovor bio obićniji od ikavskoga;

¹¹ U 3, 1. 8, 5. 46, 9. 51, 11. 74, 10. 144, 3. 233, 7. 247, 6. 250, 49. 304, 7. 305, 2. 358, 4. 368, 6. 384, 8. 400, 8. 408, 11. 415, 3. 435, 2. 439, 5. 455, 2. 244, 459, 34. 100. 478, 67. 485, 19.

¹² U 3, 1. 14, 5. 15, 1. 18, 45. 19, 4. 23, 22. 29, 8. 34, 15. 35, 6. 37, 5. 43, 7. 65, 16. 66, 1. 67, 8. 9. 73, 5. 74, 9. 80, 5. 86, 11. 97, 7. 103, 9. 107, 3. 119, 19. 125, 28. 31. 134, 18. 140, 7. 144, 3. 15. 148, 7. 149, 6. 150, 1. 151, 5. 155, 15. 156, 14. 159, 11. 168, 4. 172, 7. 178, 5. 180, 2. 187, 7. 198, 3. 203, 7. 209, 8. 217, 13. 15. 223, 3. 224, 2. 226, 4. 234, 9. 238, 1. 239, 6. 245, 10. 247, 6. 248, 25. 32. 48. 104. 250, 16. 49. 78. 259, 21. 30. 262, 3. 5. 273, 14. 276, 9. 17. 277, 7. 13. 287, 11. 290, 4. 296, 24. 309, 10. 311, 5. 128. 186. 266. 317, 5. 374, 28. 384, 7. 386, 6. 393, 11. 397, 17. 400, 8. 404, 2. 408, 11. 409, 8. 415, 19. 417, 1. 5. 418, 28. 51. 455, 26. 41. 69. 137. 179. 182. 243. 245. 279. 296. 302. 348. 350. 356. 438. 482. 515. 537. 459, 33. 69. 88. 163. 460, 35. 43. 462, 1. 473, 13. 30. 474, 3. 480, 5. 483, 2. 18. 484, 16. 490, 15. 25. 491, 2. 3. 497, 9. 516, 3. 519, 11. 524, 21. 531, 10. 32. 562, 26. 27. 47. 59. 105. 132. 146. 565, 7. 566, 8. 575, 7. 591, 3. 594, 65. 599, 11. 603, 3. 28. 605, 3. 608, 14. 617, 6. 623, 4. 630, 3. 634, 8. 637, 29. 638, 1. 33. 640, 10. 14. 641, 108. 697, 1. 717, 1. 726, 9. 10. 727, 3. 24. 729, 25. 731, 27. 732, 3. 743, 17. 758, 8. 768, 36. 79. 108. 234. 778, 19. 31. 783, 2. 5. 788, 5. 797, 14. 798, 11. 803, 19. 804, 2. 21. 805, 4. 10. 13. 23. 24. 28. 29. 806, 22. 807, 18. 37. 808, 18. 810, 15. 811, 14. 32. 37. 813, 7. 26. 822, 5. 824, 5. 826, 7. 829, 7. 837, 2. 838, 9. Naveo sam sve primjere iz R zato da se vidi da su ove tako česte pogreške protiv sroka prilično pojednako razasute po cijelome rukopisu, po čemu se vidi da one idu najviše na račun prepisivača rukopisa (Nikše Raćine) a ne na račun jednoga ili drugoga pjesnika.

¹³ Kosi križ × znači da obje riječi, među kojima se on nalazi, treba da se među sobom sriču, a ako je on za jednom riječi bez druge za ñim, da je ta jedna riječ u sroku.

¹⁴ U 18, 34. 20, 38. 25, 1. 35, 15. 98, 22. 127, 6. 131, 12. 186, 12. 209, 44. 229, 1. 11. 331, 8. 344, 14. 359, 13. 17 (2). 383, 6. 455, 24. 454. 465, 3. 478, 19. 489, 2. 490, 67. 491, 1. 496, 2. 536, 4. 562, 104. 634, 2. 637, 9. 706, 1. 9. 709, 15. 716, 21. 717, 5. 725, 14. 728, 15. 731, 3. 774, 21.

a što je Račina ipak dosta često griješio i na protivnu stranu, to treba odbiti na to što je i njemu bio poznat, već iz pjesama što je prepisivao, književni dubrovački izgovor. Svakako u pogledu srokovka s vokalom *ě* D je najtačniji od njih trojice, M već nešto popušta, a R je i u tome prilično nekorektan, jer je on između njih uopće najslabiji prepisivač. Nego, kad se govori o broju primjerâ za neku osobinu u naša tri rukopisa, — a to će se i dalje često činiti, — treba istaknuti i pamtiti da, prema opsegu sva tri rukopisa, najviše ih mora biti u R, znatno manje u M a vrlo malo u D: ovaj posljednji broji naime samo nešto malo preko tisuću stihova (1124), u M ih je gotovo 9000 (8.964) a u R ih je oko 14.500. Za pogrešne srokovke ove vrste može se napokon spomenuti i ovo: katkada po dva rukopisa imaju istu pogrešku na istome mjestu: jekavski oblik mjesto ikavskoga imaju zajedno M i R u 3, 1. 144, 3. 247, 6. 250, 49. 400, 8 i 408, 11, a ikavski mjesto jekavskoga D i R u već spomenutom primjeru *strile* × *jele* 536, 4, pa može lako biti da je bar koja od tih pogrešaka bila i u matici iz koje su, kako dokazujem u uvodu k novomu izdanju, uglavnome potekla sva ova tri rukopisa.

5. — Imaju još dvije stvari po kojima se vidi kako su prepisivači, u pogledu refleksa za *ě*, mijenjali tekst svoje matice. Jedno je što se katkada jedan izgovor ispravlja na drugi; tako M 11 putâ, gdje je bio napisao *ie*, prevlači to *e*, tako da od jekavskoga oblika bude ikavski,¹⁵ a naprotiv 2 puta, gdje je bio napisao samo *i*, meće nad *nega* *e*, da oblik bude jekavski (171, 6 i 294, 71); mnogo nemarniji Račina ima relativno mnogo manje ispravaka ove vrste, i to jekavske oblike ispravlja na ikavske u 2, 1 × 2. 85, 2. 561, 1 i 562, 54, a ikavske na jekavske u 20, 21. 362, 7 × 8. 741, 6. 804, 1 i 815, 11, pa jedanput ikavski na ekavski: *virna* na *verna* (× *čemerna*) 751, 4. Akuratni D ovakih ispravaka nema, pa se može misliti da on nije ni imao ovakih pogrešaka, dok se za M, a naročito za nemarnoga R, može slobodno uzeti da su ispravljene samo pogreške što ih je prepisivač zapazio, a da ih je po svoj prilici mnogo više gdje je u matici bilo drukčije negoli je prepisivač uzeo u svoj tekst.

U drugom redu može se konstatovati, kako su prepisivači mijenjali pojedine oblike, po onim ne baš rijetkim slučajevima gdje

¹⁵ U 85, 23 × 24. 114, 8. 214, 10. 224, 2. 248, 15. 268, 8. 298, 12. 323, 31 × 32. 325, 16.

se prepisuje po dva puta, izuzetno i po tri puta isti tekst. Ni toga u D nema, a i u M ima ga samo utoliko što on u popisu pjesama na kraju od MI i MII još jednom piše cijeli stih svih svojih 512 pjesama, pa tako nalazimo u br. 76, 267 i 503 u M (to jest u tekstu cijele pjesme) *prisvilita - cvite - smirno* a u M^p (to jest u popisu) *prisvijetla - cvijete - smjerno*, naprotiv u br. 229 i 501 u M *človjeku - razdijelen* a u M^p *človiku - razdižen*. Mnogo više takog teksta što se ponavlja ima R, jer on ne samo ponavlja u svojem popisu prvi stih svojih pjesama nego još dosta veliki broj pjesama još jednom prepisuje, što cjelinom a što samo djelomice, u dalemu dijelu svoga Zbornika. U tim prilikama, — gdje među pjesmom i popisom, ili među pjesmom koja je (pod nižim brojem) prije zapisana i onom što je (pod višim brojem) kasnije prepisana ima koja razlika, — ponajviše u tekstu ili u pjesmi pod nižim brojem nalazi se ikavski oblik a u popisu ili pjesmi pod višim brojem jekavski; tako je u 38, 1. 41, 1. 2. 3. 3 × 4. 5. 7. 44, 1 × 2. 3 × 4. 7 × 8. 48, 1. 66, 6. 8, 11. 77, 1. 93, 1. 7. 8. 96, 19. 130, 6. 152, 2. 5. 151, 5. 154, 1. 157, 1. 167, 1. 172, 14. 177, 1. 184, 1. 199, 1. 226, 1. 228, 2. 4. 8. 301, 1. 311, 42. 47, 48. 53 × 54. 75. 328, 1. 12. 354, 1. 358, 1. 408, 1. 418, 3. 10. 12. 540, 4. 558, 1 × 2. 3 × 4. 565, 7. 585, 1. 632, 1. 829, 1; mnogo je ređi slučaj da je u tekstu ili starijoj pjesmi jekavski oblik a u popisu ili poznijoj pjesmi ikavski, kako što je u 85, 1. 90, 5. 100, 1. 144, 1. 172, 13. 200, 1. 328, 11. 328, 11. 463, 1. 630, 28. 30. 31. 33. 562, 34. 565, 4. 693, 1 i 831; najviše se od br. 630 tako razlikuje br. 775 koji u stih. 28. 30. 31 (2). 33 (2) ima same ikavske oblike. Napose spominem stih 172, 13 gdje tekst po R. 179 ima *ljepotom* a po R. 322 *lipotom*, pa se u R 322^p opet vraća *ljepotom*. Pa i gdje se ovako u M i R nešto ponavlja nastaje katkada pogreška protiv sloka, i to opet u smjeru da se u popisu ili poznijoj pjesmi uzimlje nepravilni oblik mjesto pravilnoga ikavskoga, tako u 96, 19. 151, 5. 167, 1. 184, 1. 228, 8. 311, 42. 565, 7. 630, 28 i 33; mnogo ređe pogreška protiv sloka ide u protivnom smjeru, tako u 501, 1 (*razdijelen* M — *razdižen* M^p × *rascvijelen*), 228, 1 (*človjeku* M — *človiku* M^p [i R 153] × *reku*).

6. — Te pogreške protiv sloka i ti ispravci dokazuju dakle s jedne strane da je našim prepisivačima bio poznat i ikavski i jekavski izgovor, a s druge strane da im je svakako bio običniji ovaj drugi,

kad uzimlju u sroku jekavski oblik mjesto ikavskoga, ispravljaju jekavski oblik na ikavski i pri ponavljanu istoga teksta zamjenjuju jekavskim oblikom ikavski, pa sve to čine mnogo češće negoli kad u tim istim prilikama imaju ikavski oblik mjesto jekavskoga. Nego nam time isti rukopisi dokazuju još nešto što je za nas mnogo važnije, to jest da su oni slabi svjedoci za to kako su ga izgovarali. Za pisańe njihovog rukopisa se naime ne slažu među sobom! može se doista razumjeti i odobriti što je u mlademu M znatno više jekavskih oblika negoli u starijem R, jer se obično misli da koliko je stariji koji dubrovački rukopis pjesama, toliko više ima u njemu ikavskih oblika. Ali eto ta regula ne vrijedi za D! On je najmlađi od ova tri rukopisa a opet je najčišći ikavac među njima. Što to znači za oba najstarija pjesnika? da je zar i Dé u pismu, a možda i u govoru, bio jači ikavac od Mća? ili znači li samo da je mladi D bolje sačuvao gotovo čisti ikavizam najstarijih dubrovačkih pjesnika negoli nešto stariji M a dosta stariji R? Za ovaj specijalni slučaj ja sam uvjeren da će biti ovo drugo, jer ne mogu vjerovati da su se Mć i Dé — pa makar koji od njih bio prvi što je propjevao našim jezikom, — znatno razlikovali u pisanju (a razlika u refleksu za ě vrlo jako udara u oči!), a potpuno sam uvjeren, po svemu onome što znamo o dubrovačkom dijalektu njihova i starijega vremena, da se nisu razlikovali ni u govoru, napose baš ni u izgovoru vokala ě. Svakako, kako su nam sačuvane njihove pjesme, izlazi da je građanin Dé jači ikavac od vlastelina Mća, a to sasvim jasno i odlučno govori protiv mišleńa da je ikavizam dubrovačkoga kniževnoga, ili tačnije pjesničkoga jezika do Gundulića, uz druge neke njegove osobine, ostatak starijega dubrovačkog govora koji se je u to doba držao još kod vlastele.¹⁶

7. — Kako su dakle najstariji pjesnici baš sami pisali, ne možemo znati, pa treba da se zadovoljimo time da vidimo kakvi su refleksi za ě u sačuvanim rukopisima. To ćemo sada pregledati, i to najprije za Mća i Déa, obazirući se zasada samo na one pjesme koje su sigurno njihove, a to su pjesme u M za Mća a pjesme u D za Déa; upravo za Déa mogle bi se uzeti i pjesme iz RI što u akrostihu imaju njegovo ime, ali kako su one u sasvim drugom rukopisu negoli je D, biće bolje da se one uzmu kasnije napose (v. § 19).

¹⁶ Tako misli Ivšić u Građi XI, 10.

Veliku masu oblikâ gdje se u našem jeziku može naći refleks praslav. vokala *ě* biće dobro da razdvojimo na dvije opet velike kategorije — na kategoriju završetaka i na kategoriju osnovâ (korijenâ). U onoj prvoj treba nadale da razlikujemo ove tri grupe: a) završetke u deklinaciji (*-ěb* u lok. pl. imenicâ s osnovom na *o*; *-ě* u dat.-lok. sing. zamjenicâ bez roda; *-ěm*, *-ěb*, *-ěmi* kod svih ostalih zamjenica i kod pridjevâ); b) završetke u konjugaciji (infinitivne osnove I^{ve} i III. vrste na *-ěti* s oblicima od njih građenim, pa prezent na *-ěm* i imperativ na *-ěj* I. razreda III. vrste i nekih atematskih glagola, i napokon razni oblici imperfekta na *-ěb* itd. nekih glagola ponajviše I. vrste); c) završetke nekih priloga i prijedloga na *-ě*; oblici grupe a) i b) dakle su fleksivni a oni grupe c) nisu. Pa premda grupe a) i b) spadaju u istu (fleksivnu) vrstu, ipak je dobro razlikovati ih, jer u grupi b) ikavski su oblici sigurno ikavski a jekavski sigurno jekavski, a i u grupi a) jekavski su oblici isto tako sigurno jekavski, ali za nene oblike gdje za praslav. *ě* stoji i ne može se reći da su ikavski, nego su završeci odnosnih oblika s mekom osnovom gdje i u praslav. imamo i (*těmb* a *mojimb*), pa zato tu imamo i i u našem ekavskom dijalektu.

U grupi a) (ukratko »zamjeničnoj«) obojici je pjesnikâ pravilo i, a ije (jer su svi ti završeci dugi) rijedak izuzetak što ga Mć ima samo 10 puta a Dć 4 p.¹⁷ I u grupi b) (»glagolskoj«) obojica imaju složno i redovno ikavski refleks, pa tako od oblikâ što su u ovoj grupi najbrojniji, to jest od onih što su građeni od infinitivnih osnova na *-ěti*, vrlo ih je malo jekavskih — u Mća 14 a u Dća 3;¹⁸ prezentske oblike na *-ěm* imaju samo ikavske (*umim*, *razumim*, *smim*, *dim*, *vim*), a samo se par putâ kod njih nalaze jekavski oblici *smijem* i *vijem* zato da se dobije jedan slog više (v. § 16); osim toga u RII ima jedanput i *razumijem* 768, 36 (pa i to je tako samo napisano u R protiv sloka koji traži *razumim*); u imperativu pak imaju Mć i Dć samo *-ij* za *-ěj* (v. § 11), pa i tu tek u RII nalazimo nekoliko primjerâ na *-jej* (v. § 23); samo kod imperfekta nalazi se u Mća uz redovno *-ih* itd. dosta često i *-ijeh* itd., naročito *bijeh* itd. (v. § 75—76), Dć naprotiv i tu je jači ikavac od Mća, jer ima same imperfekte na *-ih* (10 primjera, od kojih 2 puta *bih* a 3 p. *biše*).

¹⁷ Mć u 143, 7. 145, 11. 169, 2. 258, 5 × 6. 416, 9. 417, 14. 480, 4. 493, 2. 498, 4; Dć u 516, 3. 522, 21. 544, 7. 556, 38; osim toga se katkada nalazi *-ije* i u dat.-lok. sing. zamjenicâ bez roda (v. § 61).

¹⁸ U Mća u 16, 2. 20, 21 × 22. 173, 12. 175, 4. 350, 22. 390, 6. 437, 26. 438, 19 × 20. 44, 5 × 6. 459, 9 × 10; u Dća u 538, 13 × 14. 556, 10.

U ovu grupu »glagolskih« završataka treba uzeti i *dvě* i *obě*, premda su to zamjenični oblici, ali u *dvi* i *obi* su pravi ikavski završeci kao kod glagolâ: *dvi* 318, 1 (*dvije* nema); *obidvi* 456, 5 (*dvi* je u sroku kao što je *obi* u 644, 7); *objestran* 119, 13. 438, 38; za kose padeže v. § 69.

8. — U grupu *c*) (ukratko »priložnih« završetaka) idu prije svega neki prilozi za mjesto koji pri kraju imaju redovno *i* za praslav. *ě*: tako se vrlo često nalazi *gdi* sa svojim složenicama (*nigdi*, *něgdi*, *igdi*), a samo R ima nekoliko putâ za Mća i Dća *gdje* gdje M i D imaju *gdi* (za Mća u 16, 26. 452, 1. 455, 439 a za Dća u 544, 8 i 556, 46), pa još *igdjer* 545, 67 mjesto *igdir* u D; po tome se dakle vidi da je Raĥini bio poznat i izgovor *gdje*. Redovno se, i dosta često, nalazi i *ovdi-onđi*, a samo u M ima *ovdje* je 20, 36 (R nema toga stiha) i *ovdje jest* 123, 30 (*ovdi* je R) i još u R *ovdje* 165, 13 (koje je možda griješkom napisano za *ovdi* je, u M je *ovdi*); a redovno je i *gori* (više putâ) i *doli* 408, 5. Amo uzimlēm i rijeću *godī - godir* (za *godě*), koja se vrlo često nalazi, i uvijek tako sa *i* na kraju, izuzevši *godijer* 562, 13 (koja je pjesma Dćeva, v. § 18) iz RI i 768, 50 iz RII. Inače u Mća i Dća nema nikakvih drugih priloga koji bi se svršavali na *-je* ili *-ije*.

U ovu grupu uzimlēm napokon i prefiks *prě-* a u vezi s ĥim i prijedloge *prěd* i *prěko*. U obojice pjesnikâ redovno je, i vrlo često, *pri-* i *prid*, a ima i *priko* 483, 21. Vrlo je rijedak izuzetak u Mća *pre-*: *predam* (× *gledam*) 131, 12; *preručit* 218, 6; *prečudno* 313, 15 M;¹⁹ *predaju* 455, 473 R (*pridaju* M), a ima jedanput i *prjed* 16, 1 M (*pred* M^v, *prid* R^v, dok u R stih drukčije glasi); naprotiv sasvim je normalno što se u cijelome Zku vrlo često nalazi glagol *prědati* (»tresti se od straha«) uvijek tako sa *pre-*, jer tu nemamo prefiks *prě-* već korijen *prěd-*. Više primjerâ sa *prje-* za *prě-* ima u RII (v. § 23).

9. — Kako su Mć i Dć najstariji dubrovački pjesnici, te se najprije kod ĥih može konstatovati u pogledu izgovora vokala *ě* vrlo znatna razlika među mrtvim pjesničkim jezikom i živim narodnim govorom, to treba da se u detaļu vidi koje reflekske za *ě* oni imaju u raznim osnovama (korijenima) što ostaju bez promjene u

¹⁹ Kada se uz broj pjesme i stiha nalazi sigla jednog rukopisa znači da se taj oblik nalazi (samo) u tome rukopisu.

raznim oblicima jedne iste riječi, pošto se odbiju završeci o kojima je bilo već govora. Nego, kako je već kazano, ja ću uzeti u obzir samo fakultativne slučajeve, koji nisu vezani srokom, a osim toga neću uzeti u račun ni neke ikavske oblike koji utoliko nisu fakultativni što se oni tako upotrebljavaju od najstarijih vremena u dubrovačkom književnom jeziku, a donekle i u narodnom sve do sadašnjega vremena. Amo idu ovi oblici: *sidjeti* (× *vidjeti*) 3, 7 M (*sjediti* × *viditi* R); *posidjet* 455, 243 R (protiv sroka; *posidit* M), ali normalno *sjedāše* (prema *sjedim*) 590, 13; *spovidil* (s prvim *i*) 248, 66 i *vide* ('zaista' = praslav. *vědě*) 108, 9. 311, 25 i okršeno *vid'* 300, 9. 586, 2 (ako se je ta riječ govorila u Dubrovniku); i za *bělĕg* u svih je jekavskih pisaca *bilĕg*, pa tako i u Mća 8 puta + *bilig*²⁰ a 1 p. u Dća, a tek u Vukovu rječniku ima *bjeleg* iz Crne Gore; i za praslav. *děla* 'zbog' u svih naših starijih pisaca, i ikavskih i jekavskih, nalazi se samo *diĭa* - *diĭ* - *dil*, pa tako i u Mća i Dća ona prva dva oblika rijetko a treći vrlo često; napokon i nefleksivan oblik *strĕl* za *strĕla* (v. § 55) u njih je uvijek u ikavskom obliku *stril*.

Sve ostale riječi što se nalaze kod Mća i Dća s fakultativnim ikavskim ili jekavskim refleksom u osnovi (u korijenu) navode se u sledećemu azbučnom popisu; ali da taj popis ne bude predug, za svaku se riječ donosi samo jedan oblik (nom. sing. ili infinitiv), a samo se za neke ređe oblike naznačuje pjesma i stih gdje se nalaze, a tako isto postupam s primjerima o refleksima vokala *ě* u § 10, 12 i 23. S istoga razloga samo dijelim okomitom crtom (|) broj Mćevih primjera od broja Dćevih a kod obojice dijelim vodoravnim crtom (-) broj ikavskih primjera od broja jekavskih; gdje pak Mć ili Dć za koju riječ nema primjera, tu pred okomitom crtom, odnosno poslije *ne* nema ništa, a gdje pak kod koje riječi nema ikavskih ili nema jekavskih primjera, tu opet pred vodoravnom crtom, odnosno poslije *ne* nema nikakva broja. Ovo su dakle riječi s vokalom *ě* u osnovi koje se u Mća i Dća nalaze izvan sroka:

běl 33-18|5-516, 27;²¹ *bĕli* 3-202, 4|; *bĕlost* 1-|; *bĕloća* 1-1|; — *bělĕg* (s drugim *ě* a za prvi v. gore): *bilig* 8 (ali R *biljeg* 455, 203. 482, drugi put protiv sroka) -|1-; — *bĕsan* 415, 36-6|; *uzbĕsnĕti* -6|1-; — *bĕžati* -350, 32|; — *blĕd* 1-|2-; *blĕděti* 2-|; — *bolĕzan*

²⁰ Ravni križ + pred kojom fleksivnom riječi kaže da se ona nalazi u raznim svojim oblicima a ne samo u nom. sing. ili u infinitivu pod kojim se navodi.

²¹ Ovi brojevi dakle znače da se od pridjeva *běl* u Mća nalazi 33 ikavska a 18 jekavskih oblika, a u Dća 5 ikavskih i 1 jekavski u 516, 27.

(supst.) 415, 357|1-; *bolëzan* (adj.) 460, 70 M -; *bolëžliv* 3-; *bolëzniv* 1-; — *brëme* -361, 9; — *cëc* 33-19|29-; — *cël-*: *cjele* 228, 15, 493, 8; *zacëlati* 1-; — *cëna* 1-; *cënit* 2-; *procënit* 4-; *scëna* 1-; *scënit* 20-23; *nescjena* 478, 53; — *cëp-*: *rascëpiti* 1-; — *cvëlit* (tranzit.) 4-; *ucvëlit* 11-; *rascvëlit* 4-358, 6, 501, 2; *rascvëlati* 7-; *ucvëlati* 1-; — *cvët* preko 133-60, 2, 290, 1|10-; *cvëtje* 22-9-; *cvëtač* 21-3-; *procvëtat* (perf.) 2-; (imperf.) 1-; — *človëk* preko 68-485, 19 (R *človjeka* 125, 28 protiv sroka) 3-; — *dël* 2- *dijela* (gen. sing.) 420, 8|2-; *dëlit* -51, 5, 356, 1, 419, 154|2-; *nadëlit* 8-449, 2|2-; *odëlit* -393, 19; *razdëlit* 11-358, 5, 374, 14, 470, 19, 501, 1; — *dëlo* 2-284, 15, 437, 25, 466, 2|1-; — *dëlati* 1-; — *dëte*: *djeteta* 143, 3; *dëtece* 1-; *djetence* 311, 129; — *dëvica* 4-; — *drëvce* 1-; — *gnëv* 3-2|2-; *gniv* 396, 5 M; *gnëvan* 1-; *gnëvati* 1-; — *gnëzdo* 1-; — *grëh* 6-; *grješnik* 503, 9 M, 505, 4 M; *zgrëšenje* 3-1-; — *jëd*: *jid* 455, 237; *id* 486, 16; *-ijed* 466, 10; — 3. sing. *ije* 469, 10; — *jëlën* 1-7-; *jëlënak* 3-|2-551, 10; *jëlëncac* 2-; — *korën* 1-; — *krëpak* 1-; *krëpost* 81-55|17-; *krëpostan* -85, 13|2-; *pokrëpiti* 4-33, 16|2-; *ukrëpiti* 3-; — *lë* 46-78, 93-; — *lëk* 65-18, 48|17-; *zalëčiti* 1-; — *lëp* 30-15|9-; *lëpsi* 16-53, 8|21-; *lipli* 1-; *lëpost* 145-168|31-; *lëpostan* 1-; *lëpota* 23-50|4-; — *lër* 439, 31-; — *lët-*: *nalëtati* 1-; *zalëtati* 1-; — *lëto* 3-60, 1, 323, 31|1-; *lëti* -250, 39, 48, 311, 206; *lëtni* -1|2-; *prolëtje* 7-|5-; *prolëtni* 1-; — *lëv* -203, 3; — *lëvati*: *polëvati* 1- (R 223, 3 protiv sroka) |; *prolëvati* -178, 35, 203, 4 (R i 455, 300 protiv M i sroka) |; — *mën-*: *zamënit* 3-; — *mëra* 3-485, 4|1-; *mëriti* 1-1|1-; *izmëriti* 1-|1-; *namëriti* 9-; *zamëriti* 8-; *namëra* 1-; *zamëra* 1-; *smëran* 3-; *nesmëran* 5-; *namëрати* 1-; *primëрати* 1-; — *mësec* 2-7|1-; *mësečac* 1-3|3-543, 12, 553, 7; — *mësto* 8-8|2-; *mješte* -2-; — *mëš-*: *izmëšati* 2-1-; *smëšati* 1-1-; — *nalëp* 8- (69, 11 R) 2-; — *nëki* 41-24|4-; *nëkoji* 9-5-; *nëtko* 4-1-; *nëšto* 2-; *nëгда* 9-455, 521, 522, 527; *nëkada* 1-; *nëkako* 1-; *nëkud* 2-1-; *nëkuda* 1-; — *nësam* itd. preko 191-79, 4, 89, 13, 119, 10, 157, 7, 185, 8, 488, 11|19-; — *obët* 2-3-; *obëtati* 2-3-; — *odëca* -80, 5, 478, 57; — *odëvati* -185, 12; — *odvët* 5-; — *osvëñ* -415, 100; *pëna* -250, 41; — *pënez* 461, 1-4-; — *pësan* 368, 2, 376, 7 M-28|5-516, 37; *pësanca* -9-; *pësnivac* 359, 4, 370, 3, 378, 7-; — *pëvati*: *pripëvati* 2-; *spëvati* 14-25, 7, 419, 2, 430, 12, 490, 6, 22|2-; — *plën* 1-; *zaplënit* 1-; — *podrët* 1-; — *poslë* 7-; — *prë* (prijе) 47-|11-; *prëde* 10-308, 1 R (prijе M), 343, 1|10-; — *prëcati* -392, 8; *prëčiti* -469, 4, 483, 4; *pripřëčiti* -344, 18; — *prëd-*: *napřëd* 14-|;

naprêda 2-|1-; *spřid* 7-|; — *prêki* 1-|; *prêko* 1-|; *najprječe* 485, 20|; — *prêstol* 1-|; *prêstolje* 2-|; — *prêšiti* -490, 63|; — *prêz* 1-|1-; *prêza* |1-; — *rêč* 116-11|10-; — *rêd-*: *ritko* 1-|; *ride* 1-|; *ritkovja* 1-|; — *rêš-*: *zdrêšiti* |516, 24; — *rêzati* 1-|; — *sêdati* -338, 3|; *zaseđati* -466, 9|; *sêsti* -415, 103. 455, 12|; — *sêk-*: *osječen* 344, 64|; — *sême* -469, 19|; — *sên* 1-|; *sênca* 1-|; *zasêniti* -250, 41|; — *dosêvati* 2-|; *obsêvati* 2-|; *prisêvati* 3-|; *prosêvati* 2-|; — *slêd* -455, 2|; *slêditi* 24-1|5-; *slêdnik* |1-; *poslêni* 1-|1-; — *slêp* 1-|; *slêpost* 2-1|; — *smêh* 15-454, 10. 15. 459, 67|4-; — *smêlost* 1-|; — *smêrati* 1-|; *prismêrati* 1-|; — *snêg* 7-|2-; — *spêh*: *pospjeh* 256, 5|; *napospih* 2|; — *srêca* 5-14|4-540, 7; *nesrêca* 2-31|7- 527, 8. 556, 54; *srećnija* 1|; *nesrićan* 2|; — *srêd* 7-|4-; *srêdu* 490, 25-|; *srêda* 4-470, 73|; — *srêt-*: *srêsti* 2-|; *srêtati* 1-185, 25|; — *stêg* 4-|1-; — *Stêpo* -437, 1 i 35 R|; — *strêla* 6-426, 16|2-; *strêlica* 1-|5-543, 9; *strêlac* 1-|1-; *prostrêliti* 1-|1-; *ustrêliti* 3-|; *strêlati* 1-|4-; *prostrêlati* 1-|; — *svêdok* 2-|; *svêdočiti* 6-|; — *svêst* 48-|; — *svêt* (svijet) preko 191-90, 2|36-; *svitovni* 3|2; — *svêt* (svjet) 18-|; — *svêtal* preko 61-367, 10|18-; *svêtli* 7-|; *svêtlost* preko 19-93, 6|5-; *svêtloća* 3-|; — *têcati*: *naijecati* -209, 16. 325, 8. 350, 13|; *obtêcati* -179, 21|; *stêcati* -2|; *utêcati* -258, 8|; *zaijecati* -1|; — *têk*: *tijekom* 455, 88|; — *têlo* -6|; — *têrati* 7-3|; *têriti* 13-|1-; *dotêriti* 1-|; *istêriti* 1-|; *protêriti* 1-|; *potêr* 1-|; — *têšiti* 1-|; *utêšiti* 1-248, 81. 490, 64|; — *trêb* 1-|; — *trêbi* 1-|; *trêbovati* 1-|; *potrêban* 1-|; — *três(k)* 1-|; — *uvêt* 3-|; — *vêd-*: *ispovêd* 14-|; *spovêdati* 1-|; — *vêk* 29-|12-; *dovêk* 6-455, 64|; *dovêka* 26-4|; *odvêka* 3-|; *uvêk* 24-|1-; *uvêke* |1-; *vavêk* 1-|; *vêčan* 16-384, 4. 459, 100|; — *vênac*: *venac* 29, *vinac* 397, 1, *vijenac* 82, 3| *vinac* 1; *venćac* 24, *vjenćac* 4| *vjenćac* 1; *venaćac* 6, *vinaćac* 451, 2, *vjenaćac* 3| *vinacćac* 4; *venćati* 2, *vinćati* 3|; — *vêra* 15-63, 10|; *vêran* 22-162, 8. 241, 2. 485, 3|5-; *vêrnost* 1-|; *vêrovati* 13-4|3-; *iznevêriti* 1-|; — *vêst-*: *ispovêst* 1-|; *zapovêst* 1-|; *navêstiti* |1-; — *vêšt* -359, 6|1-; — *vêtar* 6-112, 27|1-; — *vrêd* 11-|; *povrêd* 2-|; *vrêditi* 2-1|; *vrêdati* 1-|; — *vrêdan* 1-|1-; *vrêdnost* |1-; — *vrêlo* |1-; — *vrême* 20-4|4-; *brijeme* 361, 18|; — *zvêr* 23-471, 5|9-; — *zvêzda* 9-|10-; — *ždrêlo* 1-|.

10. — Fakultativnih (srokom nevezanih) ikavskih oblika ima u osnovama (u korijenima) u Mća preko 2200 primjera (jer nisam brojio sve primjere za *cvit*, *človik*, *nî*, *svît*, *svital*, *svitlost*) a u Dća oko 450, dok jekavskih ima u prvoga 577 a u drugoga 10. I kod

ove kategorije Dé je dakle gotovo čist ikavac, a svakako, i relativno, mnogo jači od Mća, jer kod néga jekavski su oblici jedan 44.¹¹ dio od ikavskih, dok su kod Mća otprilike jedna četvrtina. Iz tako slabog miješanja ikavskih i jekavskih oblika kod Déa ne da se dalje ništa zaključiti, jer su négovi jekavski oblici svi pojedinački, osim što ima 3 puta *nesrjeća* (a 7 puta *nesrića*) a 2 puta *mjesečac* (a 3 puta *misečac*). Naprotiv za Mćeve primjere, koji su u tolikom broju, može se nešto kazati. Prije svega, ako se obaziremo samo na običnije riječi od kojih ima preko 5 primjera, izlazi da on kod mnogih ima gotovo uvijek ikavske oblike (broj primjerâ biležim kako gore u § 9): *bilég* (8-), *-cvěliti* (19-2), *-cvělati* (8-); *cvět* (preko 133-2), *cvětje* (22-), *cvětak* (21-); *člověk* (preko 68-1); *grěh* (6-); *lě* (46-1); *lěk* (65-1); *prolětje* (7-); *-měra* (5-1), *-měriti* (19-1); *nalěp* (8-1); *něsam* itd. (preko 191-6); *poslē* (7-); *prě* (47-); *prěde* (10-3); *na-prěd* (16-); *rěč* (116-11); *slěditi* (24-1); *směh* (15-3); *sněg* (7-); *srěd* (7-); *strěla* (6-1); *svědok-svědočiti* (8-); *svěst* (48-); *svět* (svijet, preko 191-); *svět* (svjet 18-); *světal* (preko 61-1), *světlost* (preko 19-1); *těrat* (7-3); *-těriti* (16-); *ispo-věd* (14-); *věk* (29-), *dověk* (6-1), *dověka* (26-4), *uvěk* (23-), *věčan* (16-1); *věra* (15-1), *věran* (22-3); *větar* (6-1); *vrěd* (11-); *vrěme* (20-5); *zvěr* (23-1); *zvězda* (9-). U nekim drugim riječima pak Mć jače miješa oboje oblike: *běl* (33-18); *cěc* (33-19); *-cěniti* (26-23); *-děliti* (19-9); *krěpost* (81-55); *město* (8-8); *lěp* (30-15), ali *lěpši* (16-1); *ně-* (70-34); *-pěvati* (16-5). Vrlo je malo riječi gdje u Mća prevladuje jekavski izgovor: *-běsněti* (1-12) uz *běsan* (-2); *bolězan* (1-7); *lěpost* (145-168), *lěpota* (23-50); *mjesec* (2-7) uz *mjesečac* (1-3); *pěsan* (2-28), *pěsanca* (2-31). Ne možemo znati kako su postala kod Mća ova 3 niza riječi — ukratko — ikavskih, mješovitih i jekavskih; da bi to odgovaralo i z g o v o r u samih pjesnika ili njihovih prepisivača, ne može naravno vjerovati ko uopće ne vjeruje ikavizmu njihovih pjesama; ali ne možemo ni to znati koliko ta mješanija ide na račun p i s a ŋ a pjesnikâ ili prepisivača, jer protiv pjesničkoga ikavizma mogli su griješiti, iz nemarnosti, samovoľe ili iz neznaŋa, isto tako lako pjesnici kao i prepisivači. Zaludu bi pak bilo isporošivati u tome pogledu Mća s Décm: gdje god Mć ima »mješovite« ili »jekavske« riječi, tu Dé, ako ih i on ima, podmeće svoje »ikavske«, pa se s te strane može samo to spomenuti da prema Mćevim »jekavskim« riječima *nesrjeća* i *mjesečac* i Dé ima po 2 puta jekavski oblik; a upada u oči da prema *pjesan* (28 puta) a jedanput *pisan* u Mća Dé

ima 5 puta ovaj drugi oblik a samo jedanput onaj prvi, odakle mislim da bi se moglo vjerovati da bar ta razlika među oba pjesnika ide baš na njihov račun.

11. — Stari su ikavizmi u jekavskom dijalektu slučajevi kada *ě* stoji pred *j* ili pred *o*. Pred *j* *Mć* i *Dć* imaju redovno, kao i sada, *ě*: *ogrijat* 341; *zgrija* 455, 79; *sije* 323, 20; *šlelija* 60, 10; od *smijeti*: *smijem* 455, 56; *smiju* (1. sing.) 323, 27. (3. pl.) 362, 8; od *smijati se*: *smiju* (1. sing.) 362, 7; *nasmije* 323, 19; *nasmija* 219, 7; *nasmijav* 246, 38; *umiju* (1. sing.) 323, 28. (3. pl.) 323, 20, pa redovno u imperativu na *-ěj* (gdje samo u RII može biti i *-jej*, v. § 23): *hotij* 26, 5. 74, 5. 218, 12. 230, 21. 394, 29. 311, 176, 415, 6; *htij* 183, 15. 294, 35. 516, 5. 26. 36; *razumij* 125, 11 183, 13. 455, 504 i (iz drugih pjesama) u gen. duala *obiju* 561, 32. 594, 106. 756, 26. Nego R ima nekoliko putâ jekavski oblik: *nasmijejav* 246, 38 (*nasmijav* M), *obijeju* 561, 32 (protiv sroka), u primjeru *se smiju* (smijem se) $\times$ *smiju* (3. pl. od *smijeti*) 362, 7 $\times$ 8 i on je bio napisao, „smju” $\times$ „smju”, pa je nad oba *j* dodao *e*, tako da bi se imalo čitati *se smijeju* (jer je u Dubrovniku slog dug) $\times$ *smjeju*. Oblici *smijejati se* i *obijeju*, gdje je slog sa *ě* dug, bili su u starom dubrovačkom govoru (onaj prvi čuje se još u okolici), ali oblik *smjeju* s kratkim *ě* sumнів mi je, premda Račina i u svojem Lekcionaru ima nešto slično.²² A što R ima i „hotje” 26, 5 gdje M ima *hotij*, pa bi trebalo to čitati *hotje’*, može lako biti da je on to shvatio kao 3. sing. aorista te pojekavio „hoti’ svoje matice.

Pred vokalom *o* može se u svim pjesmama Zka *ě* vrlo rijetko naći, budući da u toj prilici *o* postaje od *l* na kraju sloga, koje u njima redovno ostaje bez promjene; *Mć* ima samo *vidio* 455, 315. 478, 98, i to oba puta u sroku s participom koji na kraju ima etimološko *-io*, i *dionik* 251, 16. 328, 15. 415, 66, gdje mu treba tro-složna riječ. U *Dća* nema primjera, ali ih ima u RII, pa uvijek od *-žo* bude *-io* (v. § 38). Možda se inače redovno svuda piše *-il* a ne *-jel* zato što su pjesnici izgovarali *-io* a ne *-jeo*; samo jedanput ima u RII *hotjel* 812, 9.

12. — Stari je pak jekavizam u jekavskom govoru što se praslav. *rě* u kratkim slogovima drži kao *rje* a ne prelazi u *re*. *Mć* i *Dć*, ukoliko nemaju *ri* (a to se vidi iz popisa u § 9), redovno

²² Rad 134, 111.

zadržavaju starije *rje*; uz njihove primjere uzimljem odmah i one iz ostalih pjesama Zka, te i za njih zajedno navodim samo jedan oblik (nom. sing. ili infinitiv): *brjèmena* 361, 9 (R griješkom *vrjemena*); — *drjeven* 709, 14; — *grješnik* 503, 9 i 505, 4 M; *zgrješenje* 311, 136 R. 459, 56 R. 540, 15 R; — *kerjepko* 525, 9 R. 641, 24; *kerjepčiji* 641, 72. 676, 7. 693, 10; *najkerjepše* 641, 54; *kerjepost* Mć 55 puta; *kerjepostan* 85, 13; *nekerjepostan* 676, 6; — *naj-prječe* 485, 20; — *prjede* 82, 1 i 299, 8 i 302, 7 R (*pride* M). 308, 1 R (*prije* M). 343, 1. 418, 80 i 81 R (*pride* M). 601, 2. 778, 7; — *prješiti* 490, 63; — *prjez* 464, 1 R (*priz* M); — *rěz-*: *rježe* 65, 16 R (protiv sroka); *razrježem* 631, 2; — *srjeća* Mć 14 puta, Dć 540, 7 a u ostalim pjesmama 8 puta; *nesrjeća* Mć 31 put, Dć 527, 8. 537, 12. 556, 4, pa R u 556, 10. 33 i 40 gdje D ima *nesrića*, i 556, 20 gdje D ima *srića*, a 29 puta u ostalim pjesmama; *nesrječān* 554, 14 R (*nesričan* D) i 11 puta u ostalim pjesmama; — *srjed* 551, 16 R; *usrjed* 558, 3 R; — *srjetati* 185, 25; — *strjelica* 543, 3 R (*strilica* D) i 10 puta u ostalim pjesmama (829, 1 *strjelica* R, *strelica* Rⁿ); — *trjeba* 485, 11 R; *potrjebe* 287, 11 R (protiv sroka). 661, 6; *potrjebno* 18, 39 i 241, 3 R, pa 19, 4. 455, 32 i 459, 33 R (sva 3 puta protiv sroka); — *vrjelo* 562, 105 R (protiv sroka); — *vrjemena* 221, 9. 248, 17. 277, 20. 319, 8. 641, 31. 805, 9. 813, 5, pa tako R i u 307, 1. 311, 55. 321, 1. 478, 29, gdje M ima *vrimena*; u 367, 1 R ima *brjemena*, Rⁿ *vrjemena* a M opet *vrimena*; *brjemenom* br. 745 10 puta, 772, 5. br. 836 10 puta i 2 puta *brjemena*; — *zrėti*: *pozrjeti* 60, 23. 161, 54. 408, 11 R (protiv sroka). 737, 16. 789, 2. 791, 10. 794, 12. 804, 2 R (protiv sroka). 14. 807, 33. 817, 6; *pozrjenje* 20, 21; *zazrjeti* 238, 1 R (protiv sroka). 582, 2. 811, 41. 817, 1.

13. — Upada uoči da R često ima *rje* gdje M i D imaju *ri* (34 puta, jer i u 325, 14 on ima *kerjepostju* a M *kripostju*), i to 8 puta protiv sroka, a tako je u R protiv sroka još *pozrjeti* 804, 2. Ja to ističem, jer se po tome vidi koliko je Rašini bio običan izgovor *rje*, pa to je opet nov razlog s kojega ne vjerujem da je »sigurno« da se je u dubrovačkom govoru »bar od sredine XVI. vijeka« *rje* bilo već sasvim pretvorilo u *re*, i da je »čisto ortografska stvar« što D. Zlatarić piše još često *rje*, opravdavajući tako dubletu n. pr. *mreža* - *mriža*, koju je nalazio u pjesničkoj tradiciji, svojom grafijom *mrieža*.²³ I N. Rašina i Marin Držić živjeli su preko sredine

²³ Vaillant A., La langue de D. Zlatarić I, 209. 213.

XVI. vijeka, pa ipak obojica drže *rje*, tako da se samo može pitati koji su od dubrovačkih pjesnika u drugoj polovici XVI. vijeka zbiļa još izgovarali *rje*, a kojima je to bio pjesnički arhaizam što su ga preuzeli, kao i druge stvari (ikavizam itd.) od starijih pjesnika; svakako i kod njih to *rje* nije nikako puka ortografska stvar, niti mu je dala povoda dubleta *re-ri*.

Uz redovno starije *rje* pojavlja se već pomalo i novije *re*. Čudno je da u tri primjera gdje M nema običnoga *pri-* oba rukopisa M i R imaju složno *pre-*: *predam* 131, 12; *preručiti* 218, 6; *prečudno* 313, 15 a kao četvrti pridolazi *predaju* 455, 473 R; slažu se i DR za *sred* 534, 2 i *strelica* 543, 9; ali se inače rukopisi razilaze: u 51, 14. 430, 7 i 483, 10 R ima *sreća* a M *srjeća*, u 18, 34 i 496, 2 M ima *nesreća* a R *nesrića* (protiv sroka!), u 543, 1. 3. 7. 11 R *strelica* a D *strilica*; samo pak M ima *grešnik* 505, 35. I u ostalim pjesmama Zka vrlo je malo primjerâ za *re*: *nesreća* 634, 6. 9. 748, 1 (*nesrjeća* Rⁿ); *srećniji* 776, 9; *strelica* 590, 13. 596, 10. 798, 1. 3. 5. 834, 1. — Vrlo je čudan oblik *propral* u rečenici *da me ne bude propral* 354, 31; iz smisla se jasno vidi da stoji mjesto *proprěl* od *prěti* (tužiti) što ga Mć ima 2 puta: *za ki se neću prit* 314, 12 i *zače mene prit* 354, 20 (oba puta u sroku sa *rit*), pa mislim da je Mć samo zbog sroka sa *obral* napisao *propral*.

14. — Osim već spomenutih starih dubrovačkih i pjesničkih ikavizama (v. str. 88—89) treba napose spomenuti iz popisa §-a 19 *pride* (uz *prjede*), gdje *i* po svoj prilici nije običan književni ikavizam, već se je fonetskim putom razvilo iz *ě* pred palatalnim *d*, kao što se je možda razvilo i u *diļa* < *děļa*; u dubrovačke ikavizme može se pak brojiti *primalitjem* 766, 6. 836, 9, jer se i dandanas uz *prema* govori i *prima*. Neobičan je pak oblik *spil* (spjevao) 567, 4, a naročito treba istaknuti *plakir* 713, 13 (od lat. *placere* s još sačuvanim guturalom pred palatalnim vokalom), koja se riječ nalazi i u tome obliku i u obliku *plakijer* i kod drugih starijih pisaca, naročito kod Marina Držića, a izvan Dubrovnika nije nikako poznata, pa bi se po tome moglo reći da bar taj ikavski oblik *plakir* Dubrovčani nisu mogli preuzeti iz dalmatinskih knjiga i govora. Ali ni to nije tako: *plakir* nije postalo izravno baš iz lat. *placere*, nego od starog dalmatskog **plakir*, kao što je od lat. *facere* u Dubrovniku postalo dalmatsko *fakir*,²⁴ pa se je to *i* pred završnim *-r* pretvorilo u sekun-

²⁴ Bartoli M., *Das Dalmatische* II, 400; Akad. Rječnik nema ovoga primjera, nego tek one iz M. Držića.

darno *ě* kao u *pastijer*, *manastijer*, *Trogijer* itd. Tako je sekundarno *ě* i u poznatim primjerima *jelěn - korěň* što ih nalazimo i u *Mća* i *Dća* (v. popis u § 9).

Vrlo je neobičan »ikavizam« *nidan* i *idan* mjesto *nijedan* i *ijedan*; za prvi *Mć* daje ove primjere: *nidan* 123, 7, *nidnoga* 337, 15; *nidne* 287, 12 R (*nijedne* M), *nidnu* 305, 17 M (*nijednu* R); više ih je u *Dća*: *nidan* 548, 4 M (*nijedan* R), *nidna* 550, 16; *nidne* 531, 74, 546, 11 D (*nijedne* R). 555, 18 D (*nigdar* R). 556, 42; *nidnu* 539, 1; *nidno* 542, 5. 559, 21 a onda *idnoj* 545, 61 i *idnu* 545, 45, iz ostalih pjesama Zka imamo samo *nidan* 594, 42. 101; *nidno* 588, 16 i *nidnim* 578, 13, a i to su pjesme koje će biti *Dćeve* a br. 588 sigurno je *ńegov* (v. § 18). Nego veći broj primjerâ toga ikavizma kod *Dća* zavisi o tome što on te oblike relativno češće upotrebljava negoli *Mć* koji, osim ta 4 »ikavska« primjera, ima još samo *nijedan* 361, 19 i *nijedne* 131, 7 gdje i M i R imaju tako a ono *ije* vrijedi kao *j e d a n* slog; *Dć* nema inače (po D i R!) ni jednog primjera sa *ije*, ali ga (po R) nalazimo u *nijedno* 603, 5 gdje je *ije* za metar dvosložno, dakle obligatno, pa u *nijedna* 636, 1, gdje je *ije* jednosložno, a to su pjesme koje će također biti *Dćeve*. Ostale pjesme imaju uvijek samo + *nijedan* 640, 16. 651, 3. 666, 6. 708, 10. 718, 10. 741, 3. 804, 11. 807, 9. 808, 7. 816, 8. 845, 5.

Za te oblike *nidan* i *idan* ja sam nekad mislio da su ih *Mć* i *Dć* načinili od *nijedan* i *ijedan* krivom analogijom, to jest da su, okrećući (dubrovačke) jekavske oblike na (dalmatinske) ikavske, na pr. *svijet - vijek* na *svit - vik*, griješkom okrenuli i *nijedan - ijedan* na *nidan - idan*,²⁵ ali je mnogo vjerovatnije da su oni oblik *nidan* uzeli ili iz čakavskih crkvenih kniga i pjesama, odakle su i uzeli svoj ikavizam, ili da su ga slušali od ikavaca na dubrovačkom poluotoku Ratu gdje se i dandanas čuje;²⁶ iz metričkih razloga nije im trebalo tu zamjenjivati dvosložno *ije* jednosložnim *i*, jer su oni inače više putâ dvosložnu grupu *ij* i vokal brojili kao jedan slog. Naprotiv za *idan* što se, bar po AR,²⁷ nalazi samo ona oba puta kod *Dća*, sva je prilika da je to sam *Dć* udesio prema *nidan*.

15. — Kao nekakav ikavski oblik izgleda i *nimati* prema *ne imati* (ili *nemati*); *ńega* od ovih pjesnika Zka ima samo *Dć*: *nima* 524, 15. 539, 2. 558, 29; *nimaš* 527, 5. 539, 3; *nimaju* 538, 23;

²⁵ Jagićev Archiv XIII, 380.

²⁶ M. Milas u Radu 103, 69.

²⁷ AR je skraćenica za Rječnik Jugoslavenske akademije.

nimaje 531, 74; *nimavši* 532, 18, a osim toga ima još *nimam* 620, 5, koja će pjesma biti također Dčeva (v. § 18). Mć ima samo *ne imati* 37 puta, ali *ne i-* on ponajviše broji kao dva sloga (samo u 293, 2. 311, 96. 276. 468, 2 jednosložno mu je), tako da se razumije zašto tada ne može trebati oblika *nimati*; jednosložno *ne i-* nalazi se više putâ i kod Dća (516, 34. 529, 14. 75. 559, 12. 26, pa 562, 88 i 580, 4 koje su obje pjesme sigurno njegove, i 561, 9. 15. 598, 1. 632, 8. 633, 3. 636, 1, koje će biti njegove), a par putâ i dvosložno (535, 17. pa 585, 9 i 623, 4). Ostali pjesnici Zka imaju, kao i Mć, samo *ne imati* (37 puta — 18 jednosložno a 19 dvosložno). Novijega oblika *nemati* nema u Zku nikako. Treba spomenuti da se u pogledu oblika *nimati* D i R potpunoma slažu, tako da je sva prilika da je Dć zbiļa tako pisao. Otkle je on uzeo taj oblik, ne znam, jer je vrlo rijedak: AR (VII, 899^b) navodi iz starijih spomenika samo 3—4 primjera (od Dčevih samo *nimavši*) a iz današnjega (čakavskoga) govora ni jednoga, a nema ga ni Milas s Rata. A teško je i protumačiti to *nimati* — da nije nekakva analogija prema *nī* (*nije*)? Svakako vaļa da je postalo kao i anormalno *nimam* u slovenskom i polskom jeziku, nego je nevoļa što u čakavskom i u slovenskom ima *nī*, ali nema u polskom.

16. — Osim slučaja gdje smo našli *rje* za praslav. *rě* (v. str. 93), malo je jekavskih oblika koji bi sada bili neobični. Takav je prije svega neodređeni prefiks *ně-* u *něki* itd. gdje, uz ikavske oblike, nalazimo, mjesto sadašnjih ekavskih *neki* itd., samo jekavske *njeiki* itd. (v. str. 90); jedini bi izuzetak bio *neka* 367, 3 R (*njeka* M), ali će i to biti puka pogreška kojoj je dalo povoda to što se tu zamjenica sriče s veznikom *neka*. Nekoliko je putâ sačuvan i stariji jekavski završetak u dat.-lok. sing. zamjenicâ bez roda (v. § 61); nalazi se i poznati dubrovčanizam *lijevati* za *livati* (§ 9), pa oblik *osveñ* 415, 100 M (*osveñ* R), što ga AR ima samo jedanput iz Račinina Lekcionara, a može se spomenuti i *prijekor* (griješkom mjesto *prirok*) 805, 4 uz obični oblik *prikor*. Pogreška će pak biti *slidjet* (× *vidjet*) 551, 20 R, gdje D ima tačno *slidit* (× *vidit*), a tako i *tolje* (× *odolje*) 455, 356, gdje opet M ima *toli* × *odoli*, pa i *prijeđe* 585, 1. 760, 6. 799, 2. 804, 18 koje nije od *prěde*, nego stoji mjesto *prīde*.

Vrlo je važno što se već kod ovih pjesnika nalazi da jekavski refleks za *ě* važi katkada u stihu kao d v a sloga, ali to samo ako

je *ě* u dugom slogu, odakle se mora zaključiti da su pjesnici u tim prilikama dugo *ě* izgovarali zbiła dvosložno (kao *ije*). Najviše to biva kod *nije* — 31 put²⁸ —, dakle u vokalnom završetku riječi, pa tako je i u *prije* 397, 9 (× *da ti je*). 706, 9 (R protiv metra *pri*). 716, 29. 748, 2. 763, 8; *zanije* (× *vije* ‚zavija‘) 402, 3; *umije* (× *zmije*) 418, 113; *tebije* (× *vije* ‚zna‘) 459, 27; *smije* 98, 3. 367, 4; *vije* (‚zna‘) 40, 13. (× *tebije*) 459, 28; pa u završetku *-ijeh* kod zamjenica i pridjeva: *svijeh* 562, 59; *dobrijeh* × *zaliijeh* 258, 5 × 6 M (‚dobriih‘ × ‚saliij‘ R); napokon u slogovima pod silaznim akcentom: već spomenuti primjeri *smije* i *vije*, pa *smijem* (× *vijem*) 455, 56; *vijem* (‚znam‘) 455, 55 (× *smijem*). 603, 3. 28. 789, 16; *grijeh* × *smijeh* 558, 21 × 22. Uglavnom se dakle i kod ovih pjesnika dugo *ě* broji, to jest izgovara dvosložno u istim prilikama u kojim to biva kod Marina Držića, samo što to kod ovoga mnogo češće biva negoli kod njih.²⁹

17. — Ekavskih oblika ima vrlo malo: *celov* itd., *zled*, *obećati* kod nas su od starine, pa su i kod naših pjesnika; *Mć* pak, kao i svi drugi stariji dubrovački pisci, ima doista u sing. *tijelo* (6 puta), ali u plur. *telesa* 78, 8. 480, 4. Pjesnički su pak ekavizmi, preuzeti iz čakavskoga govora, *venac* i *veran*: od prvoga najobičniji je vok. sing. *venče* što ga *Mć* po M ima 18 puta, ali od njih u 94, 1. 153, 1. 155, 19. 186, 11. 248, 77 u R stoji *vinče* a u 268, 1 i 311, 200 *vijenče*; i u 397, 1 R ima *vinče* a M *vijenče*; u R je i *vijenče* 82, 3 gdje M ima *cvijete*; osim toga ima *Mć* i ak. pl. *vence* 311, 130. Mnogo češće se u *Mća* nalazi + *venčac* (po M 33 puta), ali i tu R mjesto toga ima nekoliko puta *vinčac*,³⁰ a izuzetno ima u *Mća* i *vjenčac* (323, 5. 420, 2. 436, 3); troji se izgovor mijša i kod *věnačac*: + *venačac* 209, 4. 50, pa 248, 12. 402, 4. 419, 14, gdje na sva 3 mjesta R ima *vjenačac*; *vinačac* 451, 2; + *vjenačac* 112, 3. 250, 84. 455, 497; *Mć* ima i *venčat* 256, 6. 259, 5. Od svega toga *Dć* ima vrlo malo: *vinče* 513, 18; + *vinačac* 517, 18. 525, 2. 550, 4. 553, 5, pa *vjenčca* (× *mjesečca*) 545, 12. Upada uoči da *Dć* nema, istina u tome malom broju primjerâ, ni jednoga sa *ven-*, nego svi

²⁸ U 140, 1. 2. 144, 8. 157, 9. 282, 1. 306, 3. 311, 209. 350, 2. 359, 28 (‚ničć‘ R). 400, 2. 3. 403, 1. 438, 17. 455, 41. 230. 466, 11 (2). 476, 2. 520, 11. 537, 12. 544, 8. 557, 2. 559, 29. 562, 12. 583, 54. 641, 108. 704, 10. 768, 169.* 195. 817, 9. 825, 16.

²⁹ Rad 233, 162-163.

³⁰ U 159, 2. 209, 36. 220, 9. 250, 75. 259, 28. 265, 2. 455, 256. 476. 459, 146. 470, 62, a u 378, 8 ima R *vinčac* (× *pisnivac*) a M *vinac*.

imaju *vin-* osim posljednega, jekavskoga, što ga srok zahtijeva, po čemu bi se reklo da (bar po M je tako) kod Mća odlučno prevladuje *ven-*, dok (po D i R) Dć ima samo *vin-*; da se u pogledu Dća R slaže sa D, lako razumijemo, jer R i za Mća ima često *vin-* a ređe *vjen-* mjesto *ven-* što ga ima M. Za ostale pjesme Zka i za *veran*, kojega nema ni Mć ni Dć, v. § 23. U stare ekavizme možemo brojiti i *vide* 'zaista' (praslav. *vědě*) 108, 9. 311, 25.

Premda je u *jelēn* (v. § 9) *ě* sekundarno te se je tek u našem jeziku razvilo od praslav. *e*, opet ne mislim da se je sačuvalo starije to *e* u oblicima *jelen* (× *zelen*) 438, 23 M (R nema te pjesme) i 756, 8; *jelenčac* (× *venčac*) 209, 11 M (*jelinčac* × *vinčac* R). 408, 6 M (*jelinčac* R); naprotiv to je opet noviji dubrovački oblik koji se je razvio od *jelēn* a ovdje je uzet zbog sroka. Pisarske su pogreške sigurno *prisvetal* 551, 21 R (*prisvital* D) i 'šuešda' (za *zvijezda*) 575, 7, a po svoj prilici i *bolezni* (× *ľubezni*) 538, 37 i 594, 13, premda se ovaj drugi oblik u 538, 37 nalazi i u D i u R; naprotiv *osveñ* 415, 100 R (*osvjeñ* M) nije pogreška, nego novo svjedočanstvo za taj oblik što ga AR ima samo iz dvojice mladih dubrovačkih pisaca.

18. — Tako smo vidjeli koje reflekske za praslav. *ě* imaju Mć i Dć, ali je za neke pojedine pojave, koje se ređe nalaze, kazano kako je i u ostalim pjesmama Zka, da tako budu na okupu svi primjeri što nam ih daju naša tri rukopisa. Sada ćemo pak da gledamo kako stoji s refleksima vokala *ě* u pjesmama što se ne nalaze ni u M ni u D, a to je 75 pjesama prvoga dijela Račinina zbornika (RI) a gotovo sve pjesme njegova drugoga dijela (RII). Nego, čim se hoće govoriti i o jeziku tih pjesama, treba ih svakako nekako grupirati, da uzmognemo vidjeti ima li među svim tim pjesmama kakvih razlika u jeziku, po kojima bi se moglo i konstatovati da i odnosne pjesme pripadaju raznim autorima. Te »bezimene« pjesme, kako ih ja ukratko zovem, iako nisu baš sve bezimene, mogu se u RI grupirati ovako: 1) D² = 14 pjesama što imaju kao akrostih Dćevo ime u raznim oblicima, koje su dakle sigurno njegove, a to su br. 562. 579-581. 583-588. 610. 615. 627. 637; 2) M² = 3 pjesme koje su već po mjestu što ga imaju u R po svoj prilici Mćeve, a to su br. 567. 629. 630;³¹ 3) Na = 6 pjesama »na narodnu«, koje je vjerovatno Dć prekradio, a to su br. 571-573.

³¹ R ad 247, 126.

591. 601. 635; 4) R^1 = sve ostale pjesme od RI (njih 52) što se ne nalaze ni u M ni u D, a koje su također sve po svoj prilici Dćeve.³² — RII je u svojoj kompoziciji još više komplikovan: on se sastoji od 5 manjih skupina (A^1 do A^5), od kojih po svoj prilici ni jedna ne pripada cijela jednomu istomu pjesniku, a među tim skupinama 4 su grupe (Č, K, N i J) što se već metrom razlikuju među sobom a svaka ima svoga pjesnika (v. str. 77). RII je dakle ovako raščlađen³³: 1) A^1 = br. 639-641; 2) Č = Čubranovićeva grupa, br. 642-698; 3) A^2 = br. 699-712; 4) K = Kristićevićeva grupa, br. 713-743; 5) A^3 = br. 744-758; 6) N = grupa pjesnika s veznikom *nu*,³⁴ br. 759-769; 7) A^4 = br. 770-786, od kojih su br. 773 i 778 Vetranovićevi; 8) J = grupa pjesnika jekavca, br. 787-822; 9) A^5 = br. 823-847.

19. — Pogledaćemo sada kakvi su refleksi vokala *ě* u tim raznim partijama, a prije svega kako stoji D^2 prema D i što se može reći na temelju tih refleksa za R^1 . Nego ako hoćemo ispoređivati D^2 sa D, ne smijemo uzeti D po rukopisu D, već ga treba uzeti po rukopisu R u kojemu je i D^2 . Kad se tako računa, onda izlazi da u D po rukopisu R procenat jekavskih oblika dosta je jači negoli po rukopisu D: uz već spomenuta 4 zamjenična završetka sa *-ije* (v. str. 87, napom. 17) pridolaze još 3 (516, 31. 548, 8. 560), ali velika masa (108 primjera) ostaje sa *i*; ostaju bez promjene i glagolski završeci sa *ě* (73 primjera) a uz već spomenuta 3 jekavska primjera (v. str. 88, nap. 18) pridolazi još samo *živjenje* 519, 11, i to protiv sroka; sasvim se izuzetno i kod priložnih završetaka pojavljuje jekavski izgovor: *gdje* 544, 8. 556, 46 (a 92 puta *gdi*), *igdjer* 545, 67 (a jedanput *igdir* 545, 9). Prema tome kod završetaka nema znatne razlike među D i R, a ima je kod osnova: od ukupno 450 oblika sa *ě* u rukopisu D samo su 32 jekavska, dok ih je u R 69, dakle baš dvaput toliko, tako da je u D ikavskih oblika za 14 puta toliko koliko je u njemu jekavskih, dok je u R samo $6\frac{1}{2}$ puta toliko.

Budući da su pjesme D^2 bez sumnje Dćeve, kad imaju njegovo ime kao akrostih, to možemo a priori misliti da će i u njima

³² O. c. 120 i d.

³³ Ja sam nešto malo promijenio 3 prve Medinijeve grupe: u prvu Č ne uzimljam 699-703, za koje on misli da bi mogle još pripadati; naprotiv u drugu K mećem 713-743, dok joj Medini doznaučuje samo 720-739: od treće njegove grupe 759-771 ja odbijam posljednje dvije pjesme. Specijalno za drugu grupu mislim da će tako biti bolje negoli da joj se doznaue samo 722-739, kako sam uzeo u R ad u 267, 131.

³⁴ R ad 247, 133.

refleksi vokala *ě* biti kakvi su u D¹, to jest u Dcévim pjesmama što se nalaze u D, ali onako kako su zapisane u R, — a možemo to misliti tim više što nema sumnje da je Račina D¹ i D² prepisivao u isto vrijeme i po svoj prilici i iz iste matice. I doista D¹ i D² uglavnome se slažu: i u D² ikavski su oblici u odlučnoj većini: od zamjeničnih završetaka 31 je ikavski a 11 jekavskih, glagolskih je 42 ikavska a 13 jekavskih, priložnih je 36 ikavskih a 3 su jekavska (*gdje* 562, 123, 132, *godijer* 562, 14), u osnovnim je pak slogovima 169 ikavskih a 26 jekavskih refleksa. Razmjer kod osnovnih slogova gotovo je sasvim isti (i u D² gotovo 7 puta ikavskih koliko jekavskih), ali od završetaka zamjeničnih i glagolskih u D² više je jekavskih oblika negoli u D¹, a još više ih je relativno, jer u D² ima malo više od polovice broja stihova što ih ima D¹ (594 D² a 1124 D¹). To ide, bar djelomice, na račun jedne pjesme u D², a to je br. 562, koja je najduža pjesma u toj partiji (160 stihova) i ima najjači procenat jekavskih oblika: od ukupnoga broja u D² ona ima od 11 jekavskih zamjeničnih završetaka njih 3 (a 5 ikavskih), od 13 glagolskih njih 12 (a samo 6 ikavskih i dvaput *vim*), od 3 priložna završetka sva 3 ona (a 10 ikavskih), od 26 u osnovama njih 18 (i 21 ikavski). Taj jači procenat jekavskih oblika u br. 562 ne mislim da je samo slučajan, naročito upada uoči da su u osnovama jekavski i ikavski oblici gotovo u istome broju (18 a 21), što nisam opazio ni u jednoj drugoj povećoj pjesmi u RI, osim onih »na narodnu« Na. Omañe pjesme s par primjerâ jednoga ili drugoga izgovora ne znače dabome ništa; ali ne mislim da je slučajno ni to što u br. 615 ima samo 18 ikavskih oblika a nema ni jednog jekavskog! Kako je do toga došlo da se br. 562 odvaaja od ostalih pjesama u D² u jednom smjeru a br. 615 u drugome, ne umijem kazati, ali se svakako odatle vidi da se ne smiju vaditi pojedine pjesme, već treba uzimati cijele partije zajedno.

20. — Pretežno ikavske su i pjesme R¹, što su po svoj prilici također Dcéve, ali je kod njih procenat jekavskih oblika jači negoli u D², naročito u osnovama: od zamjeničnih završetaka 32 su ikavska a 10 ih je jekavskih; od glagolskih ima 31 ikavski a 9 jekavskih; od priložnih samo su 2 jekavska (*gdje* 638, 25. 32) a 17 je ikavskih; ali u osnovama prema 138 ikavskih oblika stoje 102 jekavska — kod njih je dakle procenat jekavskih oblika jači negoli je i u D¹ (po rukopisu R) i u D², ali opet nije toliki koliki je u

br. 562, koja je pjesma sigurno Dćeva. I u ovoj skupini neke pjesme idu preko razmjera što daju ti brojevi za cijelu skupinu. Ovdje najduža pjesma (br. 594 sa 110 stihova) — baš nasuprot najdužoj pjesmi u D² — gotovo je čisto ikavska: uz 68 ikavskih oblika ima samo 5 jekavskih. Napominem da i br. 582, — za koji već njegov položaj među br. 579-581 i 583-588, što su svi Dćevi, govori za to da je i on Dćev, — ima samo 10 ikavskih oblika, a i br. 619 ima samo 9 ikavskih. S druge strane br. 599 ima samo 7 jekavskih a br. 625 ima 8 jekavskih i po jedanput stare dubrovačke ikavizme *gdi* i *gdigodir*. I te nam omañe pjesme dakle kažu kako može biti šarena i raznolika slika refleksâ vokala *ě* kod istoga pjesnika.

Za M² ne može se ništa izvoditi odatle što je u ñemu svega 21 ikavski oblik a 14 jekavskih, jer su to 3 male pjesme s ukupno 58 stihova, pa bi moglo biti slučajno da je on po broju jekavskih oblika u osnovama (11 a 13 ikavskih) svakako bliži Mću negoli Dću. Naprotiv treba sigurno pripisati uticaju živoga narodnoga govora, koji se tako jako osjeća u pjesmama »na narodnu« Na (br. 571-573, 591, 601, 635), što je to jedina partija u RI koja je odlučno jekavska: 3 su zamjenična završetka doista »ikavska«, ali su zato 3 glagolska jekavska, a u osnovama ima 36 jekavskih oblika a samo je 8 ikavskih; pa treba naročito istaknuti da *djevojka* (*djevojčin*, *djevojčica*), kako se u Na zove draga (u pjesnikâ je *vila*, *gospoda*, *dikla*), uvijek je (14 puta) u jekavskom obliku.

21. — Za pjesme što se nalaze u rukopisima M i D, pa u RI stvar je utoliko jednostavna što su sve po svoj prilici Mćeve ili Dćeve, osim što je dobro da se odvoje pjesme »na narodnu«, kako se vidi po tome što samo ove posljedñe principijalno se razlikuju od svih ostalih u RI svojom pretežnom jekavštinom. Sasvim je drukčije s pjesmama u RII, jer tu, kako smo vidjeli (v. str. 100), treba razlikovati 9 raznih partija za koje je već utvrđeno da 4 razne grupe pripadaju četvorici raznih pjesnika, od kojih ni jedan nije ni Mć ni Dć, dok za ostalih 5 skupina ne možemo, bar zasada, kazati ni kojim ni kolikim pjesnicima ih treba pripisivati. Zato mislim da je najbolje da se dade prije svega pregled broja ikavskih i jekavskih oblika u svakoj partiji, i to u formi tabele, u kojoj, da stvar bude preglednija, navodim napose zamjenične završetke, gdje se radi o nepravim ikavizmima, a uzimljem zajedno glagolske završetke i osnove, gdje imamo prave ikavske oblike; navešću pak poslije toga

primjere gdje izuzetno i u RII nalazimo priloge s jekavskim završetkom. Nisam pak uzimao u račun one pjesme u RII što se nalaze i u M, jer su one sigurno Mćeve.

Partija	Brojevi pjesama (u novom izdanju)	Glag. završeci i osnove		Zamjenični završeci	
		ikavski	jekavski	ikavski	jekavski
A ¹	639—641	29	45	6	—
Č	642—698	66	162	13	13
A ²	699—712	47	27	3	2
K	713—743	149	77	14	1
A ³	744—758	93	49	4	1
N	759—769	89	87	20	20
A ⁴	770—786	58	66	10	9
J	787—822	34	321	7	25
A ⁵	823—847	36	103	1	5

22. — Kako se vidi iz ove tabele razmjera među ikavskim i jekavskim oblicima u raznim partijama od RII jako koleblje: u skupini A¹ jekavski su neznatno jači od ikavskih, Čubranovićeva je grupa (Č) odlučno više jekavska,³³ skupina A², Kristićevićeva grupa (K) i skupina A³ pretežno su ikavske, grupa N i skupina A⁴ podjednako su ikavske i jekavske, a posljednje 2 partije J i A⁵ odlučno su jekavske, naročito grupa J, gdje je gotovo 10 puta toliko jekavskih oblika koliko ih je ikavskih. Stoga što su odlučno jekavske partije baš pri kraju cijeloga rukopisa R, a osim toga znamo da je Račina u pjesmama što je kasnije po drugi put prepisivao katkada uzimao jekavski oblik mjesto ikavskoga — ali je činio, ređe, i obratno (v. str. 85), — moglo bi se misliti da je Račina

³³ Obje pjesme br. 673 i 683 iz ove grupe što ih Sasin navodi kao Čubranovićeve (v. str. 80) ne pomažu mnogo u ovome pitanju, jer je rukopis iz kojega su vadene sasvim mlad — nije stariji od druge polovice XVIII. vijeka (Stari pisci hrv. XVI, str. XVII), a broje zajedno samo 12 stihova (od druge Sasin navodi samo prva 4 stiha). Može se ipak spomenuti da oba teksta imaju složeno ove jekavske oblike: *nijesi* 673, 3; *pjesni* 683, 1, ali Sasin ima ove ikavske oblike mjesto jekavskih u Č: *kripos* 673, 1, *lipos* 2, *lik* 8, ali zato i *gde* (sic) 673, 3 i gdje 683, 1 mjesto *gdi* u Č, nadalje ove svoje jekavizme: *poviješ* 673, 5 (*praviš*) i *vjeru* 683, 4 (*trudi* Č), a mjesto *pjesni* 683, 4 Č ima *satrti*. I Sasin dakle ima 6 jekavskih oblika a samo 3 ikavska.

postajao sve jači jekavac i u pisaću, pa da je to šarenilo u refleksima vokala *ě* u RII *ńego*va samovoļa. Nešto će biti i toga — dosta je spomenuti da i u RII Rašina više puta ima jekavski oblik *p r o t i v s r o k a* (v. str. 83), — ali neće to biti glavni uzrok tomu kolebanju, jer bismo inače imali u RII u svakoj *daļoj* partiji i sve jači procenat jekavskih oblika, a to nikako nije, jer eto poslije pretežno jekavske Čubranovićeve grupe ide pretežno ikavska Kristićevićeva, a posljednja partija (A⁵) mañe je jekavska od pretposljednje (J). Ja zato mislim da je ta mješanija u RII najviše odatle što su u *g l a v n o m e* tako pisali razni pjesnici kojih je pjesme Rašina malo pomalo prepisivao, pa je tako tek slučajno grupa Č došla pred grupu K a grupa N poslije *ńe*, pa grupa J za *ńima* svima, ali ipak pred A⁵. Razmjer pak kakav je u skupinama A¹-A⁵ ne znači mnogo, jer nikako ne znamo pripadaju li sve pjesme svake skupine jednomu istomu pjesniku, a znamo jedino da u skupini A⁴ samo su 2 pjesme sigurno Vetranovićeve (br. 773 i 778) dok ostale sigurno nisu *ńegove*. Kako znatnih razlika može pak biti među pjesmama jedne iste skupine, jasno nam pokazuje baš A⁴: u *ńoj* su otprilike podjednako podijeljeni ikavski i jekavski oblici, ali kad uzmemo napose obje Vetranovićeve pjesme, onda stvar izgleda sasvim drukčije: te su obje pjesme gotovo čisto jekavske, jer imaju u osnovama i *glagolskim* završecima 32 jekavska oblika a samo 3 ikavska, a u zamjeničnim završecima 5 jekavskih a 2 »ikavska«, dok ostale pjesme te skupine broje 55 ikavskih a 34 jekavska, odnosno 8 »ikavskih« a 4 jekavska. Svakako i to potvrđuje da je Rašina refleks vokala *ě* uglavnome ostavljao kako ih je nalazio u svojim maticama. A treba istaknuti i to da jekavizam ovih dviju Vetranovićevih pjesama u R vrlo se lijepo slaže s jekavizmom u rukopisu Vetranovićevih lirskih pjesama. Napominem još i to da Kristićevićeva pjesma br. 730 utoliko se slaže s pretežnim ikavizmom svoje grupe što ima samo 4 fakultativna slućaja i sva su 4 ikavska, ali zbog malog broja primjerâ ne može se pak reći da je ta pjesma ikavska ili čak Kristićević ikavac; naprotiv može se zvati ikavskom u A³ pjesma br. 754, kad ima 14 fakultativnih ikavskih oblika i 3 u sroku, a nema ni jednoga jekavskog, pa se tako valjda može zvati i u A⁴ br. 779 sa 27 ikavskih oblika (i *ktome* 6 *ńih* u sroku), a samo 4 jekavska (uz 2 ekavska).

23. — U detaļ se za ove pjesnike ne mogu više upuštati, tim više što nam ispredeivañe oblikâ, što se u raznim partijama nalaze

samo po nekoliko putâ, ne bi mnogo pomoglo. Ali kod nekih riječi što se češće ponavljaju vidi se jasno koji izgovor kod kojega pjesnika prevladuje: Č ima 16 puta *cić* a 6 p. *cječ*, ali *cvijet* 19 p., *ljepost* 16 p., *svijet* 20 p. a po 6 p. *cvit*, *lipost*, *svit*, po 14 p. *krjepost* a 1 p. *kripost* a samo 13 p. *pjesan*; K 13 p. *cić* a 1 p. *cječ*, 11 p. *cvit*, 4 p. *cvitak*, 2 p. *cvitje* a 1 p. *cvijet*, 10 p. *vik* a 10 p. *nesrječan*; N 12 p. *cić*, 10 p. *lipost* i 10 p. *ljepost*, 13 p. *svit* a 7 p. *svijet*; u J su gotovo samo po jekavskom izgovoru i sve ove običnije riječi: *cječ* 33 p., *lijeke* 21 p., *prije* 16 p., *strjelica* 12 p. (3 p. sa *stre-*), *svijet* 12 p., *vijek* 24 p., a negovi su ikavski oblici ponajviše sasvim pojedinački, samo što uz 18 p. *cvijet* ima 4 p. i pjesnički *cvit* a uz 6 p. *nije* (1 p. dvosložno) ima 5 p. i jednosložno *n̂* koje je u Mća i Dća tako obično.

Kako što, po rukopisu R, i kod Mća i Dća ima po gdje koji jekavski oblik kod priloga sa starim dubrovačkim ikavizmom (v. str. 88), tako ih ima, relativno više, i u RII: *gdje* 641, 18. 23. 47. 79. 80. 81. 678, 2. 4. 788, 3. 16. 789, 2. 799, 5. 7. 801, 4. 825, 16; *ngdje* 641, 110. 695, 9; *svudje* 826, 11; *indje* 717, 13; *godijer*, a može se ovdje spomenuti i *zlje* 838, 4 (ali u Dća *zli* 556, 63). Specijalno pak u J nalazimo i nekoliko puta *prje-* mjesto običnoga *pri-* (isp. str. 88); *prijegrdo* 792, 7; *prjetužno* 797, 1; *prijedobi* 800, 7; *prijehudu* 805, 16; *prjehudi* 806, 11. U J i u A⁵ nalazimo redovno i jekavski završetak *-jej* kod imperativa: *hotje'* 797, 4. 806, 40; *htje'* (,thje' R) 811, 42; *ktje'* (,tchje' R) 817, 2; A⁵: *hotje'* 829, 6; *razumje'* 840, 6; inače je u RI redovno *-ij* (v. str. 93) a i A⁸ ima *htij* 756, 51. 757, 3 a A⁴ *htij* 771, 16 i *hotij* 774, 1; J i A⁵ slažu se i u tome što samo kod njih mjesto redovnoga *gniv* ima *gnijev*: + *gnijev* 805, 16. 19. 26. 806, 34. 49. 807, 4; *gnijev* 805, 10; *gnijevaj* A⁵ 837, 1; ali i Č ima *gnijevaj* 664, 1.

Ekavski oblik *venac* ima često Č: *venče* 642, 3. 665, 3. 674, 4. 677, 5. 679, 3. 685, 1. 687, 7. 692, 1. 694, 6; i br. 699 ima nekoliko puta *venče* 699, 1. 8. 14. 20. 26, pa ne mislim da se jedino zbog toga može reći da i ta pjesma, koja je prva poslije grupe Č, pripada toj grupi, kad nema akrostiha kao što ga imaju sve pjesme te grupe; pa isti oblik *venče* nalazimo i u 779, 1. 834, 13 i 838, 9 a *vence* u 716, 27, pa *venčac* u 779, 20 i *venačac* u 641, 47. Novi je ekavizam, što ga ima samo u RII, *veran*: *vernu* Č 652, 6; *verno* (R, *verno* sa e preko j) × A⁸ 751, 4; *verni* K 718, 2. *verno* 738, 7. *neverna* (R protiv sloka *nevirna*) × 731, 37. *privernu* 720,

15; *priverno* 728, 12, a u K još samo *virna* 735, 15; *vernomu* J 822, 8; *verno* A⁵ 824, 2. I po ovome ekavizmu *veran*, što ga Rašina nije mogao naći kod Mća i Dća, jer ga u njih nema, vidi se da je on ipak dosta »verno« čuvao neobične oblike svojih matica, pa — kako se i ovdje vidi iz primjera u 751, 4 — i ispravljao kad bi se sjetio da je pogriješio.

2. Poluglas

24. — Čakavizam *vazeti* - *vazimati* uveli su u dubrovački književni jezik svakako prvi pjesnici, dakle, koliko doslije znamo, Mć i Dć; prvi ima ponajviše *vaz-*: + *vazeti* 46 puta i 2 puta M², + *vazimati* 17 puta i 2 puta M², a mnogo je rede u néga štokavsko *uz-*: *uzeti* 11, 4; *ūzēt* 502, 3; *obuže* × 418, 31; *priuže* × 305, 15; Dć ima rijetko ovaj glagol (odavle dale uzimlēm zajedno primjere iz D i iz D²): *vazeli* 615, 20; *vazima* 539, 4. 585, 10; *uzvazima* 533, 23 — *uzet* 531, 93. 615, 10; *uzela* 556, 35. 577, 8; *uze* 584, 10, a i u R¹ imamo + *vazeti* 566, 3. 594, 27. 638, 20. U RII više puta se glagol nalazi samo u Č i u J: prvi ima 9 puta + *vazeti* a uz to samo *uzmi* 688, 5,³⁶ drugi naprotiv 2 puta + *vazeti* a 5 p. *uzeti*; inače su sami pojedinački primjeri: + *vazeti* 640, 7. 9. 704, 4. 761, 8. 826, 6 a + *uzeti* 705, 7. 706, 6. 716, 15. 759, 12. 828, 3. 834, 7; + *vazimati* 729, 28. 768, 128. 786, 1. 787, 9. 808, 16. 847, 7; *uzimati* nema niko!

Od druge dublete *vapiti* - *upiti* ovaj je drugi oblik sigurno štokavski, dok je oblik *vapiti* po svoj prilici čakavizam koji je iz crkvenih knjiga, gdje se ta riječ često nalazi, prodrio i u dubrovački govor, pa se rano javlja i u dubrov. prozi.³⁷ Mć ima često i ovaj glagol, i to otprilike podjednako i jedan i drugi oblik: + *vapiti* 16 puta, + *svapiti* 8 p., + *zavapiti* 4 p. — + *upiti* 8 p., *doupiti* 418, 53; *uzupiti* 321, 9; + *zaupiti* 22 p., ali od + *upiti* 6 je primjera u sroku a od + *zaupiti* ih je 7; osim toga od tih primjera u 454, 17 R ima *svapi* a M *zaupi*, naprotiv u 248, 8 i 270, 5 R *zaupi* a M *svapi*, u 409, 3 R opet *zaupi* a M *zavapi*. Dć ima samo 2 puta + *vapiti* 579, 4. 581, 26 i *zaupih* × 590, 18; u R¹ ima *vapiti* 561, 31. 39 a u RII + *vapiti* 11 puta, ali *upivaj* 709, 1. 5.

³⁶ U R piše ‚uimj‘, pa je mlada ruka to ispravila na ‚usmi‘, i tako i treba, jer ne može biti da se ima čitati *ujmi* kad je rečenica *uzmi na znanje*.

³⁷ Rad 134, 105.

Gotovo samo u Mća nalazimo još neke primjere sa *va* mjesto *u*: prijedlog *va* 300, 5 M (*u* R). 311, 244 M (*vas* R). 372, 2. 453, 2. 463, 7 i *vavik* 68, 15, gdje je *va* sigurno postalo od praslav. *vъ* i što je oboje Mć mogao preuzeti iz čakavskoga govora, premda bi *vavěk* moglo lako biti i iz crkvenoga jezika. Naprotiv u *vadri* 20, 8. 60, 28; *vadriš* 106, 8. 489, 3; *vadre* $\times$ 408, 2. 455, 592 *va*-stoji prema praslav. *u*-, ali je oblik koji se može naći u čakavaca³⁸, ja mislim da treba tako shvatiti i *vamni* ($\times$ *potamni*) 438, 33 u značenju 'pomisli', premda glagola *umbněti* nema ni u jednom slavenskom jeziku, ali nema ni *vōmbněti*, pa je to po svoj prilici jedini primjer i u našoj literaturi što ga je Mć skalupio zato da mu se sriče s *potamni*. Iz čakavskoga govora je preuzeto kao *vadriti*, ili je skalupljeno kao to *vamni*, u Dća *vamrit* 599, 10 R (M nema). I Č ima jednom *vavike* 642, 1 a taj se oblik nalazi i u 699, 18, a to je ona pjesma odmah poslije Č u kojoj ima i *venče* (v. str. 98), u J pak ima jednom *vadriš* 795, 2. Vrlo je neobično što Mć ima za prijedlog *vъ* i dvaput *f* (mjesto *v*): *f* *toj* 352, 3; *f* *žalosteh* 509, 34, ali to je tako samo po M: na prvome mjestu R nema uopće prijedloga nego lokativ bez néga (isp. § 86), a druge pjesme u R nema; i to *f* može biti samo čakavskoga porijekla.³⁹

25. — Teško je protumačiti naše *e* za praslav. *b* u završecima *-em* i *-eh* kod imenica s osnovom na *i* (v. § 60), zatim kod *pravedan*, a onda kod imenice *ľubezan* - *ľuvezan* (oba oblika često u Zku), a normalni oblik *ľubazan* (kao pridjev) s našim *a* nalazi se tek od XVIII. vijeka amo. Sasvim je osamljeno u Mća *o* za praslav. *ъ* u *ľubov* (ak. sing.) $\times$ 418, 23 i *ľubovno* $\times$ 165, 3. $\times$ 172, 18. 311, 165; pa ako se za oblike *ľubovni* i *ľubovnik* može misliti da su u nas postali tako da je sufiks *-ъvbn-* zamijećen sufiksom *-ovbn-*⁴⁰, ne može se to misliti za *ľubov*, iako je u Mća u sroku, nego će to ipak biti iz crkvenoga jezika kao i participi na *-ušti* i *svemogi* (v. § 74). Poznati su stariji oblici od *tama*: *tmi* 545, 53. 61. 65, *tmu* 700, 10; *tmom* 551, 16. 556, 39, a za instr. sing. *mi-salju* a *boliznju* v. § 59. Nesumnjivo je čakavizam *zaliјeh* 258, 6. 579, 32 mjesto *zliјeh*.⁴¹ Na kraju riječi pak nalazi se često neobična

³⁸ Rad 134, 105.

³⁹ Rad 134, 104.

⁴⁰ Nastavni Vjesnik II, 355.

⁴¹ Rad 134, 102.

konzonantska grupa (bez poluglasa po srijedi) samo kod *gork* 93, 10, 143, 4. 244, 7. 248, 90. 344, 52. 64 M (R *gorak* protiv metra). 375, 8. 396, 8. 455, 225. 478, 101. 486, 13. 537, 3. 9. 15. 21. 694, 6. 713, 14. 751, 3; to će biti kao što je u starije vrijeme mogla i inače biti na kraju riječi konzonantska grupa sa *-k* kao *vosk*, *mosk* (mozak), *trěsk* itd.

Uz konzonantski prefiks razvija se *a* ponajviše samo pred korijenom sa *b*,⁴² n. pr. *bbr-*: *izabrana* 299, 1 R protiv metra (*izbrana* M); *gõn-*: *izagnan* 126, 14; *pbn-*: *razapet* 504, 4 (*raspet* 505, 4), *razapnu* 510, 11; *sbja-*: *obasja* 228, 10. 311, 79. 320, 4. 418, 38. 771, 7 (*obsja* 475, 6); *tbr-*: *satrt* 455, 310 (*strt* 455, 316), *satre* 213, 11; *satri* 466, 16; *satrla* 250, 13; *vbr-*: *uzavri* 408, 8; *zbr-*: *nadazre* 519, 24; *obazrit* 166, 8. 12. 186, 8; *obazre* 123, 41. 330, 15. 344, 68. 519, 23; *obazru* 344, 68; *obazri* 60, 27. Uz to se još nalazi samo *sa* (gotovo uvijek pred konzonantskom grupom) n. pr. *sablusti* 449, 6; *sadružiti* (često, uz također često *zdržiti*); *sahrani* 361, 18. 455, 334. 785, 5 (uz *shraniti*); *sakrati* 675, 8; *sakriva* 173, 2 (*skrje* 173, 13); *sakrivit* 756, 61; *samiri* 7, 4; *satvoriti* (često, uz također često *stvoriti*); *savezan* 703, 18; *sazda* 342, 6; može se amo uzeti i *sade* 743, 28, jer bi prema običnome dubrov. govoru bilo *side* ili *síde*; vrlo je neobičan oblik *satvor* 768, 6 (uz normalno *stvor* 768, 64).

Uz konzonantske prijedloge *a* se redovno nalazi pred jedno-složnim zamjeničnim oblicima (*me*) *te*, *se*, *mnom*, gdje je i dan-danas pravilo: *prida te* 38, 12. 68, 9. 343, 10. 715, 2; *kroza te* 565, 2. 793, 9; *uza te* 834, 9; *prida mnom* 743, 35. 806, 37; *sa mnom* 101, 2. 3. 407, 5; *niza se* 60, 26. 478, 38. 519, 20. 554, 10. 562, 46; *poda se* 436, 1; *prida se* 641, 92; može biti i pred jedno-složnim oblicima *nu* i *ne*: *prida nu* 260, 7; *niza ne* 221, 31 a, razumije se, mora biti pred *ń*: *kroza ń* 250, 44. 259, 23; *prida ń* 65, 6. 66, 13; s istoga razloga mora biti *krozač*, ali ima i *krozašto* (v. § 67) gdje *a* ne bi trebalo. Nema pak ni jednoga primjera gdje bi se *a* razvilo uz prijedlog pred kojim dvosložnim oblikom ovih istih zamjenica. Inače se samo katkada nalazi ovako *a* pred konzonant-skom grupom: *iza sna* 359, 33. 460, 10; *nada sve* 68, 4. 193, 8. 269, 4. 325, 17. 437, 40 (*nad sve* 246, 6); *nada svu* 531, 58; *oda psa* 68, 5. 590, 5; *oda sna* 799, 22; *oda svake* 531, 47; *odasvud* 459, 133; *oda zla* 455, 182. 571, 10; *priza svu* 519, 8; katkada se

⁴² Revue des Études slaves III, 209 i d.

nalazi i *sa* pred sibilantom: *sa sobom* 401, 4; *sasvim* (*sasvijem*, često); *sa svom* 311, 205. 524, 14; *sa svakom* 779, 48; *sa zlatom* 808, 6, ali redovno se pred sibilantom prijedlog *s* i ne piše. A što Mć nekoliko putâ ima *ka* (uz obično *ke*) u primjerima *ka zvizdam* 376, 4; *ka tvojim* 418, 124; *ka zlatu* 435, 18; *ka drijevu* 509, 26, to neće biti zbog konzonzantske grupe nego zbog metra (da bude jedan slog više), a to je još vjerovatnije za primjere u RI *ka Bogu* 561, 29 i *ka smrti* 561, 33 i u osamljenom primjeru *sa bora* 250, 94.

3. Ostali vokali

26. — *Vokal e*. — Ako je *vazeti* za dubrovački govor čaka-vizam, nije (*pri*)*jati* od praslav. (*pri*)*jēti*, jer se to nalazi u dubrovačkim nekniževnim spomenicima starijim od Mća i Dća.⁴³ Ovi su dakle oblike *-jati*, *-jal* mogli čuti i u Dubrovniku, možda samo od starijih ljudi. Svakako ti se oblici u Zku često nalaze u svim njegovim partijama. Naprotiv još uvijek mislim da su tek naši pjesnici od toga infinitiva skalupili i prezenat *prijam* koji se u Mća dosta često nalazi, n. pr. + *prijam* 7, 12 R (*parja* M). 50, 4. 74, 16. 229, 2. × 415, 34. × 78. 437, 14. 455, 53; osim Mća još u R¹ *prijaš* 619, 5, pa u Č *prija* × 643, 3. × 654, 5, gdje ima i imperativ, načinen od toga prezenta: *prija* 656, 8. Osim toga *prijati* u Mća ima i *objat* 60, 14, pa opet prezenat *obja* × 13, 7.

Vokalno l. — Samo u Mća i Dća, i to samo kod riječi *sunčan*, *suzan* i *prosuziti*, i samo u sroku sa *skončan*, *grozan* i *zgroziti*, može se, mjesto sadašnjega našega *u*, naći o ili uo: *sončan* (× *skončan*) 62, 4. 88, 6 M. 459, 166. 552, 10; *sončana* (× *skončana*) 34, 4. 79, 3. 118, 6.⁴⁴ 240, 3. 347, 7. 418, 137. 513, 19*; *sončane* (× *skončane*) 55, 6; *sončanje* (× *skončanje*) 72, 5. 138, 8. 221, 23*; *sonča* (× *skonča*) 615, 2; *sozno* (× *grozno*) 311, 37. 509, 8; *prosozil* (× *zgrozil*) 463, 1. 478, 42; izvan sroka je samo *sončano* (u sroku mu odgovara *srčano*) 415, 38. Ali tu R više puta odstupa od M; mjesto o R ima uo: *suončanja* 347, 7 (*sončana* M); *suončanje* 72, 5 i 138, 8 (*sončanje* M); *suončana* 118, 6 (*sunčana* M); *suončanje* 221, 23 (*sunčanje* M); u 62, 4 pak bilo je u R *suončan* (*sončan* M), pa je mlađa ruka to ispravila na *sunčan*, a u 33, 4 sâm je Račina

⁴³ V. moj Дубров. зборник од год. 1520, стр. 181 i d

⁴⁴ Zvezdica uz neki oblik ili broj znači da je odnosna riječ tek u izdanju tako ispravljena.

sončana (kao u M) ispravio na *sunčana*; napokon u 79, 3. 240, 3 i 418, 137 (gdje M ima tačno prema sroku *sončana*) R je napisao *sunčana*. S ono par primjerâ iz D dobro se R slaže, ima čak s ĩim zajedno istu pogrešku: u 513, 19, u sroku sa *skončan*, smisao traži *sončan*, a u oba rukopisa mjesto toga, ili još prije mjesto *suončan* u matici, stoji opet *skončan*. Iako je malo primjerâ, iz ĩih izlazi da se je u doba prvih pjesnika mjesto običnoga *u* ĩulo i *o*, a da je sâm Raĩina izgovarao, bar djelomice, i *uo*, što nam u mnogo većoj mjeri potvrđuje ĩegov Lekcionar.⁴⁵ Istina, moramo se ĩuditi zašto su i pjesnici svoje *o*, a Raĩina (u R) svoje *uo*, uzimali samo u sroku i samo kod nekih rijeĩi — za mene je to dokaz da su i oni pisali držeĩi se katkad nekih pravila. Vidi se nađale da mlađi M nema nikada *uo*, a da i on i R katkada, protiv sroka, mijeĩaju starije *o* na mlađe *u*. U RII imamo samo jedan primjer koji spada amo — ako nije pogreška: *moĩe* 728, 1 (ali R^p *muĩe*) ‚muĩeĩi’.

27. — *Vokal a*. — Neki prilozi, koji se sada obićno svršavaju na *-d* ili *-da*, mogu se ĩesto u Mĩa i Dĩa svršavati na *-de*: *kade* × 30, 8. 156, 2. 429, 1. 459, 124. 125; 523, 10. 524, 10. 525, 18. 538, 6. 558, 7. 559, 27; *sade* 91, 7. × 121, 15. 257, 15. × 319, 12. × 470, 78; *tade* × 311, 91. × 455, 57. × 478, 56; *nikade* × 460, 129; *odsvude* × 487, 8; katkada se tako nalazi i u RII: *kade* 724, 7; *sade* 768, 175. 227. 234. 239. Primjerâ ima dakle toliko i izvan sroka da je potpuno sigurno da su pjesnici tako pisali a po svoj prilici i govorili, pa je zato nezgodno što u AR ima onaj jedan primjer za *nikade*, ali nema onaj za *odasvude* (uopĩe toga oblika u AR nema) a ni jedan za *kade*. Nije sigurno kako se ima tumaĩiti to *-e*; ako je taĩan Vukov akcenat *kāde* (i *kāda*) s kratkim *-e* (i *-a*), onda bi stvar bila priliĩno jednostavna, moglo bi se naime kazati (a tako se u AR i kaže) da uz *kad* pristaje *-e* prema alternaciji *ter - tere*, *jer - jere* itd.; ali Budmani u AR bileži akcenat *kādē*, a izrijekom tvrdi da je on uvijek slušao *kādā*, pa sam tako i ja uvijek ĩuo izgovarati. Ako je dakle u krajevima gdje se govori *kade* zbiĩa *-e* dugo, onda bi ipak trebalo misliti na nešto drugo, jer tada to *-ē* ne bi bilo ono isto kratko *-e* od *tere* itd.; ja zato mislim da ĩe *kādē* itd. biti postalo od *kādā* itd. prema *doklē*, *dotlē* itd. — Uz obićni oblik *dosta* nalazi se ĩesto i *dosti*, *zadosti*

⁴⁵ Rad 134, 142 i d.

(s priložnim završetkom -ě), istina ponajviše u sroku, ali katkada i izvan nęga, n. pr. *dosti* 249, 12. 314, 13. 389, 2. 418, 146; *zadosti* 354, 8; tako je i *vazdi* 446, 11 M prema normalnome *vazda*, pa i to će biti čakavizam, jer starija dubrov. proza ima redovno *dosta*, *vazda*.

Sigurno je samo samovoļa Mćeva što u sroku nekoliko puta u korijenu *kras-* mijenja *ra* na *re*: *ukresno* 250, 102; *ukresi* (3. sing. prez.) 316, 1; *ukresen* (part. pas.) 316, 3; *ukresa* (3. sing. prez.) 323, 32; to dakle nema nikakva posla s poznatim čakavizmima *krasti* > *kresti*, *rasti* > *resti*, *vrabac* > *vrebac*.

28. — *Vokal e.* — Najobičnija je promjena da od *evo-eto-eno* biva *ovo-oto-ono*; Mć voli oblike sa *o-* (*ovo* 52 puta, *oto* 8 p., *ono* 3 p.) a rede ima oblike sa *e-* (*evo* 6 p., *eto* 11 p.); Dé naprotiv voli ove druge (*evo* 9 p., *eto* 8 p.) a rede uzimlje one sa *o-* (*ovo* 4 p., *oto* 1 p., *ono* 3 p.); RII pak slaže se više s Mćem (*ovo* 11 p. a *evo* 2 p., *oto* i *eto* po 4 p., *ono* 1 p.); nego gdje se za neke oblike nalazi samo malo oblikâ, to razlikovanje među *e-* i *o-* može biti sasvim slučajno, pa zato može biti i slučajno što u cijelome Zku ima 7 puta *ono* a nema ni jednoga *eno*. To je o-udešeno prema *ov(aj)-on(aj)*. Sasvim je drugo što se u Mća nalazi i *avo* 13, 2. 26, 3. 306, 3 i *avoj* 362, 3. 407, 3; za te je oblike Daničić u AR dobro kazao da su postali, kako se po smislu vidi, iz *a ovo*, samo što ja ne bih rekao da je to *ovo* zamjenica srednęga roda nego baš taj uzvik *đvo* što se kod Mća tako često nalazi. To je *a* dakle postalo sažimanęm od *a + o*, pa stoga Daničić tačno pretpostavlja da mu je akcenat bio *âvo*.

Po svoj prilici i *bolost* (mjesto *bolest*) 'duševni bol (ne tjelesna bolest)' postalo je analogijom prema mnogim imenicama na *-ost*, naročito prema *žalost*, s kojim se obično i sriče: + *bolost* 534, 8. 546, 12. 549, 10. 551, 22 D (R protiv sroka *bolesti*). 581, 18. 585, 8. 627, 11. Svi su ti primjeri u Dća, i svi su u sroku osim posljednęga; Mć ima samo jedan primjer *bolos* 471, 12, a i taj jedan uzeo je samo zbog sroka s *oholos*; jedan je primjer i u R¹: *bolosti* × 611, 1 (R protiv sroka *bolesti*), a više ih je u RII: *bolos* 789, 13. 794, 15 i, u sroku, *bolosti* 768, 204. 790, 7. 794, 3. 802, 7. Iako je velika većina primjerâ u sroku, ne mislim da je to *-ost* pjesnička licencija.

U Mća nalazimo nekoliko putâ i neke priloge s -a na kraju mjesto sada običnoga -e: *dokola* $\times$ 305, 5 (u AR samo iz Lucića); *odkola* $\times$ 396, 1; *odsela* $\times$ 214, 15. 478, 2. 490, 24; *odcela* $\times$ 255, 5. $\times$ 460, 91; *dosla* 324, 4; osim toga ima još samo u RII jedanput *odsela* $\times$ 757, 3. To nije fonetska promjena nego alternacija vokala još iz praslav. doba.

29. — Više putâ u deklinaciji tvrdi završeci sa o zamjenjuju meke sa e: instr. sing. *pokojom* 248, 115. $\times$ 319, 12. 455, 79; *rajom* 520, 12 (*rajem* 531, 19); *gijom* 202, 6. 311, 9; *koraļom* 202, 7. 330, 18; *mačom* 466, 92; *plačom* $\times$ 594, 92; *tancom* 250, 11. 273, 10; dat. plur. *slavicom* 572, 9; *vladaocom* 768, 10; *ličcom* 311, 262; ne znam može li se vjerovati jedinomu primjeru u protivnome smjeru: instr. sing. *mramorem* 638, 24; uvijek su sa -o oblici *tašto* i *navlašto*, koji se među sobom sriču u 57, 7 $\times$ 8. 108, 7 $\times$ 8. 360, 5 $\times$ 6. 363, 1 $\times$ 2; a u 123, 5 sriče se *navlašto* sa *zašto*.

U obliku *krivedne* ($\times$ *pravedne* 579, 29) u Dća (AR ga ima tek iz Zlatarića) ono (prvo) e treba tumačiti kao u *pravedan*, prema čemu je vaļada i postao, možda samo u pjesničkom jeziku. — Čakavizam je u Mća *prija* (mjesto *prije*) 248, 116. 455, 54. 80; *najprija* 173, 13. 311, 104. 455, 105. 297; svi su ovi primjeri, osim 2 posljednja, vezani srokom. — U tuđici *smiriļ* (od tal. *smeriglio*) 159, 6 vaļada je e asimilirano na i drugoga sloga.

Za vokal i može se samo spomenuti da je tuđica + *serena* 18, 8. 70, 28. 104, 7. 106, 5. 714, 5 postala od starijega talijanskog oblika *serena* a ne od sadašnjega *sirena*, dakle nema tu nikakve naše promjene.

Za vokal o treba prije svega navesti da Zk ima uvijek za *oholost* dubrovački oblik *oholast*, osim *oholos* 471, 11 gdje je Mć trebao taj završetak zbog sroka sa *bolos*. — Dubrovačka su osobina i *odizdal* 727, 9; *odizgar* 794, 14 s onim zagonetnim a u posljednjemu slogu mjesto o. — Za osamlene pak oblike *uskore* $\times$ 309, 8. $\times$ 311, 31 i *uskora* $\times$ 482, 8 ne može se uzeti da je tu na kraju prastara alternacija među o i a — bez sumnje to su pjesničke samovoļe za ļubav sroku.

4. Opće pojave

30. — *Sažimañe*. — Primjer *avo* < a ovo već je spomenut (v. str. 111) a za sažimañe kod posesivnih zamjenica v. § 63. Du-

brovačka je osobina sažeti oblik *stât(i)* za *stojati* n. pr. *stât* 455, 41. 545, 38; *stâti* 579, 37; pa zato i 3. sing. imperf. *staše* 418, 45 i prilog sadašnji *steći* 531, X 31. X 57. 573, 7. 579, 15. 48, ali se nalaze i nesažeti oblici, n. pr. *stojati* 317, 2. 711, 15. 720, 23; *stojâše* 418, 111. Nije jasno kako treba shvatiti oblik *ko* u ova dva primjera (kojih nema u AR): *tko more razumiti ko sam ja uhićen* 561, 10* i *da je li veće toj sad ko vam pravim ja?* 654, 6; najlakše je kazati da na oba mjesta *ko* je *kô*, to jest sažeto *kao*, ali se tomu protivi što u cijelome Zku nema ni jednog primjera za *kao*, a osim toga u prvome primjeru i samo *ko* nije sigurno, jer u rukopisu piše 'tcho', to jest *tko*, pa ne samo što u Zku nema *kao* nego ni za *kô* nema sigurnih primjera prije početka XVII. vijeka. Zato ja volim dovesti ovo *ko* u vezu s veznikom *odko* 'otkad' što se nalazi u Mća u 7. 20. 32, 15. 46, 17. 68, 15. 85, 20, pa po jedanput u Račininu Lekcionaru i u Marulića (AR IV, 832.^a), a sve to opet dovodim u vezu s veznikom *ko*, što se u značenju 'kao' nalazi u čakavskom glagolskom rukopisu od g. 1496 (o. c. V, 131.^b). Maretić za to *odko* uzimlje da je postalo sažimanjem od *odkao* (zato on i navodi sve primjere iz Mća tek pod *otkao*), ali kad imamo *odko* i *ko* u čakavskom, gdje od *kako*, bar u starije vrijeme, nema *kao*, a kad ima također i *ko* i *odko* i u Mća, koji također nema *kao*, to treba reći da tu imamo posla s veznikom *ko* s etimološkim *o* na kraju. Ali je nevolja što za tako *ko* nemamo paralele ni u jednom drugom slavenskom jeziku, a ne može se dovesti u vezu s čakavskim *kol* u *dokol*, *odkol*, *pokol*, jer se onda *-l* u Mća ne bi gubilo; biće dakle načinjeno od zamjeničnog korijena *k-*, kao što je i drugi veznik *kom* 'čim', koji se nalazi kod starijih dubrovačkih pisaca, te tako neće biti postalo preko *odkol* od *odkola*, što ga ima i Mć više putâ, n. pr. u 38, 13. 67, 15. 78, 15. 103, 6. 168, 15. 245, 1 itd. — Za *-ol* > *-ô* v. str. 121.

31. — *Nestajanje vokala.* — Vrlo obično otpada (kratko) *i* na kraju riječi: a) od infinitivnog završetka *-ti* i *-ći* (v. § 79); b) od 2. i 3. sing. imperativa, pa prema tome obliku *i* u 1. i 2. pl., gdje je *i* u sredini riječi (v. § 79); c) vrlo često od enklitičkih zamjeničnih oblika *mi-ti-si* (za *s'* ima samo jedan primjer u 258, 11); d) od 2. sing. prezenta *jesi-si-nisi: jes'* 311, 78 (2). 321, 10. 385, 2 (u AR ima *jes'* tek iz Barakovića); *s'* 18, 4. 22, 3. 36, 3. 220, 3 (u AR tek iz Lukarevića); *nisi'* 186, 10. 250, 74. 377,

9. 437, 12. 537, 3 itd. (u AR samo iz čakavskih spomenika XV.^{oga} i XVI. vijeka). Primjeri pod *a*) i *b*) sigurno su narodni, ali oni pod *d*) biće ponajviše stvoreni zbog metra; primjeri pod *c*) biće i ovaki i onaki, a naročito je sumnjiiva njihova narodnost u slučajevima gdje imaju i neobično mjesto u rečenici, na pr. u 67, 12. 45. 108, 6. 584, 26. 616, 1. 2.* 4.* 725, 4.* 20.* 729, 23. 771, 31.

Često, a od česti redovno se gubi i *-e* od čestice *-re*; tako se redovno nalazi *ar*, *er*, *jer*, *jur*, a oblici su s potpunim *-re* izuzetak, osim *tere* što se često nalazi: *are* u Č 686, 3. 695, 9; *ere* 766, 2; *jere* 6, 3. 80, 3. 108, 3; *nere* 221, 11. 341, 4. 768, 142; *za takođe-takođ* v. str. 119, a za *-re*, *-r* što se dodaje nekim zamjenicama i prilozima v. str. 149. Još se *-e* gubi u *veće* ('više'), pa se često nalazi i *veće* i *već*; tako je i *brž* 354, 18 uz *brže* 'prije, radije' 741, 7; često se uz *nego* nalazi *neg*, a uz izuzetno *dila* 'zbog' 497, 2 M (*djela* R) redovno je i vrlo često *dil* a opet izuzetno i *diļ* 273, 13. 337, 7. I ti su primjeri bez sumnje uzeti svi iz narodnoga govora. Za *med* uz *među* v. str. 119.

Naprotiv sasvim je sigurno samo pjesnička licencija što se često kod participa prošloga, a samo izuzetno inače, odbija vokal pri kraju. U Mća to biva, prema broju slučajeva gdje bi to moglo da bude, prilično rijetko; on ima samo *-il'* mjesto *-ila* u X 119, 12. 213, 1. X 298, 10 i u M² X 630, 36, a češće se nalazi *prsi bil'* 123, X 15. X 49. 248, 102. 276, 10. 296, 8. 326, 12. X 455, 308, pa *ruci bil'* 418, 42, gdje bi svuda Mć po svoj prilici inače uzeo potpuni oblik *bili* (v. str. 153), tako da je opet i to *bil'* krñast oblik na *-il'*. U Dća se pak nalazi samo *nosil'* (za *nosila*) 584, 22, pa u R¹ *potammil'* (za *potamnila*) X 621, 1 i *bil'* (za *bilo*) 634, 15, dakle se i kod ñega ti okrñeni oblici svršavaju na *-il'*. Relativno je više ovakih oblika u nekim partijama od RII: u A¹, Č, J i A⁵ nema doista ni jedan primjer, ali u A² ih je 7, u K -3, u A³ -17, u N -11 a u A⁴ -14. I u RII ovi se krñi oblici svršavaju ponajviše na *-il'*, jer su uopće participi na *-il-* najobičniji, ali ima i *-al'* (za *-ala*) u N 763, 2. 768, 4. 85. 91. 92 i A⁴ 779, 30. 43. 44, pa *prijal'* (za *prijalo*) 779, 29, u N ima i *htjel'* (za *htjeli*) 768, 192, a u A⁴ *spomenul'* X *dosegnul'* (za *-ula*) 779, 45 X 46; u Jagićevu je izdanu jedan put tako okrñen particip pasivni: *bi meni rados dan'* 796, 18, ali — osim što je taj primjer iz J gdje takih elizija uopće nema — tu je bez potrebe *rado dan*, kako je u R, okrenuto na *rados dan'*; a što se tiče primjera *vlas* (t. j. *vlast*) *ti je dat* X 757, 35, gdje je u Jagića opet *dat'*,

v. str. 142. Biće pak pjesničke samovoje i oni rijetki primjeri gdje se ovako eliduje *-e* od *se* i od *je* (= jest): *s'* 374, 24. 418, 70 M (R protiv metra *se*). 562, 102. 768, 25. 792, 13.* 810, 2. 812, 11*; *j'* 355, 10. 454, 16 R (*je* M). 713, 11.

32. — To su, što narodne a što pjesničke elizije što se mogu naći u raznim partijama Zka, ali ih ima još nekoliko što se nalaze samo u Mća i Dća, a koje su provedene sigurno samo zbog metra. Tako Mć ima više putâ *ust'* (sigurno mjesto *usti*, v. str. 134) 248, 75. 294, 17. 298, 13. 311, 121. $\times$ 375, 6. 430, 10. 455, 20. 529, pa *vlas'* [*vlasj*] i *kosi* 20, 5. 330, 6; amo bi trebalo uzeti i primjer *svake tko b' želil* 9, 5, ali tu to *b'*, što ga smisao traži, treba dodati, jer ga nema ni M ni R. Eliziju uzimljem ja i za *svoj'* [*svoji*] 236, 8; *moj'* [*moji*] 311, 130. 455, 533. 459, 161; *koj'* [*koji*] 455, 203, jer su svi ti primjeri na *-oj'* u sroku s normalnim *-oj*; ali, istina, može lako biti da se je Mć zadovoljavao i srokom *-oji* $\times$ *-oj*, tako da bi mjesto toga *-oj'* u tekstu trebalo uzeti *-oji* i to brojiti kao j e d a n slog. Neobične su elizije u Mća još ove: *lic'* [*lice*] 14, 4; *lic'* $\times$ *nic'*⁴⁶ 470, 53 $\times$ 54; *neć'* [3. sing. *neće*] 18, 9; *vel'* [*vele*] 311, 37; *vid'* [*vide*, *zaista'*] 300, 9; *ak'* [*ako*] 344, 26; *tak'* [*tako*] 68, 7. $\times$ 220, 18. $\times$ 248, 106. $\times$ 469, 9. $\times$ 455, 331; *voľ'* [*voľa*, *ili'*] 5, 9 R (*voľah* M) uz *voľa* 104, 17. 201, 9⁴⁷; u svim tim primjerima Mć dakle elidira vokal na kraju riječi, a za sredinu riječi imam samo ova 2 primjera: *slj'ste* [2. pl. prez. *sljšite*] 361, 81 i *ures'la* [*uresila*] 65, 4. Mnogo su ređe ovakove neobične elizije u Dća: *ak'* 556, 59; *vid'* 586, 2 kao u Mća, pa ova 3 sasvim neobična primjera: *z'* [*za*] *andelski* 530, 5; *z'* *andelsko* 549, 16; *št'* [*što*] *obsjva* 531, 7, a ta 3 primjera imaju složno D i R, po čemu se vidi da su bili i u njihovoj matici; iz R¹ mogu pak navesti samo *jakin'* [*jakino*] *ona* 594, 2. 110. Nekoliko je primjerâ i u RII: *da g'* [*ga*] *umori* 797, 11; *jošte b'* [*bi*] *sve radosti* 800, 15; *ev'* [*evo*] *moje* 761, 5; sasvim je pak neobičan primjer *razdili t'* [t. j. *tj*] *od mene* 713, 18 (za koji v. § 73 na str. 159), a nesiguran je primjer *vidit'* 787, 10 (za 2. pl. imperativa *vidite*), jer u R piše *vidjet* a očekivalo bi se prije *vidte* negoli *vidite* (isp. str. 159).

⁴⁶ U AR se uzimlje da je taj oblik isto što staroslov. i rusko *нууб*, ali u Dubrovčana se inače nalazi samo *nice* i *nica*.

⁴⁷ Ima pravo Maretić (AR VI, 884.a) da *mož* 241, 12 nije oblik 3. lica sing. (dakle *možb*), kako je mislio Daničić, nego obično *mož* za 2. lice sing.

33. — *Sekundarni vokali.* — Radi se najviše o vokalu *e* koji može pristati uz neke fleksivne završetke sa sufiksom *-m*; to su ovi završeci: *a*) kod imenica s osnovom na *o* i na *a* instr. sing.; *b*) kod zamjenica i pridjeva instr. sing. sva tri roda i lok. sing. m. i sr. roda; *c*) kod glagolâ 1. sing. prez. Ovo su svi primjeri iz Zka: *a*) m. roda: *zbogome* (× lok. sing. *ovome* 744, 5); *jadome* (× *sa mnome*) 811, 34; *domome* ,doma' (× *tobome*) 814, 6. (× *sa mnome*) 815, 16; ž. roda: *zorome* 708, 5; *b*) instr. sing.: *ñime* 768, 113, 819, 1. 9 × 10; *zatile* × 248, 25; *tijeme* 417, 6 M (,tjmie' R); *time* 548, 8 D (,tjmjem' R); *timej* 594, 78; *čime* 594, 77; *dočime* 623, 7*; *sasvime* × 517, 4; *svime* 697, 5; *svijeme* 697, 4; *ñome* 641, 58, 817, 17; *tvojome* 793, 4. 799, 9. 825, 19; *svome* [svojom] 808, 14; *tome* 807, 35; *svakome* (× *tobome*) 825, 2; *gorkome* 801, 12; *jednome* ,jedanput' (× *sobome*) 823, 13; *mnome* 764, 3. 768, 246. (× *jadome*) 811, 33, 815, 15. (× *sobome*) 829, 12; *tobome* × 328, 6 R, 523.^a (*ja s tobom* R 523.^b). 706, 20. (× *domome*) 814, 5. (× *svakome*) 825, 1; *sobome* (× *jednome*) 823, 14. (× *mnome*) 829, 11; lok. sing.: *ovome* (× *zbogome*) 744, 6; *tomem* 682, 7; *c*) *vime* 46, 3. 98, 1. 190, 9. 33. 203, 8. 221, 11. 248, 10. 373, 8; *želime* 505, 23 — svi primjeri kod *c*) na *-ime* i svi u sroku.

Ovi su primjeri sa *-me* nejednako porazdijeljeni: Mé ima svih 9 glagolskih oblika, pa po 1 put *zatile*, *tijeme* i *tobome*; u Déa je samo po 1 put *time*, *sasvime* i *tobome*, a i u R¹ nalazi se samo po 1 put *timej*, *čime* i *dočime*. Imenični primjeri i velika većina zamjeničnih (pridjevskih) primjera nalazi se dakle u RII; pa treba opaziti da u Ćemu od 26 primjera za instr. sing. na *-ome* 11 ih je u J a 7 u A⁵ — nerazmjerno dakle više negoli u Mća i Déa koji imaju samo po 1 put *tobome*.

Sekundarno je *-a* u instr. sing. m. roda *kima* × 763, 2, bez sumnje zbog sroka, onda u *toprva* 724, 19 uz obično *toprv*, i u *opeta* 834, 7. 836, 2 uz (i sada u Dubrovniku) obično *opet*, gdje je *-a* dodato prema *pak* - *paka* itd. A može se spomenuti i *teke* 692, 5 (od tur. *ték'*) koje je valada postalo prema *jer* - *jere* itd. Cijeli slog *-ka* dodaje se (kako i dandanas u Dubrovniku) u *ovdika* 280, 6; *jutroska* 539, 5; *noćaska* 562, 15. Uz *jurve* 183, 6. 309, 1 čestica *ve* pristaje, gotovo kao sufiks, i u drugim redim prilikama: *kad ve* 126, 16; *ja ve* 128, 8; *tot ve* 128, 9; *da ve* 525, 19; biće valada *vi* pogreška mjesto *ve* u rečenici *toj vi ja pravo vim* 768,

137, jer se to *vi* ne može shvatiti kao enklitičan dat. pl. od *ti*, prije svega što su te riječi upravljene j e d n o m u čovjeku, a drugo što toga oblika *vi* za dat. pl. u Zku nema.

34. — Katkada se uz konzonantski prijedlog ponavlja vokali što za nim slijedi: *so očima* 465, 8; *so oči* 562, 136; *so odlukom* 741, 23; tako piše samo Račina, a tako isto on redovno piše i u svojem Lekcionaru,⁴⁸ pa bi se moglo pomisliti da je to njegova lična osobina; ali nije, jer ima još jedan primjer koji nam sasvim sigurno dokazuje da je bar Mć također tako pisao. To je stih *tere mi | dopusti || tuj bezu | uprosa* 319, 19 gdje oba rukopisa R i M imaju *bezu*, i moraju imati tako, budući da tu ono -u od *bezu* broji, za metar, kao zaseban slog, dok u ostala 3 primjera *so o-* se računa kao j e d a n, pa kad bi se pisalo mjesto *so* samo *s*, stih bi ipak bio pravilan. Odmah dodajmo da je taj stih u metričkom pogledu još s jedne strane vrlo neobičan; on je jedini sigurni slučaj gdje Mć u gotovo 9000 stihova dijeli (sporednom) cezurom prijedlog od riječi što o njemu zavisi.⁴⁹ To takvo ponavljanje vokala uz prijedlog nalazi se i u rukopisu komedijâ Marina Držića,⁵⁰ pa sporadično i u nekim ćirilskim spomenicima — u Dubrovačkom leksikonu iz početka XVI. vijeka i Lajpciškom iz sredine istoga vijeka,⁵¹ a onda u Bošnjaka M. Divkovića u početku XVII. vijeka.⁵² Što se tiče značenja ovoga dvostrukoga vokala ja ostajem pri tome da je to samo ortografska stvar,⁵³ pored oštroomnoga dokazivanja prof. O. Kolmana da bi se to moglo dovesti u vezu s poznatom osobinom češkoga jezika da gdjekad još sada, a u starije vrijeme još više, u takim prilikama vokali se produžuje (*vīci < v oči* itd.), pa da bi i kod nas dvostruki vokali i tu, kao redovno inače, mogao značiti da je vokali dug.⁵⁴ Kad bi to u našem jeziku bilo još u početku XVII. vijeka, ne mislim da bi se to u govoru bez traga izgubilo, a najstariji sigurni primjer, Mćevo *bezu uprosa*, baš dokazuje da to pisano *uu* ne znači j e d n o dugo *u* već d v a (kratka) što su se (tobože!) kao dva glasa i izgovarali. Volim zato vjerovati da je u ovome specijalnom slučaju dvostruki vokali jedna od mnogih ortografskih

⁴⁸ Rad 134, 103.

⁴⁹ Rad 247, 117.

⁵⁰ Rad 233, 194.

⁵¹ Решетар М., Бернард. лекционар, стр. 34.

⁵² Глас Српске академије 53, 45.

⁵³ Rad 233, 194.

⁵⁴ Јужнослов. филолог XI, 257—264.

hira naših starijih pisaca i pisara, a to nam najbolje dokazuje sam Rašina u svojem Leksionaru pišući i *ki Jezusu, ki Jordanu, ku vladaocem* (čak i *ke Helizen*), dakle *ki - ku* pred konzonantima *j - v*, za koje je on pisao *i - u* kao i za vokale *i - u*.

B. Konzonanti

1. Pojedine vrste

35. — *Afrikate d i ć.* — Za praslav. grupu *dj* pravilo je u cijelome Zku štokavsko *d* osim tri riječi *gospoda, među* i čestice *-de* gdje može biti *i*, inače čakavsko, *j*. Za *gospoda*, što se vrlo često nalazi, uzimljam u obzir samo one primjere gdje je riječ ili izvan sroka ili protiv sroka. Po tome računu izlazi da *Mć* voli oblike sa *đ*, jer ima izvan sroka + *gospoja* 34 puta a + *gospoda* 63 p., protiv sroka + *gospoja* 16 p. a *gospoda* 23 p. i u *M²* 630, 2. Isto izlazi i za *Dća*, iako je u *ńega* malo primjerâ u tim prilikama: izvan sroka ima *j* samo u 540, 9 a protiv sroka ni jedan put, sa *đ* izvan sroka ima u 516, 10. 541, 1. 562, 16, pa u *R¹* 561, 13. 576, 1. 599, 3 a protiv sroka u 530, 9, pa u *R¹* 561, 35. 566, 5. 631, 2. Još je jači broj primjerâ sa *đ* u *RII* — izvan sroka 23 puta a protiv *ńega* u 706, 1. 728, 2. 750, 1. 751, 6. 769, 4, dok je sa *j* izvan sroka u 641, 83. 717, 16. 719, 10 a protiv sroka u 719, 7. Da su oba oblika bila obična, vidi se i po tome što se u Zku zamjeñuju: u 455, 507 *M* ima izvan sroka *j* a *R đ*; u 25, 1. 143, 1. 384, 1. 455, 1 *R* ima izvan sroka *j* a *Rᵖ đ*, naprotiv u 124, 1. 349, 1. 411, 1 *R* ima *đ* a *Rᵖ* protiv sroka *j*; u 141, 1 *R* 398 ima izvan sroka *j* a *R* 679 i *Rᵖ* imaju *đ*; u 96, 5 ima *R* 390 protiv sroka *j*, ali *R* 423 ima tačno *đ*; u 16, 25. 64, 3. 540, 1. 630, 2 protiv sroka imaju *đ* *R* 455, *R* 370, *R* 540 i *R* 594 a tačno *j* *R* 243, *R* 246, *R* 207 i *R* 747, a i u 96, 1 ima *R* protiv sroka *đ* a *Rᵖ* tačno *j*. Iako se u oba rukopisa *M* i *R* nalaze ova 2 primjera *gospoje* × *poje* (pođe) 486, 1 i *gospod* × *pod* (,pog' za *poj* ,pjevaj'), ja mislim da su to pogreške koje su se uvukle iz matice gdje je prepisivač mjesto *gospode* krivo napisao *gospoja* a onda, zbog sroka, okrenuo i *pođe* na *poje*, misleći možda na *poje* ,pjeva'; sasvim protivno se je dogodilo u drugom primjeru: tu smisao traži *gospoj* × *poj* ,pjevaj', ali je u matici prva riječ okrenuta na *gospod*, a onda je, opet zbog sroka, i *poj* moralo postati *pod*, jer se je tu možda mislilo na okršeno *pod* (podí). *Mć* ima 3 puta i pridjev *gospojen* 248, 37. 311, 244. 402, 6 — sva 3 puta tako sa *j*, ali i sva 3 puta u sroku sa *-ojen*.

36. — Za *među* ja sam već prije mnogo godina kazao da se čini da Mć voli taj oblik ili *međ* a Dć *meu*.⁵⁵ I doista jest tako, samo što se kod Mća po oba rukopisa sva 3 oblika dosta miješaju: složno imaju 15 puta *među* i 4 p. *između*, 14 p. *međ* i 1 p. *meu* 369, 2; *među* ima M i u 423, 2 gdje je u R *meu*; i *međ* ima M u 49, 13. 93, 6. 311, 24. 358, 2. 423, 2, ali u R ima *meu*, obratno je u 423, 1 gdje je *međ* u R a *meu* u M. Svakako se dakle u Mća i po R, a još više po M, u odlučnoj većini oblici *među* - *međ* (barem 33 p.) prema *meu* (najviše 8 p.). Sasvim je drukčije kod Dća: u D nalazimo 25 puta *meu* a ni jedan put ni *među* ni *međ*; tek u R¹ ima raznih oblika: najviše i tu *meu* 566, 8. 570, 1. 582, 22. 633, 4. 638, 21, ali ima i *među* 622, 1 i *međ* 633, 2* (R protiv metra *među*), pa čak i jedini primjer iz Zka sa j: *meju* 570, 13; svakako Dć je davao prednost obliku *meu*, pa nije to činio samo zato što je *meu* za metar jednosložno, jer je inače mogao uzimati, kao i Mć, jednosložno *međ*; za *meu* ja mislim da je čakavizam, jer se u čisto štokavskim spomenicima, pa zato i u dubrov. prozi ne nalazi. I u RII preteže *meu* 768, 14. 29. 109. 120. 825, 19. 826, 10, ali ima i *među* 723, 11. 819, 2 i *međ* 732, 20. Oblik *međ* postao je od *među* mehaničkim sakaćenem u brzom izgovaranju d v o s l o ž n o g a prijedloga (najobičniji su prijedlozi od jednoga sloga); s istoga je razloga i od dvosložnoga *meju* postalo jednosložno *meu* izbacivanjem intervokalnoga j.

Redovno je u Mća i *takoder* (16 puta), pa *takode* × 230, 23. × 438, 15. 455, 469; *toliked* 259, 24 M (*tolike* R), *tolikod* 320, 12 M (*tolikom* R), a samo ima 1 put j u *takoje* 436, 5. Nego u Mća po M ima i 22 puta *takođ*, gdje R samo 1 p. ima *takođ* (314, 12), dok 17 p. ima *tako*, 2 p. *takoj* (344, 42. 460, 11), 1 p. *kako* (392, 3) a primjera 122, 14 u R uopće nema; Jagić je svuda i našampao *tako*, ali ja mislim da treba ostaviti *takođ* kako je u M, jedno stoga što mi se čini da na svim tim mjestima za smisao bolje pristaje *takođ* (također) negoli *tako*, a drugo što je lakše pomisliti da je R neobičniji oblik (*takođ*) zamjenjivao običnijim (*tako*, *takoj* i [pogrešnim] *kako*) negoli da je savjesniji M mjesto vrlo običnih oblika uvlačio 22 puta to neobično *takođ*. U Dća -*de* nema, osim u R¹ *tuder* 590, 6. U RII Č ima *takoder* 654, 6. 690, 5 i *toder* 657, 6. 672, 5; a osim toga se nalazi *takoje* 821, 9 i *takoj* 699, 15

⁵⁵ Jagićev Arhiv XIII, 374.

što će po smislu prije biti *takođ(er)* negoli *tako*. — Za ove 3 riječi sa *j* mjesto *đ* (*gospoja, meju, takoje*), a koje se tako sa *j* dosta često susreću u starijim dubrovačkim spomenicima, upućujem na ono što sam o njima na drugome mjesto kazao.⁵⁶

37. — *Sekundarno ć - đ*, to jest štokavsko *ć - đ* u složenicama glagola *iti - idem*, vrlo se često nalazi uz vrlo rijetke izuzetke: *pozajde* 455, 68; *najдох* 489, 1 M (ali *nadoх* R), *najde* 836, 16; za oblik *poje* 486, 2 v. malo gore, pa na isti način treba tumačiti i *poju* 'pođem' 455, 335 R (ali M *pođu*) u sroku sa *gospođu*, a ne treba misliti na oblike *pojem* itd. što se čuju na Ratu kod Dubrovnika.⁵⁷ Naprotiv, iako su tako rijetki primjeri sa *-jd-*, mogu biti dubrovački s istoga razloga s kojega mogu biti i gornja tri sa *j* za praslav. *dj*.⁵⁸

Ovo sekundarno *ć - đ* nalazimo dosta često i kod *priiti* uz normalne oblike; *Mć* ih ima samo u sroku: *priđu* 67, 2. 151, 4. 420, 15. 459, 122, *prić* 78, 14. (× *rić*) 117, 2 R (*priit* × *rit* M). 212, 6 R (M protiv sroka *priđ*). 384, 6. 399, 4. 482, 10 i M² 630, 29; izvan sroka je samo *priđe* 228, 10 R 718 (ali R 499 i M *priđe*), 490, 5 R (ali M *priđe*); *prić* 131, 10 R (*priit* M). U *Dća* su naprotiv oblici sa *ć - đ* relativno česti i samo je jedan vezan srokom: *prić* 518, 2. 26; *priđem* 531, 4. 547, 1. 579, 62; *priđu* × 516, 12; *priđ** 554, 25; *priдох* 531, 11, pa i u R¹ *priđu* 561. × 12. × 34. I u RII ima ih dosta, ali ponajviše su u sroku, izvan sroka su samo *prić* 641, 90. 744, 6; *priđe* 641, 33. 799, 27. 802, 15.*; *priдох* 756, 7 a *priđe* 727, 19 i *prić* 839, 11 protiv su sroka. — U tekstu sam ja svuda proveo *andel* itd., dok Jagić ima ponajviše *angel*; nema naime sumnje da se tu u Dubrovniku nije nikada čulo *g* već uvijek *đ*.

Grupe št - žd uvijek su na svojem mjestu, a za *št* kod participâ v. str. 161. Nalazi se i dubrovačka osobina *mješte* 173, 11 (2), za koji se oblik u AR ništa ne kaže kako je postao, dok Vaillant misli da je postao od *město* sufiksom *-je*⁵⁹; tako se dabome vrlo lako razumije da je od *měst - je* postalo (u štokavskom) *měšte*, ali je svakako vrlo neobična formacija. Inače treba još spomenuti oblike *ždene* (od *gnati*) 65, 12. 156, 4; *ždeže* (od *žeći*) 753, 2; *razdeži* 505,

⁵⁶ V. moj Дубров. Сборник од г. 1520, str. 191—192.

⁵⁷ Rad 103, 70.

⁵⁸ V. moj Дубров. Сборник од г. 1520, str. 193.

⁵⁹ La langue de D. Zlatarić I, 289.

16 M; *razdižu* 25, 10 (raʃdiʃu' R, raʃdixu' M); oblik *ždene* je apstrahiran od složenih oblika *iždenem - raždenem*, gdje je *žd* na mjestu, te tako zamjenjuje normalni oblik *žene*; na isti je način postao i oblik *ždeže* od *raždeže*, jer, i ako uzmemo da pripada složenom glagolu *sažeci*, ni kod ovoga *žd* ne bi bilo opravdano; za *razdeži* pak i *razdižu*, gdje bismo također očekivali *žd*, ne može se reći da je samo u rukopisima napisano *zd* mjesto *žd*, jer imamo i drugih primjera gdje se u dubrovačkim spomenicima tako piše, pa bi ipak moglo biti da se je tako i izgovaralo.⁶⁰

38. — *Likvide*. — Čakavizam je što je redovno zadržano bez promjene *l* na kraju sloga i riječi; Mć ima kao rijedak izuzetak dvosložno *io* za jednosložno *il* gdje mu treba jedan slog više: *služio* × *družio* 227, 9 × 10; *vidio* × *platio* 455, 315 × 316; *rodio* × *vidio* 478, 97 × 98; *dionik* 251, 16. 328, 15. 415, 66; *sionu* × *prionu* 460, 59 × 60; *prionih* 455, 531; uzeo sam amo i glagol *prionuti*, premda ne znam ima li u kojemu našem starijem spomeniku oblik *prilnuti*; osim dvosložnoga *io* ima pak i jedan par oblikâ s isto tako dvosložnim *eo*: *vazeo* × *veseo* 455, 337 × 338. Samo je jedan siguran primjer gdje je u Mća bez potrebe jednosložno *io*: *usiono* 218, 11, gdje tako imaju oba rukopisa R i M, pa je tako sigurno bilo i u njihovoj matici; naprotiv *andeoski* 130, 7 s jednosložnim *eō* podmlađeni je oblik u R poznijega prijepisa R 680, stariji prijepis R 222 i M imaju po pravilu *andelski*. I u Dća pravilo je da *l* ostaje bez promjene a jedini su izuzeci *sione* 534, 8 oba rukopisa R i D, pa *po* (< *pol*) 550, 4 i *soko* 546, 15 R (*sokol* D); više toga ima u R¹: *vidio* × *hodio* 576, 5 × 6; *činio* × *ucvilio* 603, 4 × 5; *svione* 638, 12 s dvosložnim *io*, a s jednosložnim *ćutio*, *vidio* 569, 1 i *umro* 574, 3 također s jednosložnim *ro*. U Na se nalazi s jedne strane *umolio* 573, 9 i *uzmolio* 573, 10 s dvosložnim *io* a *bosioka* 635, 5. 13 s jednosložnim, a s druge strane samo *bosilkom* 572, 2. I u RII sve partije, osim J i A⁵, zadržavaju redovno *l* (116 puta) uz ove rijetke izuzetke: *věomi* 640, 6; *obvaōno* 643, 6; *zao* 703, 25; *razdiono* 713, 7; *pošao* × *došao* 727, 19 × 20; *služio* 754, 9; *cio* 757, 15; *vladaōcom* 768, 10; *ketio* × *miō* 778, 3 × 4 (u jednoj od Vetranovićevih pjesama, u kojima ima još 7 puta *-il*); tu su znakom ~ nad oba vokala označeni primjeri gdje ti vokali vrijede kao jedan slog. Drukčije je u 2 posljednje partije

⁶⁰ V. moj Дубров. Зборник из г. 1520, str. 194.

J i A⁵: u prvoj uz 14 primjera s nepromijeñenim *l* ima ih 20 gdje je vokalizovano, od kojih većina se svršava sa *-io* (10 puta dvosložnim a 6 p. jednosložnim), a osim toga ima još *vazeō* 804, 11; *uzeō* 807, 41; *veseō* 817, 10 i *došaō* 806, 22. I u A⁶ je relativno poveći broj primjerâ sa *o*: *molio* 827, 3. 4; *veōmi* 838, 6; *žao* 838, 19 uz 6 primjera sa *l*. Osobito upada u oči broj primjerâ u J i Mća: u J ih ima više negoli u Mća koji ima 12 puta toliko stihova koliko J! pa i ako bi se moglo misliti da je Rañina u daļemu svojemu prepisivañu više popuštao narodnom govoru te na više mjestâ napisao *-o* gdje je J imao *-l*, opet to stoji da je sasvim sigurno sâm J bar 10 puta uzeo *-o*, to jest ondje gdje je trebao dvosložno *-io* mjesto jednosložnoga *-il*, te je tako sasvim sigurno uzeo bar gotovo toliko putâ *-o* koliko i Mć u 9000 stihova. U R je dakle J i u pogledu ove osobine najnarodnija ñegova partija a odmah do ñega opet A⁵. Treba pak istaknuti da se u Zku nikada ne mijea *-l* pjesničkih oblika *vil* i *stril* ni prijedloga *dil* ‚zbog‘, a ostaje uvijek bez promjene *-l'* što nastaje time da se eliduje na kraju vokal (v. str. 114).

39. — U *paklen* Mć po R ima uvijek tako sa *kl*: + *paklen* 190, 8. 309, 2. 311, 52. 352, 1. 3. 361, 10, ali na tim mjestima M ima više putâ mladi oblik *pakļen*, pa je zato i *pakļenoj* 503, 16 M. I Dć ima uvijek + *paklen* 537, 1. 538, 21. 555, 19. 556, 38. 52. 562, 132. 158. 588, 11, pa i R¹ u 622, 8. Isprva tako je i u RII u 683, 2. 736, 27, ali kasnije je *pakļeni* 774, 3 i 9 putâ + *pakļen* u J (789, 1. 4. 798, 14. 803, 5. 9. 13. 806, 29. 811, 3. 817, 5). — Rukopis R često na kraju sloga ima *l* mjesto *ļ*: često + *želno* uz *želno*, pa *nevolna* 304, 5; *polska* 269, 7; *polske* 594, 68; M i D redovno zadržavaju *l*, ali se ne može zato misliti da je to u R puka pisarska pogreška, jer bi se inače našlo više putâ *l* mjesto *ļ* i u drugim prilikama, a toga baš nema. Je li pak sam Rañina, prema svojem izgovoru, tako mijeañao, ili je tako nalazio već u matici, to je teško kazati, ali ja bih rekao da je vjerovatnije da su mladi prepisivači to »ispravļali« prema *žela* itd. negoli da je Rañina tako često mijeañao *l* na *l*. — Prema praslav. *dēla* ‚zbog‘ *l* je sačuvano samo u *dila* 497, 2 M (griješkom *djela* R). × 584, 2 i *dil* 273, 13. 337, 7, inače je uvijek, i vrlo često, *dil*; i u 557, 2 R i D imaju složno *dila*, ali to treba ispraviti na *dila*, jer je u sroku sa *vila*. — *Peregrin* 157, 4 nije od sadašñega tal. oblika *pellegrino* već od starijega *peregrino*.

40. — *Nazali.* — Kraći oblik *plam* od *plamen* više puta glasi *plan* 5, 8. 34, 14. 40, 3. 50, 8. 193, 16. 412, 4. 561, 6.* 723, 12, ali je uvijek u sroku sa -*an*, pa je zbog sroka i građen. Pogreške će pak biti *zapantil* 741, 1 i *molin vas* 818, 1, premda je tu *n* mjesto *m* na kraju sloga, dakle na mjestu gdje je kasnije u dubrovačkom dijalektu od *m* zbišla postalo *n*.

U prezentskoj osnovi od -*četi* drži se bez promjene *n*: *začnu* 123, 19; *začnem* 141, 4; *začne* 221, 41; *počnem* 620, 1 itd. — I u *gněv* ostaje u R *gn-* redovno bez promjene, osim jednoga primjera *gñiève* 805, 10; naprotiv M ima ponajviše *gñiv*, pa zato je i *gñiv* 396, 5 M, *gñivila* 455, 222 M; budući da R u kosim padežima od *ogañ* (*ogña* itd.) i u pridjevu *ogněn*, što se često nalaze, redovno tačno bilježi grupu *gñ* pišući *ggn(i)*, to bi sigurno mnogo češće pisao i „*ggnju*“, kad bi on tu redovno izgovarao *gñ*. I onaj jedan put kad ima *gnězdo*, M ima *gñizdo* a R *gnijezdo* 423, 8. — I u glagolâ na -*inati*, -*inēm* u infinitivnoj osnovi *n* nije još promijeñeno, prema prezentskoj, na *ñ*: *spominat* 242, 8; *proklinati* 762, 2 itd.; zato je i *zaklina* × 103, 2 i *proklinam* (mjesto *prokliñem*) 474, 1; a *va-lada* je i *proklinem* 594, 37. 39. 41. 43 udešeno sa *n* mjesto *ñ* prema infinitivu *proklinati*; istina, tako se nalazi samo u toj jednoj pjesmi, ali 4 puta, pa mi je teško vjerovati da su to pisarske pogreške.

U *zlamen* 79, 7. 84, 1. 123, 38 itd., *zlamenje* 67, 3 i *zlamenit* 144, 7 provedena je redovno promjena grupe *zn-* na *zl-*, kao što je oduvijek pravilo u dubrovačkom dijalektu; stara je promjena i grupe *sn-* na *sl-* u *slimi* 85, 21 R (*snimi* M) i u grupe *mñ* na *mł* u *sumļu* 454, 21. — Drži se *n* pred *b* u *hinbeno*, ali je već okrenuto na *m* u *himbe* 485, 34 i *himbene* 675, 4. Slično je i sa *np-* *mp* u *stranput* 545, 47 a *stramputi* 580, 28 i *stramputje* 594, 93. — Gubi se palatalnost nazala u *sumni* (3. sing. prez.) 669, 7, a tako će biti i u primjeru *da oči pokuni* (mjesto *pokuñi*) 803, 12, kako tačno misli Maretić u AR pod *pokuñiti se*. Inače se *ñ* dobro drži i tačno piše, čak i na kraju sloga: *pomañkaje* 613, 10; *pomañkat* 838, 19, ali se mijenja na *n* u *najmanši* × 551, 8. 768, 160. 219.

41. — *Labijali.* — Uz normalno i redovno *vrěme* nalazi se djelomice obično dubrov. *brěme*. U Mća je to vrlo rijetko: *brijeme* 45, 4 R (*vrime* M). 361, 18 R (*vrijeme* M); *brjemena* 367, 1 R (*vrjemena* R^p, *vrimena* M), a u Dća *br-* uopće nema, ali ima u R¹ *brime* 594, 37. 632, 1. Naprotiv u RII dosta je veliki broj primjerâ

sa *br-*: *brijeme* 726, 12; 5 puta u 745; 764, 1; 6 puta u 771; *brjemenom* 10 puta u 745; 10 puta u 836 i 2 puta *brjemena*; *brime* 755, 16. 756, 44; *brimena* 754, 4; u RII primjeri sa *vr-* sigurno su u mañini. — Glas *v* pred *t* postaje *f* često i redovno u *caftjeti-caftim* (cvasti - cvatem) osim *cavtiše* 615, 18; u *capta* (3. sing. prez.) 810, 21 okrenuto je *v* na *p*. Vrlo je čudan ovaj jedan primjer sa *sf-* mjesto *sv-*: *sfa* 663, 2, jer će biti u sva 3 rukopisa nekoliko stotina primjerâ sa *sv-* bez promjene. Neobična su i ona 2 primjera gdje *M* mjesto prijedloga *u* pred konzonomom ima *f*, koje stoji mjesto čakavskoga *v* (v. str. 107). U tudici *pikati* (nom. pl.) 469, 15 imamo dubrovačko *pikat* od dij. tal. *ficàto* (mlet. *figà*, južnotal. *ficàtu*) sa *p* mjesto *f* u staroj pozajmljenici; naprotiv ostalo je *f* bez promjene u također staroj pozajmljenici *funjestru* (tal. *finestra*) 561, 11 i u novijim, bez sumnje samo književnim riječima *frava* od *ñem. Frau*: *fravi* dat. sing. 248, 27 *M* (*slavi* *R*). 331, 1 *M* (u *R* *pravi* kasnije ispravljeno na *fravi*) i *feniče - fenice* (v. str. 127).

42. — *Guturali*. — Pred *i* (osim nom. sing. m. roda kod zamjenica) i pred *ě* guturali se redovno mijenjaju u sibilante; evo nekoliko primjerâ: *žestocim* 71, 15; *kolici* 159, 12. 655, 1. 689, 4; *kolících* 185, 1; *tolícim* 480, 12; *tacih* 514, 5; *razlici* (lok. sing. ž.) 132, 1. (nom. pl. m.) 531, 7; *nejacih* 531, 38; *velici* (lok. sing. ž.) 571, 14; — *družim* 9, 13; *drazih* 96, 8; *mnozih* 110, 8; *blazi* 'dobro' (prilog) 132, 7; *drñzi* 171, 5. 193, 4; *luzih* (lok. pl.) 732, 4; — *strâsi* 455, 185; *uzdasi* 637, 23 itd. Ta promjena biva i kada pred guturalom stoji još jedan konzontan: *slacim* (slatkim) 323, 18; *prislacim* 106, 13. 550, 5; *gorcib* 132, 2; *gorcijem* 558, 38. 580, 21; *gorci* (lok. sing. ž.) 817, 4; *gorcijeh* 838, 4; *gorcijemi* 762, 5; *tanci usti* (nom. pl.) 515, 15. Ali kad je pridjev građen sufiksom *-sk-*, pred kojim je uvijek još jedan konzontan, to *k* ostaje ponajviše bez promjene: *andelskim* 523, 1. 550, 26; *zemałskim* 523, 2; *rajskim* 531, 32; *łudski* (nom. pl. m.) 548, 4; *łudskih* 455, 218; *gorski* (nom. pl. m., griješkom mjesto *gorci*) 637, 23 a samo 1 put ima i *andelscim* 112, 3; biće pak samo slučaj što su svi ti primjeri sa *-sk-* u *Dća* a onaj jedan sa *-sc-* u *Mća*.

Glagol *htěti* zadržava redovno svoje *h* pred *t*, a samo ga izuzetno mijenja na *k*: *ktjela* 195, 5 *R* (*htila* *M*), *kti* 423, 5 (*hti* *M*), *ktje* 551, 18 *R* (*hti* *D*), *ktjejte* 562, 48; *kteći* 741, 12; *ktiješe* 804, 7; *ktjeh* 811, 53; *ktje'* 817, 2; *ktjenje* 845, 16, dakle samo u rukopisu

R. Ostaje bez promjene *h* pred *ć* u *zadrhće* $\times$ *prhće* 85, 9 $\times$ 10. Naprotiv *k* pred *š* biva *h* u *omehšaj* 509, 1 M; *povrhši* (< *povrgši* 'povrgavši') 519, 13, ali se čuva u *vrkši* 519, 20 (< *urgši*). — Ima pak nekoliko pojedinačkih primjera gdje je teško protumačiti odnosni gutural. Tako se ne razumije kako je u Mća nastalo *k* u + *kram* 'soba, dvor' 248, 19. 250, 72. 455, 289. 502, 8, jer nema sumnje da je taj, kod starih dubrov. pjesnika obični oblik postao od *hram*, ali se ne može vjerovati da bi to moglo biti udešeno prema tal. *camera* (s glasom *k* u početku), kako to nagađa Budmani u AR. S druge strane isto je tako zagonetan oblik *hip* (mjesto *kip*) što se nalazi najviše u Dubrovčana: *hip* 136, 8. 250, 4. 532, 13. 641, 48 (ali ima i sa *k*: *s kipa* 623, 1). — Zagonetno je i *k* u *polak* 'kod' 594, 27 mjesto *polag*; moglo bi biti da je u našem jeziku neobični završetak *-ag* zamijenjen mnogo običnijim *-ak*, te bi tako to bila paralela primjerima *drozak* - *mozak* (prema *drozga* - *mozga* itd.) gdje je na kraju riječi također neobično *-ag* zamijenjeno običnim *ak*. — Ja sam u novome izdanu sada proveo *birek* 'regbi' mjesto Jagićeva *bi reć*, jer R piše doista 'bj rech', što se može čitati i *bi reć*, ali M, — koji vrlo lijepo razlikuje *k* od *ć* pišući za ono prvo *k* a za ovo drugo *ch*, — ima uvijek *birek*, a osim toga ima i *bezbirek* 92, 11. 151, 8. 284, 13. 455, 532 itd. u istome značenju kao *bezbrže* 'zaista',⁶¹ pa i *rekbi* 614, 4. 689, 6, s čega mislim da je *birek* okrnjeno od *bi rekao*, kao što je *regbi* od *rekao bi*. — Neobičan je i oblik *proz* 382, 6. 716, 13 i *proza ņ* 250, 44 mjesto *kroz*; u Dubrovniku se još dandanas govori, a da li i izvan ņega, ne znam, a ne znam ni kako bi se imao tumačiti — kao analogija prema *prěz*? — Ne razumije se ni kako stoji *h* mjesto *g* u *huse* 562, 40* (*huze* R) mjesto *guse*, koje je postalo od srednolat. *cursa*, pa je već i naše *g*, mjesto romanskoga glasa *k*, neobično. — A još su dvije tudice interesantne — *plakir* 'uživanje' 713, 13 od lat. *placere* sa sačuvanim guturalom pred palatalnim vokalom (v. str. 95), i *Hristovu* 509, 34 M, što je najstariji primjer iz nekog dubrov. pjesnika (AR ga nema) gdje se nalazi ime *Hrist* prema grčkome izgovoru. — Glas *h* ostaje, naravski, uvijek bez promjene, pa zato riječ *strava*, što se u Zku više putâ nalazi, ne smije se identifikovati sa sadašnjim dubrovačkim *strâha* 'veliki strah', nego je treba staviti zajedno sa

⁶¹ AR (I, 693b) ima *bezbrže* samo iz Lucića i Hektorovića, ali ga ima više putâ i u Zku: *bezbrže* 92, 11. 151, 8. 460, 33 itd.; gdje se pak u AR navode primjeri za *birek* (I, 365a), nema ih iz Zka, jer je Jagić svuda našampao *bi reć*, pa zato nema ni *bezbirek* što se nalazi samo u Mća.

straviti se, premda je tada njihovo postanje vrlo nejasno — na *strava* 'mrtvačka daća' ne smije se misliti. Nije pak gubitak glasa *h* kada izuzetno od *htěti* bude *těti*, nego je to olakšanje grupe *ht-* u početku riječi (v. str. 128); zbog sroka pak nema par putâ *h* na kraju riječi (v. str. 130), a za neke slučajeve sekundarnog *h* v. str. 132.

43. — *Sibilanti*. — Zvučna afrikata *z* u *Zku* se — osim one jedne Kristićevićeve pjesme — gotovo ne nalazi; u riječi *zora* nema je nikako, a jedini su primjeri gdje se glas *z* bilježi (slovom *z*) *zaharom* 203, 4 (složno u *M* i *R*) i *jezerom* 513, 13 *D* (*jezerom* *R*), gdje se i danas čuje, ali u pjesmi br. 730, što je u *R* pisana možda rukom samoga Kristićevića, a svakako nije Rašininom, ima i *zora* 730, 2. 10 i *prozora* 730, 1. 5. 9, a jedino *zora* se govori u Dubrovniku a *prozor* se čuje u njegovoj okolici. — Bez promjene ostaje *c* pred *k* i *t* u *ckněti* (kašneti) i *ctěti* (cvasti) dosta često, pa *ockvrne* 11, 14; nije naprotiv sigurno je li u *ostrija* 361, 74 (a *oštar* 380, 2. 498, 1. 561, 22) sačuvano starije *s* u grupi *str*, jer bi moglo biti da je tu samo napisano *s* mjesto *š* (*sc*) pred drugim konzonantom, kao što i inače dosta često biva. — Kako *R* ne razlikuje *s* od *z*, tako samo po pisanju rukopisâ *M* i *D*, koji redovno za *s* imaju *s* a za *z* pišu */*, možemo znati gdje su oni u tuđicama uzimali jedan glas a gdje drugi; tako često miješaju starodalmatinsko *rusa* sa *s* i talijansko *roza* sa *z*; prema tal. izgovoru je i *Čezarov* 156, 15 (starodubrovačkog *česar* 'car' u *Zku* nema). Redovno *z* ima *M* i u *Izuse* 46, 13. 300, 1 te više putâ u br. 502; po *AR* nema ni jednog jezičnog spomenika gdje bi sigurno bilo napisano *Izus* (ili *Izukrst*), pa je dobro da se zna da se tako piše u tome dosta starom rukopisu; a moglo bi biti da je pisar *M* ne samo pisao *Izus* nego da je on, a možda i sam *Mć*, tako i izgovarao, udešavajući stariji oblik *Isus* prema mlađemu *Jezus* (sa *z*), iako to nije mnogo vjerovatno, jer je složeni oblik *Isukrst* do današnjega dana ostao u Dubrovniku sa *s*.

44. — *Palatali*. — Pred *c* i *t* afrikata *č* ostaje uvijek bez promjene, pa se tako nalazi vrlo često *ličce*, *srdáčce*, *sunáčce*, pa *čtiš* 1, 1. 24, 21; *počtenu* 62, 10 itd., a jedini je izuzetak *štil* 697, 3. — Jako se miješaju u većemu dijelu *Zka* u prezentu glagola *moći* oblici sa *-ože-* i sa *-ore-*; ako poslije *ž* nema *e*, onda se *ž* ne miješa, pa zato može biti 1. sing. *morem*, ali za 2. sing., uz *možeš* - *moreš*, ima samo kraći oblik *mož* (v. str. 158). *Mć* miješa oblike sa *ž* i sa *r*, ali su mu

ipak običniji oni prvi, pa tako se miješa i u RII, a biće samo slučaj što Č ima samo 4 oblika sa ž a J. 2 oblika sa ž a 6 sa r; zabilježimo pak oblik *moženja* ak. pl. „moći” 768, 91 koji se po AR nalazi samo ovdje. Ali nije sigurno slučaj što Dé ima 70 puta ovakih oblika i svih 70 puta sa ž (istina, od tih je 47 u br. 545), pa i u R¹ nalazimo češće ž (565, 7 × 8. 594, 82. 105. 620, 6. 623, 4) negoli r (561, 10. 19. 589, 3 i Na 373, 13). — Valada je samo pjesnička sloboda što Mé ima katkada *st* mjesto *št*: *izusta* × *dopusta* 110, 9 × 10; *dopusta* M (*dopušta* R) × *usta* 238, 5; *upusta* × *usta* 459, 63; u dva posljednja primjera to je učinjeno zbog sroka, a u prvome zbog glagola *izusta* koji je valada doveden u vezu sa *iz ustâ*. — Od tudica spada amo *giľ* (vrlo često) od tal. *giglio*, gdje sam ja, prema dubrov. izgovoru talijanskih riječi, uzeo *g*, dok je Jagić uvijek pisao *giľ*, premda se tu gutural ne bi mogao nikako opravdati. U Mća ima pak dosta često za feniks - pticu i *feniće* i *fenice*, ali oboje samo u sroku; ono je prvo po toskanskom a ovo drugo po mletačkom izgovoru⁶²; u AR ima samo 1 primjer za *feniće* a za *fenice* nema ni jedan ni iz kojega dubrov. pisca, već iz pisaca Bošnjaka.

2. Opće pojave

45. — *Asimilacija*. — U slučajevima gdje se sastaju u jednu grupu zvučni i mukli konzonanti, rukopisi redovno pišu »etimo-loški«, samo što se to u R utoliko slabije vidi što on ne razlikuje nikako *s* od *z* a dosta često ni *š* od *ž*. Fonetski pisani primjeri vrlo su rijetki, jedino se uvijek i često nalazi *slatka* itd. sa *tk*, zatim *opteće* 294, 58 R (*obteće* M). 455, 184; *otkle* 789, 8, pa *općah* 3, 5; *opći* 490, 24; *općene* 531, 29, jer se slabije osjeća da je tu kao prefiks prijedlog *ob*, ali ima i *obćene* 611, 1; *obćena* 764, 15. Dosta se često prijedlog *k* pred zvučnim glasom miješa na *g*: *g Dijani* 80, 8; *g dilu* 226, 12; *g zlu* 361, 2; *g zemľi* 470, 54. 539, 8. 581, 8; *g zvizdam* 541, 4; *g zelenoj* 580, 25; *g Bogu* 594, 11. Takih se primjera nalazi još više u M koji u istim prilikama miješa i *s* na *z*: *z dobra* 34, 3; *z bilim* 105, 6; *z grlom* 145, 3; *z ġiľi* 259, 13; *g zemľi* 157, 6 (*k z*. R); *g Bogu* 374, 16 (*k B*. R) itd.; M nadalje često pred muklim glasom ima *s* mjesto *z*: *bes hrane* 8, 13; *is koga* 35, 15; *bes sunca* 42, 3; *us tugu* 72, 6; *nis poľe* 106, 12; *bes cvitja* 148, 8; *nis čelo* 330, 7 itd. Sasvim je osamljen primjer *nek* [neg] *sunce* 753, 4 (ali

⁶² Za taj dvostruki izgovor talijanskih tudica u Dubrovniku v. R a d 248, 231.

n. pr. *neg te ću* 750, 4). U svim tim primjerima ja sam u novome izdanju ostavio kako je u R, jer je njegovo pisanje sigurno bliže pisanju naših pjesnika negoli je pisanje rukopisa M, pa sam zato, gdje R piše samo svoje /-s ili /-c, pometao s-š i z-ž prema sadašnjemu pisanju.

Pred palatalnim konzonantom s se od prefiksa redovno ne omekšava u š; tako je uvijek + *sčezati* 111, 7. 467, 3 itd., *sčekuju* 173, 12; *sčekiva* 284, 16; + *rasčiniti* 579, 59. 776, 6; *uščini* 579, 57; ponajviše ostaje bez promjene i prijedlog s pred glasom *ń-* od *ńim*, *ńegov* itd., ali se nalazi i š *ńom* 455, 384 M. 641, 58. 754, 11. 769, 10; š *ńe* 562, 88; š *ńime* 819, 1. 827, 10; dakle samo 1 put u M i nekoliko puta u R. Biće pak samo pogreške *sńah* (snijevah) 96, 18. 460, 60 i *odšle* (odašale) 296, 2.

46. — *Grupe*. — U početku riječi samo se u RII odbacuje kod nekih grupa prvi konzontant: redovno je *človik*, a izuzetno *čovik* 709, 18. 836, 4; *čovika* 772, 7; *čovjek* 41, 3 R. 803 (ali R. 564 *človik*); uz vrlo mnoge primjere za *gdě* samo se dvaput nalazi *di* 735, 2. 737, 2; isto je tako, uz obično *tko*, rijetko *ko* 710, 13 (tako u R. 682 i R. 683, ali R. 155 *tko*); i kod *htěti* može izuzetno otpasti *h*: *tih* 141, 8 R. 679 (ali R. 398 i M *htih*); *til* 804, 25; *tjela* 807, 37; uz normalno *svasma* nalazi se *sasma* 791, 4. 6. 792, 10, pa je tako i u Dća u 562, 73, a to je jedini primjer iz RI gdje se olakšava konzonantska grupa u početku riječi.

I u sredini riječi vrlo se rijetko krñi grupa, osim što se vrlo često nalazi *srce* uz ređe *srdce*. *Strasan* 5, 11 stoji sigurno mjesto *strastan* (kako je Jagić i našlampao), te je udešeno prema *strasna* itd.; naprotiv u *lastan* 'lak' 146, 19. X 847, 2 sačuvano je *t* pored *lasno* itd. Kod *poslědñi* može otpasti *d*: *posliñi* 239, 8. 555, 1 D (*poslidñi* R); *posliñe* 579, 7. Kad pak glagol *pasti* (lat. *cadere*) prelazi u II. vrstu, onda pred osnovnim sufiksom *nu* otpada *d*: *panite* 561, 32; *pane* 744, 3. — Grupa *bv* kod nekih oblika imenice *ľubav* regbi da postaje *b* (v. str. 142), a u starom obliku I. sing. prez. *pravľu* od glagola *praviti* može se gubiti *v*: *praľu* 509, 4 M (X *pošalľu*). 566, 5 (X *proslavľu*). 795, 1. 802, 3. — Sačuvana je primarna grupa u *natiskla* (natisnula) 736, 7; a može biti da nije samo u pismu sačuvano *zs* u *uzsiva* 531, 53 i *izseli* 532, 14.

Za grupe *ds* - *ts* nema mnogo primjerâ, a od njih neki zadržavaju *ds* bez promjene: *ľudsko* 250, 62; *ľudski* 311, 91; *ľudskih* 455, 218; drugi stapaju *ds* u *c* pred kojim zadržavaju (bez sumnje

samo u pismu) *d*: *ludckoga* 149 5* (*,gljudz/choga'* R, *,gliudçoga'* M), *gospodstvo* 824, 4; *odcela* (< *odsela*, *odslije'*) 255, 5. 460, 9 M; a samo 1 put imamo čisto *c* za *ts*: *bogactvom* 579, 35 — dakle kao što je uopće kod starih dubrov. pisaca.

47. — Na kraju riječi dubrov. dijalekt ne trpi ni one grupe što u sadašnjemu književnome jeziku ostaju netaknute, nego odbacuje krajnji dental, pa tako i u Zku imamo vrlo veliki broj primjerâ na *-os*, *-as*, *-es*, naročito u nom.-ak. sing. ženskih imenica na *-ost* i kod 3. sing. prez. *jest*, a rede u drugim prilikama: *uzras* 104, 9; *čis* 515, 18; *pust'* (< *pusti*) 477, 4; *dopus'* (< *dopusti*) *mi* 552, 16. 700, 27. 834, 16; *viš* (< *věšt*) 77, 10. 156, 1; *godiš* (gen. pl. od *godište*) × 438, 3. × 701, 1. 717, 4. 5.; *daž* 62, 8. 579, 58. Ali ima i ponešto izuzetaka gdje se dental drži; to su neki oblici na *-ost*: *krjepost* × *ljepost* 60, 13 × 14; *ljepost* 186, 16; *žalost* 545, 45 R (*žalos* D), *jakost* × *gorkost* 627, 34 × 36; *milost* *mi* 768, 231; pa katkada i glagol *jest* 524, 13. 532, 4. 581, 17. 837, 19, a protiv sroka sa *čes* i 731, 9; naročito M ima često *jest* gdje je u R *jes* ili *je*. I okrnjeni imperativ *pust*, za koji ima gore primjerâ da može također gubiti *t* na kraju, ponajviše ga ipak zadržava: *pust'* 186, 16. 360, 8; *dopust'* *mi* 109, 4. 176, 16; *dopust'* 138, 9. 235, 9. 455, 588, 503, 9; *dopust'* × *ust'* (ak. pl.) 375, 5, 6; a napokon i ovaj par *gust* × *ust* (gen. pl.) 418, 21. Kako se vidi iz tih primjera, *t* se katkada drži i kada za nim slijedi enklitika što se počinje s konzonantom, kada je dakle najnepovoljnija prilika da se *t* među konzonantima očuva. I po Zku se dakle vidi da se je u dubrov. govoru XVI. vijeka u tim prilikama dental na kraju ovih grupa mogao još čuti.⁶³

Donekle se poslije konzonanta drži i *k* na kraju riječi: *gork* v. na str. 108; i *tris* 466, 11 pretpostavlja *trěsk* (a ne *trěsak*), a tako je i *bazilisk* 181, 4 (od tal. *basilisco*), a *-nt* imamo u tuđici *laberint* 75, 14 (tal. *laberinto*).

48. — *Sekundarne grupe*. — Grupe *konz.* + *-bj-* i *konz.* + *kratko* ě ostaju redovno bez promjene, pa ne treba navoditi primjerâ; biće dosta da se spomenu izuzeci gdje one, prema poznijemu pravilu, daju isti rezultat kao primarne grupe *konz.* + *j*. Upravo radi se samo o grupama *lje - nje* (od *lě - ně* po jekavskom izgovoru)

⁶³ Isp. мой Дубров. Зборник од Г. 1520, str. 212—213.

koje katkada, protiv pravila, ne ostaju takove nego bivaju *le - ne*: *bolezan* 18, 48 R (griješkom mjesto *bolesnoj* M). 92, 62 M; *lepso* 75, 6 R (*ljepso* M). 260, 10 R (*ljepso* M). 331, 2 R. 446, 6 R (*ljepso* M); *lepsti* 522, 30 R (*lipsti* D); *lepota* 463, 1 R (*ljepota* M); *lepotom* 714, 2. 819, 3; — *neka* 717, 1 R^p (*njeka* R); *neke* 724, 10; *žnelo* 727, 4. Osim primjera *bolezan* 92, 62 M svi su iz R; a ne možemo se čuditi što R samo mjesto *lje - nje* piše katkada *le - ne*, jer dok je n. pr. između *cvětje* i *cvěće*, između *vidjeti* i *videti* vrlo čujna razlika, među *lje - nje* s jedne strane a *le - ne* s druge razlika je vrlo neznatna; pa kad vidimo da u naše doba mnogi koji su godinama učili naš jezik, i uz učitele i uz gramatike, ne umiju dobro razlikovati kratko *je* od dugoga *ije*, n. pr. u *zamjena* i *zamijeniti*, ne smijemo se nikako čuditi što je mladi neškoloivani Rašina katkada pogriješio te napisao *le - ne* mjesto *lje - nje*, i obratno (jer i toga ima) *lje - nje* mjesto (primarnoga) *le - ne*.

Osim toga ima u R i jedan primjer gdje je napisao *lu* mjesto *lju*: *velu* 'veliku' 455, 234, gdje M ima tačno *velju*, — već ako je R krivo shvatio da je to 1. sing. prez. *velu* (velim). Drugo je što se katkada sriče sekundarno *-avju* s primarnim *-avlju*; u tim prilikama katkada je, pjesničkom licencijom, i ovo drugo okrenuto na *-avju*: *proslavju* × *ľubavju* 50, 1 × 2 R (*proslavlju* × *ľubavlju* M); *slavju* × *ľubavju* 230, 25 × 26; *zdravju* × *proslavju* 269, 16 R (*zdravlju* × *proslavlju* M); *zdravju* × *slavju* (*zlovolju* R) 486, 5 × 6; ali katkada primarno *-avlju* ostaje bez promjene: *ľubavju* × *proslavlju* 77, 1 × 2; *ľubavju* × *izbavlju* 559, 26. Već po tome što je mlađi M 2 puta uzео za srok *-avlju* mjesto *-avju*, može se misliti da su Mć i Dć (samo je posljednji primjer Dćev) uzimali po svoj prilici svuda za srok dvostruko *-avju*, pa da su voljeli okretati primarno *-avlju* na *-avju* negoli ovo drugo na *-avlju*. Sigurno je pak pogreška u R *ľjubavglju* 583, 63 mjesto *ľubavju*, gdje je dakle mjesto primarnoga *lu*- napisano *lju*- a mjesto sekundarnoga *-lju* naprotiv *-glju*, to jest *-lu*.

49. — *Otpadañe konzonantâ*. — Osim primjerâ gdje otpada *j*, ostali su vrlo rijetki: uz redovno *kraľevstvo* ima par putâ i oblik bez *v* pred grupom *stv*: *kraľestvom* 531, 32; *kraľestvo* 583, 38. 64; zbog sroka pak odbačeno je završno *h* u *u jadovi* × 618, 14 i *ja bi* × 623, 9. Vrlo često nestaje završno *j* od završetka *-oj* u dat.-lok. sing. zamjenicâ i pridjevâ i od završetka *-aj* u 2. sing. imperativa.

Nego u tome pogledu ne slažu se R s jedne strane a M i D s druge, pa R ima često -o' i -a' gdje ova druga dva rukopisa imaju neokrnjeno -oj i -aj; najčešće se, po R, nalazi enklitični oblik jo', dok je i'io' rijetko (525, 3. 820, 2). Nego se u R dosta često nalazi -o' i kod drugih zamjenica i kod pridjevâ, ali napose navodim samo tvô' (mjesto tvojoj) 703, 30, pa svako'zi 70, 9 i kojo'zi 209, 49 gdje -oj nije više na kraju riječi; naprotiv, od rijetkih primjera za 1. i 2. pl. nema ni jedan gdje bi se pred sufiksom -mo, -te gubilo j već ostaje bez promjene -ajmo (396, 9. 455, 233. 482, 13) i -ajte (86, 12. 87, 7 × 8. 161, 1 × 2, 209, 37 × 38. 311, 161. 389, 5. 641, 60. 801, 19 × 20); jedini je izuzetak ima'te 562, 36. Može se pak konstatovati i neka razlika u upotrebi ovih oblika na -aj i -a' u raznim dijelovima Zka: Mć ima nekako pojednako oba oblika (30 puta -aj a 24 p. -a'); Dć ima samo 2 puta -a' (552, 2. 8) a 11 p. -aj, pa i R¹ ima samo 12 p. -aj (561, 25. 30. 589, 4. 590, 4. 591, 8. 594, 1. 75. 77 × 78. 109. 620, 13 × 14), a to je pravilo i u RII (37 p., a samo, zbog sroka, posluš'a 641, 28). Ne može se znati koliko su sami pjesnici pisali -o' i -a' a koliko su prepisivači mijenjali, — svakako ja bih rekao da se R više držao matice negoli M i D; a jedno je sasvim sigurno, — da su pjesnici, bar djelomice, upotrebljavali ove krne oblike, jer ih katkada nalazimo u sroku: luveno' × rumeno 561, 25; pakleno' × tužbeno 588, 12; skriva' × ščekiva 284, 15; izvida' × ku mi da 552, 8; posluš'a × kuša 641, 28; ima dakle i u Mća 1 primjer sa -a' u sroku (skriva'), a u Dća 1 primjer sa -a' (izvida') i 1 sa -o' (pakleno'), pa i u R¹ 1 sa -o' (luveno'). Za ostale imperativ na -j malo je primjerâ: u Mća i Dća nalazimo samo oblike na -ij od glagolâ na -ěti (v. str. 93), nego zbog njihova načina pisaña ne može se znati da li su oni htjeli pisati -ij ili -i'. Ali je sasvim sigurno da u RII u partijama J i A⁵, gdje su takovi oblici ponajviše po jekavskom izgovoru, završetak je okrnjeno -je' (v. str. 105). U A⁵ nalazimo još dva inače neobična okrnjena oblika: nemo' 839, 2 i vjeru' (× govoru) 840, 7; ima doista po R i u Mća jedanput ,cju' 1, 7, što bi trebalo čitati ču', ali M ima tu čuj, pa mislim da će to biti samo Račinina pogreška.

Osim završetaka -oj i -aj (-ěj) katkada se gubi intervokalno j; ponajviše to biva kod enklitičkog glagolskog oblika je, a to zato da se oba vokala mogu brojiti kao jedan metrički slog: gdi se 'e 9, 6 M (je R). 41, 1 M; što se 'e 144, 22 M (je R); vijek ga 'e 459, 244 R; našla 'e 601, 1; koga 'e 768, 108; što 'e 848, 1; samo u primjeru ali

da 'e 708, 5 oba se vokala broje kao dva sloga. Rede to biva inače: *da'u žalos* 728, 8; *mo'u* 768, 160; *ima'u* 768, 12; *pribiva'u* 768, 14; *da'u* 768, 86, gdje su također oba vokala uzeta kao jedan slog, dok broje kao dva sloga u *rec'te 'oj* 643, 4 i *mo'e* 764, 2. Amo ide i što se mjesto *jere - jer* mnogo češće nalazi *ere - er* (v. str. 114). — Za nevoļu spomenuću da i u Zku, uz redovno *tja*, nalazimo 2 puta i *ta* 756, 9. 845, 12; taj oblik bez *j*, koji se nalazi i kod Marina Držića,⁶⁴ ne može biti u vezi s eksklamativnim *tā!*

50. — *Sekundarni konzonanti*. — I njih ima vrlo malo: za *-j* i *-r (-re)* što se dodaje nekim zamjenicama i priložima v. str. 149 i 151. Ima pak par primjerâ gdje je *h* sekundarno: tako je *jedihni* 577, 2, za koji oblik, što se nalazi samo u dubrov. pisaca, Budmani u AR tačno misli da je kao nekakav deminutiv (isp. *mladahān*, *dragahan* itd.). Neki deminutivni oblik prema *počinuti* biće i *počihnuti* 578, 8; *počihnu* 732, 17; *počihneš* 779, 51; toga oblika sa *h* u AR uopće nema, premda se nalazi i u drugih dubrov. pisaca, a ima dvaput *počiknuti* iz Vetranovića, nego na oba je mjesta u sroku sa *priniknut*, pa bi moglo biti da je samo sroka radi *h* okrenuto na *k*, premda bi moglo biti da je uz *počihnuti* bilo i *počiknuti* (isp. u Boki *jedikti* prema ovome dubrovačkome *jedihni*). Teško je razumjeti kako je postao mjesto *obuzdan* oblik *obuzdan* 477, 2 (ovoga primjera u AR nema, jer je Jagić griješkom naštao *obuzdan*), koji se nalazi i u nekim starijim dubrov. spomenicima⁶⁵; to jest, stvar bi bila vrlo laka kad bi se moglo reći da je taj oblik postao od *huzda* (mjesto *uzda*), ali je nevoļa da se *huzda* može čuti samo u Crnoj Gori, a u Dubrovniku niti se je kad govorilo niti se sada govori. Oblik *vehnuti* mjesto *venuti*, što se često nalazi u starijih dubrov. pisaca a i sada se govori, ne spada uprav ovamo, jer je i u slovenskom jeziku *vehniti* i u bugarskom *вѣхна*; zato i Miklošić uzimlje za *ń* kao korijen *vend-s*, a ja ga ovdje spominjem, jer u njegovu pogledu ima u Zku neka interesantna razlika: *Mć* ima često taj glagol, ali bez izuzetka u obliku *venuti*; *Dć* naprotiv ima samo jedanput *venem* 559, 1 a inače + *vehnuti* (549, 8. 556, 7. 581, 18. 584, 24. 610, 16); u R¹ toga glagola nema, a u RII se miješaju podjednako oba oblika (+ *venuti* 9 puta a + *vehnuti* 8 p.). — U obliku *brez* mjesto *bez* može se reći

⁶⁴ Rad 233, 158; po bileženju rukopisa Držićevih komedija trebalo bi reći da je tada *-a* od *tja-ta* bilo dugo.

⁶⁵ V. moj Дубров. Зборник од г. 1520, str. 214.

da je *r* utoliko sekundarno što je uneseno prema *pržz*; u Zku redovno se i često nalazi oblik *bez*, a *brez* ima vrlo rijetko: *brez* 505, 9 M. 522, 25 D. 554, 11 R (*bez* D). 594, 47. 48. — *Dake* 89, 13 nije još postalo *dakle* prema *dokle*, a u izričaju *gdi se je dīl?* (gdje se je zabio [sakrio]?) 415, 1 i *gdje su se dili?* 562, 132* (R protiv sloka *djeli*) nema onoga zagonetnoga *g* (*gdil*) što nas iznenađuje u Marina Držića i u Naješkovića.⁶⁶

II. Oblici: A. Deklinacija

1. Imenice s osnovom na o

51. — *Osnove*. — Uz *plamen* ima kraća osnova *plam* × 36, 4 i, zbog sloka, *plan* (v. str. 123); tako isto uz *pramen* i *dva prama* 3, 11. 14, 4, a prema *grumen* ima *grun* 799, 26. Za ovaj posljednji oblik AR navodi kao svjedoke samo taj primjer iz Zka i Mikaljin rječnik, ali sve ostale imenice ove vrste imaju kraću osnovu na *-m* (*grm*, *kam*, *krem*, *plam*, *pram*) a ima i *grum*; zato ja mislim da i taj primjer *grun* u Zku stoji griješkom mjesto *grum*, kao što i inače ima u R par puta *-n* mjesto *-m* (v. str. 123) a Mikalino i sadašnje *grūn*, to je zbilja prema novijemu dubrov. izgovoru po kojemu *m* na kraju sloga i redovno (ali ne uvijek!) na kraju riječi biva *n*, pa je *n* iz nom.-akuz. sing. prešlo i u ostale padeže.

Mé par putâ uzimlje *krilo* kao imenicu m. roda: *u moj kril* 33, 9; *u tvoj kril* 98, 27. 147, 6 — sva 3 puta u sroku sa *stril*, — ali ne u pravom smislu nego u značenju ,skut, naručje' i u pjesničkim frazama, pa se je Mé valjda time poveo za pjesničkim oblicima *vil* i *stril*; sigurno pak samo zbog sloka sa *misal* uzimlje tri puta i *čislo* kao da je m. roda: *čisal* 20, 40. 31, 8. 459, 171; a zbog sloka je i *sunáčac* (nom. sing. mjesto *sunáčce*, × *vjenačac*) 575, 8. — *Doba* je sr. roda i u gen. sing. ostaje tako: *u svako doba* 86, 10; *od toga doba* × 525, 9; *od segaj doba* 556, 3; ali može biti i *dob* ž. roda, i kad znači ,vrijeme' a ne ,godine života': (*u*) *toj dobi* 455, 34; *nije dobi* × 644, 8. To su najstariji primjeri i za *doba* i za *dob*, ali nema ni jednoga u AR. — *Usta* i *lice* (obično *ličce*) dvije su riječi što ih naši zaljubljeni pjesnici jako vole, ali normalni oblik *usta* vrlo je rijedak (n. pr. u 112, 10), nego mjesto néga stoji redovno i vrlo često *usti*, koje može biti stari dualni oblik, ali je možda samo udešeno prema *oči*, *ruci*, *prsi*, da bude još jedan lijep dio draginog tijela na *-i*, s čega je postalo i *kosi* (v. str. 138); ovaj je oblik *usti*, gdje mu se

⁶⁶ R ad 248, 162.

vidi rod, i srednjega roda (kao *usta*) i ženskoga (kao *oči*, *prsi*): *usti ka plovu* 60, 31; *usti skrovena* × 106, 7; *usti ... sva tonu* 250, 52; *usti sama* × 393, 24; — *svê usti* ak. 311, 151; *mê usti* nom. 735, 11; ak. 455, 179; a može se i njegov atribut svršavati na -i: *usti rumeni* nom. × 123, 58; ak. × 119, 17; *usti ne luveni* nom. × 393, 24; a ima najzad i okrnjen oblik ž. roda *svoje ust'* 248, 75. 298, 13. 455, 20. 529; *tvoje ust'* ak. × 375, 6; *medne ust'* ak. 430, 10, pa i uz taj krši oblik atribut može biti na -i: *na moji ust'* 311, 121. *Ličce* naprotiv ima kao pluralni oblik (uz normalno *ličca*) obično *ličci*, koji je oblik sigurno tek udešen prema *oči* itd., a za koji se samo vidi da i njemu atribut je sa završetkom -i: *ličci uresni* ak. 100, 10; *ličci rumeni* nom. × 323, 10; ak. × 122, 16. × 323, 20; *rumeni ne ličci ... ružici takmeni* 332, 21; ali i za *usti* i za *ličci* predikat može biti i muškoga roda (v. § 84). — Od stranih imena treba spomenuti *Jove* (nom. sing.) 768, 187; *Jova* (ak. sing.) 768, 151 od starotal. *Jove* (u tal. didaskaliji pred 768, 1 nalazi se naprotiv lat. oblik *Jupiter*).

Kako su našim pjesnicima za njihov metar kraće riječi zgodnije od dužih, tako oni vrlo rijetko u pluralu proširuju sa -ov- osnovu muških imenica: nom. *tatovi* × 562, 34; gen. *valov* 558, 8; ak. *jadove* 759, 8; instr. *jadovi* 771, 13, pa ja uzimlēm kao lokativ primjer *u jadovi*? (× *negovi*) 618, 14, gdje je dakle zbog sroka, kao još jedanput (v. str. 130), krajnje -h odbačeno.

52. — *Singular.* — Oblik *kami* nalazi se i u Zku, i to kao *nominativ* × 20, 34. × 36, 12. 220, 10. 346, 2. × 351, 1 i kao *akuzativ* × 455, 228. — Za *vokativ* imamo praslav. oblik *sinu* 510, 1 M; naprotiv u *biseru* 518, 1. 25 poprimljen je završetak osnovâ s palatalnim *r* (*gospodaru* itd.), a od *vjenačac* ne bi mogao ovaj padž drukčije glasiti negoli *vjenačcu* (× dat. sing. *mjesečcu*) 250, 83. Iz narodnoga je govora pak što je u Na 571, 7. 10. 11 *Bože* uzeto kao *nominativ*. Samo iz metričkih razloga uzet je nekoliko puta *nominativ* mjesto *vokativa*: *venčac* × 220, 9; *cvit* 455, 40; *svital dan* × 551, 1. 11; *prisvital dan* × 551, 21; *moj ures* 768, 254 — dakle ili zbog sroka ili da bude jedan slog mañe. — Za *instrumental* sa završetkom -om mjesto -em v. str. 112, a sa završetkom -ome v. str. 116.

Lokativ ima često završetak -i, ponajviše doista u sroku, ali ima ga dosta i izvan sroka. U sroku Mé ima najviše ove sveze:

na dvori (6 puta) i snadvori 479, 13, pa na sviti (19 p.), u koli (6 puta), na nebi (17 puta); a osim toga mramori 460, 1; tanci 289, 1. 330, 3; čeli 19, 27. 20, 10. 159, 3; poči 432, 7; grli 455, 495; tijeli 470, 20. 510, 14 M; a izvan sroka se u njea nalazi na sviti 66, 12. 116, 14. 358, 1. 465, 2; na svijeti 90, 2; pakli 255, 4. 361, 7; u sni 460, 6; tanci 148, 10. 259, 9. 273, 13. 15; nebi 70, 3 R (nebo M). 419, 11, a najviše srci 11, 14. 34, 10. 96, 4. 244, 6 M (srcu R). 248, 36. 379, 26. 415, 26. 420, 5 M (srcu R). 422, 6 M (srcu R). 455, 542. 460, 123. U Dća ima u sroku samo na sviti 8 puta i u koli 533, 17 a izvan sroka jedino na nebi 553, 10; i u R¹ nalazi se samo tanci 582, 13 i u koli 570, 1 u sroku a izvan sroka na sviti 622, 2. U RII pak nalazimo u sroku na sviti 3 puta, na svijeti 3 puta, u sni 643, 2. 776, 12; na nebi 5 puta a izvan sroka na sviti 768, 130. 769, 43; na svijeti 763, 14. 768, 121. 837, 19; u sni 641, 108; pakli 854, 1. Najviše je dakle primjerâ u Mća (59 u sroku a 25 izvan sroka); dosta ih je, relativno, i u RII (13 u sroku a 7 izvan sroka), a najmañe ih je, i relativno, u Dća: 5 u sroku a samo 1 izvan sroka (na nebi), pa je tako i u R¹: 6 u sroku a opet samo 1 izvan sroka (na sviti). Osobito treba paziti na primjere izvan sroka — 25 u Mća, 7 u RII, 1 u Dća i 1 u R¹, jer su oni fakultativni, dok su oni drugi obligatni. Ako se pak gleda na riječi koje se uzimlju izvan sroka za lokativ sa završetkom -i, vidi se da su to — uz priložnu vezu u sni („u spavañu” a ne „u snivañu”) gdje se je dugo u dubrov. dijalektu sačuvao taj završetak, — riječi što ponajviše trebaju za pjesničko izražavañe osjećajâ: na nebi — na sviti — u pakli — u koli — u tanci, a naročito Mćevo u srci. A što u Mća ima u sroku još nekih pojedinih riječi, to bi moglo biti baš zbog sroka, tako da se može pitati nije li i taj završetak -i ponajviše pjesnička licencija, odnosno čakavizam, jer je u dubrov. prozi vrlo rijedak.⁶⁷

Svakako ima se tako smatrati nešto šira upotreba toga završetka koji može i prelaziti svoje granice te postajati katkada završetkom i nekih drugih padeža; tako imamo -i za genitiv: od duše i tili × 311, 242; od nebi 761, 7. 768, × 1. 94. 123; s nebi × 768, 83; od sviti × 761, 2; za dativ: Mćevo srci 161, 4. 311, 172. 340, 4. 455, 466. 496; tanci 157, 1 R (k tanci M); za instrumental: pod nebi × 98, 1. × 623, 10. × 662, 2. × 699, 23. 745, 5. 754, 3. U svim tim primjerima -i je bez ikakve sumñe pjesnička samovoļa,

⁶⁷ V. moj Дубров. Зборник од г. 1520, стр. 215.

pa ko se nije žacao da tako piše čak izvan sroka, taj se sigurno nije ustezao da piše *-i* i u lokativu, pa bilo u sroku ili izvan ňega.

53. — *Plural.* — Za *nominativ* može se zabilježiti samo stari oblik *vlastele* × 469, 16 a za *vokativ* slični oblik *krstjane* × 506, 1 M. Za *akuzativ* imamo par muških imenica na *-i*: *skuti* × 455, 12; *vijenci* × 573, 10; *dvori* × 743, 1; (*kosice na*) *prami* × 743, 21; *prikori* × 741, 9; kako su svi ovi primjeri u sroku, nema sumnje da su svi samo zbog sroka i skrojeni — sa praslav. završetkom *-y* ovoga padeža ne mogu se nikako dovoditi u vezu, ali se ne smiju ni tumačiti kao i maloprije spomenuti primjeri sa završetkom *-i* u gen., dat. i instr. sing., jer su se ovi posljednji povelili za jednim drugim padežom *s i n g u l a r a*.

Genitiv. — Broj primjerâ je dosta malen, pa se tako ne može kazati da ima kakvih razlika među raznim dijelovima Zka. Miješaju se ponajviše oblici bez sufiksa *-ā* i s ňim, od kojih su ovi drugi u većini: 1) bez *-ā*: *a*) s pomičnim *a* m. roda: *dan* × 71, 10. 311, 11. 641, × 3. × 7. 717, × 14. × 15. × 727, 2; *lovac* 531, 41. 562, 40. × 590, 6. 709, 4; *vinac* × 562, 76; *jeljenak* 700, 8; sr. roda: *dobar* 485, 38; *b*) bez pomičnoga *a* m. roda: *stražan* × 455, 294; *lug* 517, 14. 533, 9; *andel* 756, 30; sr. roda: *lit* 33, 10. × 66, 9. 455, 552. 705, 5; *ljet* 92, 2; *nebes* 157, 3. × 444, 16. 520, 12. 560, 3. × 733, 7; *godiš* × 438, 3. × 701, 1. 717, 14. 15; *ust* 206, 8. × 278, 4. 418, 22; — 2) sa *-ā*: *a*) s pomičnim *a* m. roda: *dana* × 757, 1; *lovaca* 423, 10 R (M protiv metra *lovac*); *b*) bez pomičnoga *a* m. roda: *Grka* 210, 10; *vlasa* × 323, 5. × 455, 135; *oblaka* 551, 17; *ptića* 594, 27; *duba* 732, 1; *dinara* 780, 1; sr. roda: *nebesa* 21 put (osim u 158, 8. 545, 1 i 722, 2 uvijek u sroku); *lita* × 541, 1. × 702, 2; *ljeta* × 787, 2; *godišta* 34, 16; *usta* × 221, 38. × 238, 5. × 459, 63; *telesu* × 480, 4; *jezera* × 538, 34. Osim toga imamo po jednu mušku imenicu na *-ov* i na *-i*: *valov* 558, 8 i *dvorci* × 573, 6, pa i dvije srednjeg roda na *-i*: *nebesi* × 60, 19. × 515, 3; *usti* × 98, 22. × 178, 35. × 256, 4. × 294, 52. × 319, 20. 442, 1. 455, × 151. 491. × 459, 169. × 460, 136. × 470, 49. × 531, 9. 760, 10. Ne može se dakle ništa kazati, osim što se jasno vidi da se za *nebēsa* voli oblik *nebēsā* a za *ústa* oblik *ustī*, ali ni ta konstatacija ne znači mnogo, jer su oba oblika ponajviše vezana srokom. A što se tiče toga oblika *ustī*, to treba misliti da je on udešen prema nom. *usti*, koje je opet po svoj prilici nastalo prema *oči*, *prsi* (v. str. 133);

nebesi pak i *dvorci* sigurno je načineno samo zbog sroka; a ne treba se čuditi jedinomu primjeru na *-ov* (*valov* u Déa); ta se riječ doista više ne govori u Dubrovniku, ali svakako spada k jednosložnim muškim imenicama sa osnovnim dugim silaznim akcentom koje u pluralu obično šire osnovu sa *ov* (*sin-sinovi*, *dâr-dârovi* itd.).

54. — Tri padeža što su sada završetkom izjednačeni po pravilu imaju još stare završetke — *dativ -om*, *instrumental -i* a *lokativ -ěh*. Za dativ ima dosta malo primjerâ (18 puta), ali svi imaju sufiks *-m* i velika većina završetak *-om* (spominem napose *ustom* 161, 4 i *naravom* 250, 80 od *narav* kao imenice m. roda); od njih imaju *-om* poslije *c vladaocom* 768, 10 i *ličcom* 311, 262, a normalni je završetak sačuvan samo kod *trgovcem* 562, 24; oblik (*po vijeke*) *vijekomam* treba sasvim drukčije tumačiti, a nije baš oblik dativa plurala.⁶⁸ — Nešto je više primjerâ za *instrumental* (26 puta) koji se svi normalno svršavaju na *-i*; izuzeci su vanredno rijetki: *ličcmi* 70, 11 R (*licmi* M) preuzelo je završetak osnova na *i* (ali *ličci* 319, 26); *krilami* 575, 1 uzeto je zbog sroka s *gizdami*. Nije pak sigurno je li u rečenici *kakvim je čudesom uresna njih slava* 67, 6 oblik *čudesom* instr. singulara ili plurala; on svakako stoji zbog sroka s dat. plur. *nebesom*, pa bih ja rekao da će to prije biti instr. plurala, jer mi se čini da plural bolje odgovara smislu (i *kakvim* može vrlo lako biti pluralni oblik, v. str. 147) i jer mislim da Dubrovčanin Mć može prije zamijeniti instr. plurala dativom negoli načiniti singularni oblik od osnove *čudes-*. Istina, taka zamjena u ovo vrijeme biva vrlo rijetko, ali baš i Račina u svojem Leksionaru ima jedanput s *težakom* (mjesto s *težaci*)⁶⁹; s druge strane po AR nalazi se, od dubrov. pisaca (ovoga primjera iz Mća tamo nema), kod Ć. Palmotića sigurno gen. sing. (*zamjernoga*) *čudesa* a valada i instr. sing. (*slavnijem*) *čudesom* (× *nebesom*). Svakako i u Mća i u Palmotića taj je oblik *čudesom*, pa bio on instr. singulara ili plurala, pjesnička samovođa.

Lokativ je zastupljen vrlo malim brojem sasvim normalnih primjera: *darib* 455, 581; *luzib* 732, 4; *poľib* 66, 1. 515, 2. 531, 52; *poľijeb* 580, 2; oblik pak *usteb* 455, 339 upravo je od *usti* a ne od *usta*, dakle je prema osnovama na *i*, a stari je oblik muških osnova na *i* i *nokteb* 14, 8. 379, 28 (isp. str. 144), dok je sasvim osamljen primjer *tanceb* 220, 15 (v. str. 144).

⁶⁸ Za n v. Rad 136, 138-139.

⁶⁹ Rad 136, 140.

2. Imenice s osnovom na a

55. — *Osnove*. — *Vil* i *stril*, mjesto *vila* i *strěla*, pjesničke su kreacije bez ikakvog temelja u narodnom govoru; obično se uzimlju kao nom. ili akuz. sing., a ređe za druge padeže, ali ima n. pr. i *vil* 755, 24 kao vok. sing.; *od ňe stril* 756, 64 kao gen. sing.; *gorkom stril* $\times$ 758, 3 kao instr. sing.; *među vil* 221, 15 i *svojim zlatim stril* $\times$ 768, 110 kao instr. plur. Kako se vidi već iz tih primjera okrnjen oblik *stril* može biti i ženskoga roda i (prema tal. *strale*?) muškoga; isp. još *stril luvena* $\times$ 57, 14; *ovi stril* 23, 33; *od strila luvena* $\times$ 115, 5 itd.; *stril* je uvijek po ikavskom izgovoru, a vrlo rijetko znači prozaičku materijalnu strijelu (n. pr. u 733, 7) već redovno onu pjesničku što raŕava srce zaljubljenoga pjesnika.⁷⁰ — Mjesto pluralnoga oblika *kose* (,kosa') često se nalazi *kosi*, također kao pluralni oblik, za koji nema sumnje da je od pjesnikâ udešen prema *oči*, *prsi*, *usti* itd., a sasvim je samovoljno što Mé jednom uzimle taj oblik kao singular: *rusa je ňe kosi okol glave svita* 333, 7, gdje se *kosi* sriče sa *nosi*. Bez sumnje je tako postalo i *obrvi* $\times$ 112, 7 (ovoga oblika AR uopće nema) uz *obrve* $\times$ 112, 7. — Od stranih ličnih imena starotal. (lat.) oblik *Venus* (što se nalazi i u tal. didaskaliji pred 768, 1) ili ostaje bez promjene: *Venus* (nom. sing.) 398, 2. (ak. sing.) 150, 8; ili, prema novotal. obliku *Venere* (koji se nalazi i u tal. didaskaliji pred 768, 103) mijenja se prema ovoj deklinaciji: *Veneri* (dat. sing.) 761, 10. 768, 43; *Veneru* (ak. sing.) 768, 222; *Venerom* 157, 13; naprotiv starotal. (lat.) oblik *Dido* (za novotal. *Didone*) mijenja se kao imenica muškoga roda: *Didu* (dat. sing.) $\times$ 112, 17, a možda je tako i *s Junom* 768, 90 od starotal. (lat.) *Juno* (što se nalazi i u tal. didaskaliji pred 768, 1), premda bi to mogao biti i instr. sing. po osnovama sa a.

Singular. — *Vokativ* je redovno kao sada, to jest ima po pravilu završetak -o i kod tvrdih i kod mekih osnova, osim što *gospoja* - *gospoda* ima uvijek, i to često, *gospoje* - *gospode* i što oblici na -ica imaju također uvijek, i dosta često, -ice; a što ima i *svile* $\times$ 271, 2 mjesto *svilo*, to je učineno samo zbog sroka, a moglo se je to tim lakše učiniti što ima više putâ deminutivni oblik *svilice* 660, 7. 677, 7 itd. s normalnim završetkom -e. — U 807, 38 zbog sroka vokativ je *gizdava ma vila*, a u pjesmi

⁷⁰ Daničić misli (И с т. о б л. 10) da je i u *tisuc krat* 673, 4 na isti način *tisuc* okrnjeno od *tisuća*, dok je to upravo stariji gen. pl. koji je uzet kao nekakav *casus generalis* isto onako kao kad se kaže n. pr. *tri-put*.

br. 220 stoji više putâ nominativ mjesto vokativa: *o slava* i. 13. 15. 17, *o slava i hvala* $\times$ 3, *o slava i gizda* $\times$ 5, *o slava i rados* $\times$ 7, *o slava i venčac* $\times$ 9; to se može razumjeti gdje je nom. uzet mjesto vokativa zbog sroka, n. pr. *hvala* u stihu 3, pa onda se razumije i to da je zbog simetrije uzet i nom. riječi pred srokom (*o slava i hvala* u st. 3 i *o slava i gizda* u st. 5); tako razumijemo i veze *o slava i rados* u st. 7 i *o slava i venčac* u st. 9; ali zašto je Mć uzeo i 4 puta *slava* kao vok. gdje to apsolutno nije bilo potrebno ni zbog sroka ni zbog metra? Da nije Mć htio tim načinom »proslaviti« neku Slavu, kad je u toj pjesmi sve distihe, osim posljednjega, počeo uzvikom »o *slava!*« U starom Dubrovniku Slava je bilo vrlo obično ime, a po svojoj prilici je Mć jednoj Slavi namijenio i pjesmu br. 218 koja, po mojemu mišljenju, ima akrostih *Slavušica*.⁷¹ — *Instrumental* sa završetkom -ome v. na str. 116.

56. — *Dual.* — Ja mislim da se oblik *napoli* (to jest *na poli*) 7, 13. 50, 5. $\times$ 178, 15. 328, 15, pa tako i *upoli* 699, 16, ima radije shvatiti kao ostatak duala (praslav. *poly*) negoli kao lok. sing. od *pola*, kako se uzimlje u AR X, 578^a; a onda bi u *napole* $\times$ 17, 8. $\times$ 134, 10 dualni oblik bio zamijećen, kao obično, pluralnim — ako nije i to samo skrojeno zbog sroka. Oblik *napoli* AR ima tek iz kraja XVI. vijeka, premda ga Stulić navodi za Dinka Račinu, a oblik *napole* AR navodi tek iz sredine XVIII. vijeka, premda i nega Stulić ima baš iz Mća.

Plural. — Za *genitiv* nalaze se, kao kod osnova na *o*, oblici bez sufiksa -ā i oblici s tim sufiksom, pa treba vidjeti kako se te dvije vrste oblikâ upotrebljavaju u raznim dijelovima Zka, pri čemu treba opet razlikovati oblike s jednosložnom osnovom (koji su dakle bez -ā i sami jednosložni, dok su sa -ā dvosložni) od oblikâ s višesložnom osnovom. Mć kod jednosložne osnove ima 11 primjera bez -ā a 36 primjera sa -ā, kod višesložne osnove samo 1 put sa -ā (očica 444, 13) a 69 puta bez -ā (od kojih je 42 puta *gospoj* a 4 p. *gospod*, a svi su primjeri za *gospoj* u sroku osim u 460, 3); Dć ima uopće samo 1 primjer bez -ā: *djevic* 562, 69 a inače same primjere sa -ā (28 s jednosložnom osnovom a 7 s višesložnom), a i u R¹ už *rozic* $\times$ *kosic* 604, 3 $\times$ 4 i *kosic* 638, 14 (*rozic* 571, 2 je u Na) nalazi se 6 primjera sa -ā i jednosložnom osnovom (*strana* 561, 32;

⁷¹ A ne *slavu* i čas ni *zla vučica* v. Rad 247, 145.

vila $\times$ 576, 1; *žela* 594, 100; *muka* 598, 2; *tuga* 603, 11; *gora* $\times$ 582, 16); i u RII prevladaju oblici sa *-ā*: 20 je primjera s jednosložnom osnovom i *vladika* $\times$ 773, 4 (u Vetranovićevoj pjesmi), a bez *-ā* je samo *gospoj* (15 puta, od kojih 6 p. u Č i svi u sroku osim 717, 16. 17), a osim toga još *gor* $\times$ 708, 5 i *košut* $\times$ 756, 20. Odatle se može nešto izvoditi bar za *Mća* i *Dća*: prvi voli kod jednosložne osnove oblike sa *-ā*, dok kod višesložne osnove ima, uz jedan jedini izuzetak (*očica*), same oblike bez *-ā*; *Dć* naprotiv ima u obje kategorije, uz jedan jedini izuzetak (*djevic*), same oblike sa *-ā*, a tek u R¹ nalazimo još 3 primjera za gen. pl. bez *-ā* kod višesložne osnove.

Vrlo su rijetki oblici sa završetkom *-ī* osnova na *i*; više putā se nalazi samo *kosi* $\times$ 202, 2. $\times$ 204, 6. 316, 11. $\times$ 470, 62, a onda po jedan put *usni* 577, 11 i *ruci* 743, 18 — dakle od imenica što već u nom. pl. mogu se svršavati na *-i*: *kosi*, *ruci* a sigurno i *usni*, iako takog oblika u Zku nema, ali *Dć*, koji je napisao gen. pl. *usni*, imao je sigurno pred očima i nom. pl. *usni* (prema *usti-usti*).

57. — Dativ ima gotovo uvijek (25 puta) normalni završetak *-am*, a samo 1 put *Mć* ima za dativ završetak instrumentala *žela^{mi}* 193, 11, koji je oblik u sroku s pravim instrumentalom *suzami*. Kod *ńega* imamo i jedan neobičan oblik za *očice*: *očic'ma* 455, 260 — tako u oba rukopisa R i M; Daničić za *ń* uzimle⁷² da je tu pristao dualni završetak *-ama* (prema *očima* itd.) »bez *a* pred nastavkom«, pa će tako nekako i biti, samo što taj sasvim izolovani oblik, gdje osnova na *a* ima u dat. pl. završetak *-ma* (drugoga primjera Daničić nije našao), po svoj je prilici sam *Mć* načinio, ali ne iz obzira na metar (jer bi mu i normalni oblik *očicam* isto tako dobro poslužio) nego jer je tako taj oblik umañenoga *očice* približio dativu *očima* što ga on jedino upotrebljava (*očem* nema ni on ni niko drugi); to je dakle sasvim druga stvar negoli n. pr. *stvarma* itd., što se može naći od Gundulića dalje, jer su to osnove na *-i* sa sufiksom *-mi* instrumentala pl. preuđešenim prema *očima*, *rukama* itd. Inače za *očice* nalazimo i jedan vrlo neobičan oblik za instrumental pl. (v. dalje).

58. — *Instrumental* i kod osnova na *a* prvi se je počeo nešto jače kolebati, i kod *ńega* najobičniji je normalni završetak *-ami*

⁷² Историја облика 232.

(56 puta u Mća, pola u sroku a pola izvan sroka; 5 p. u Dća, 1 p. u R¹, 7 p. u RII), ali uzań se već više putâ javlja i dativni završetak -am: *gospojam* × 49, 13; *zvizdam* 70, 6 M (R protiv metra *zvizdami*). × 93, 6 M (R protiv metra i sroka *zvjezdami*). × 260, 4. × 269, 12 M (R protiv metra i sroka *zvjezdami*). 586, 8; *kosicam* 123, 13; *gospođam* 209, 9; *vilam* 226, 4. 638, 21; *rozicam* (× dat. pl. *kosicam*) 250, 7; *diklam* 369, 2; *grlicam* × 531, 33. 546, 15; *pticam* × 531, 34; *ptičicam* × *divicam* 531, 59 × 60; *očicam* 586, 12; *tužicam* 621, 13; *mukam* 717, 8. A ima nekoliko putâ i dualni završetak -ama: *rukama* × 105, 6; *kosama* × 112, 13. × 192, 4; *suzama* × 460, 12; *vilama* × 516, 9. × 562, 90; *tugama* × *suzama* 538, 33 × 34; *zvizdama* (× instr. pl. *vama*) 553, 8; *vilama* × *zvizdama* 553, 25 × 27; *vilama* × *tugama* 562, 51 × 52; *zmijama* × *tugama* 562, 105 × 106; *rukama* × *kosama* 632, 3 × 4; *rukama* × 799, 22; *suzama* 756, 63. × 787, 10. × 739, 2; *strilama* 768, 145. Imaju i dva vrlo neobična oblika: od očice, za koje smo našli neobičan oblik očićma za dativ, ima Mć s očici 420, 14 a onda ruci pribijeli × 20, 9 M (R protiv sroka *pribijele*), jer mislim da se u rečenici *većma se smamih ja ne ruci pribijeli gdi vlase razvija po bijelom tom čeli riječi ruci pribijeli* imaju shvatiti kao instr. pl., premda Daničić ne spominje ovoga primjera, ali on, za čudo, ne spominje ni onoga prvoga s očici. I za ta dva oblika mislim da ih je Mć skrojio: prvi po svoj prilici zbog metra, jer četverosložno *očicami* nije mogao trebati, pa mjesto da uzme trosložni dativni oblik *očicam*, kao što je u 586, 12 učinio Dć, a on skalupio oblik *očici*, imajući pred očima valjda završetak -i osnovâ na o; za ruci pak nema sumnje da je Mć tako napisao prema *pribijeli*, a ne samo zato da skрати riječ za jedan slog, jer je mogao kazati *rukam*, a inače on ima 3 puta *rukami pribili* (v. str. 147). — I za ovaj padež može se konstatovati neka razlika bar među Mćem i Dćem: broj je njihovih završetaka u Dća relativno veći negoli u Mća — 17 prema 5 na -ami, dok ih je u Mća 14 prema 56 na -ami; naročito pak oblikâ na -ama ima u Mća samo 4, i svi su u sroku, a u Dća ih je 11, pa i oni su svi u sroku, ali 8 od njih idu na 4 para gdje obje riječi što se sriču imaju završetak -ama a mogle bi obje imati normalni završetak -ami, n. pr. u 538, 53 × 54 mjesto *tugama* × *suzama* Dć je lako mogao kazati *tugami* × *suzami*; vidi se dakle da je i Dć uzimao završetak -ama u sroku, ali ne zbog sroka. Zato treba pribiležiti da i u R¹ prema 1 obliku na

-ami (*suzami* 568, 2) imamo 3 primjera sa -am (566, 8. 621, 13. 638, 21) i 1 par sa -ama (632, 3 $\times$ 4). U RII opet prevladuje -ami (11 puta) prema -am (1 put) i -ama (5 puta), a samo u ovome dijelu Zka nalazimo 2 puta -ama sasvim izvan sroka, t. j. ne vezano za drugi oblik na -ama kao u Dća (*suzama* 756, 63 i *strilama* 768, 145).

Lokativ ima uvijek normalni sufiks -h (149 puta), a samo je jedan primjer utoliko anormalan što od *pjesanca* ima jedanput oblik *pjesanceh* 220, 16, ali u sroku sa *tanceh*, pa je interesantno da je Mć volio uzeti za obje riječi anormalni završetak -eh negoli -ih, koji bi bar za *tancih* bio normalan; valjda je to učinio s obzirom na oblik u *pjesneh* što ga više puta ima (ali v. str. 144).

3. Imenice s osnovom na i

59. — *Osnove.* — Još ide po ovoj vrsti *rāt*: *rati* gen. sing. 538, 51. 551, 13; ide i *narav*: *naravi* gen. sing. 690, 4. 756, 75, ali ovo može da bude i m. roda: n. pr. *naravom* (instr. sing.) 292, 5. (dat. pl.) 250, 80, nego to nije naša novina, jer je u svim ostalim slav. jezicima ta riječ m. roda, pa je baš čudno da je u nas sad samo ž. roda; naprotiv *vlas*, što je također u svim slav. jezicima, pa redovno i u našem m. roda s osnovom na o, bar u dubrov. govoru može da bude i ž. roda s osnovom na i, i to već kod Mća i Dća: *vlasī svoī* ak. pl. (mjesto *svoji* u sroku) 236, 8; *sve vlasī* (ak. pl.) $\times$ 559, 10, a inače i kod ņih je m. roda: *svaki vlas* 123, 30; *vlasom* instr. sing. 123, 33; možda u povodu za tim oblikom *vlas* muškoga roda Mć je jednom napisao i *tko ćuti ļuven vlas* $\times$ 206, 2 gdje *vlas* stoji za *vlast*, jer se ne moež misliti da treba čitati *ļuven* (mjesto *ļuvenu*), pa će tako biti i *vlas* (vlast) *ti je dat* $\times$ 757, 35 u A^a (isp. str. 114). Nešto neobičnih oblika ima riječ *ļubav* uz one što su i sada obični: već je spomenuto *ļubov* (v. str. 107), a ima i praslav. oblik nom. sing. *ļuby* (u značeñu 'draga'): *ļubi* kao nom. sing. (573, 19 Na), kao vok. sing. ($\times$ 793, 4), kao dat. sing. (573, 18 Na); nisu pak baš sigurni ova 3 primjera (kojih nema u AR): gen. sing. *ļubve* 55, 10* (*gliuue* M, *igļjut* R), lok. sing. *ļubvi* 248, 60* (*gliuui* M, *ļuven* R), *ļubom* instr. sing. 350, 19* (*gljubom* R, *gliuuum* M). Kako M sva 3 puta piše, trebalo bi reći da su to upravo oblici od nom. sing. *ļuva*, što ih Rašina nije razumio, pa je stoga svaki put napisao nešto drugo; ali toga oblika *ļuva* u nas inače nikako nema; ali ako nema ņega, ima vrlo obično *ļuven* što je postalo od *ļubven* isto tako kako je i od *ļubva* moglo postati *ļuva*.

Pored svega toga *ľuva* mi je sumњivo, pa sam stoga za novo izdanje ostavio kako je Jagić ispravio. — Može se ovdje spomenuti i oblik (*po*) *tle* (*se ne vrže*) 460, 34, što je možda najstariji primjer za ovu riječ koja je u našem jeziku sigurno isprva bila osnova na *i* ž. roda u množini, ali je već djelomice prošla među osnove na *a* (ak. i nom. *tle*, gen. *tala*).

Singular. — Za *vokativ* je izuzetno nom. sing.: (*o slava i*) *rados* $\times$ 220, 7 (isp. str. 139); *mlados* $\times$ 581, 9. $\times$ 828, 5; *smrt* 827, 8; osim posljednega primjeri su u sroku, i sigurno zbog ěega i uzeti, dok je posljednji uzet također iz komoditeta, — da bude 1 slog mańe. — *Instrumental* se vrlo često nalazi i redovno ima normalni sufiks *-ju*; napomińem samo ove sada neobične oblike: *noćju* 594, 47; *moćju* 761, 7. 768, 142. 198; *misalju* $\times$ 807, 35. 847, 2, gdje je *a* (kao refleks poluglasa) umetnuto da se razbije grupa *slj*, dok se je još izgovaralo *lj* a ne *ľ* kao sada (*s ěega sada toga a* ne treba, pa je postalo *mišľu*); bez toga je *a boliznju* 581, 5, jer bi inače postala riječ od 4 sloga koja nije zgodna za dvanaesterac. Kako se uopće još ne mijenaju sekundarne konzonantske grupe, tako ostaju i ovdje bez promjene *ľutostju* 68, 6; *gorkostju* 156, 8 M (*gorkosti* R); *ĉestju* 175, 2, pa tako i *ľubavju*, premda se već javľa i *ľubavľu* (v. str. 130). Nego uz taj normalni i stariji (praslav.) oblik sa sufiksom *-ju* ĉesto se nalazi i noviji, specijalno naš oblik sa završetkom *-i*, ĉime je i instrumental izjednaĉen s ostalim padežima singulara, osim nom. i akuz.,⁷³ — u cijelom Zku ima 110 primjera (69 u Mća, 10 u Dća, 3 u R¹, 28 u RI¹), ali gotovo su svi u sroku, a izvan ěega su samo primjeri u RI *ľjeposti* $\times$ *svjetlosti* 93, 5 $\times$ 6 (koja se 2 stiha tako ponavľaju u 566, 7 $\times$ 8) i *gorkosti* 156, 8 R (*gorkostju* M), a u RII u 756, 28. 761, 12. 785, 2. 788, 7; oĉevidno je dakle da je naroĉito Mć, a i Dć, uzimao ovaj završetak *-i* samo zbog sroka.

60. — *Plural.* — U *genitivu* je redovno završetak *-i* i kod *oĉi* (vrlo ĉesto), a stari dualni oblik nalazi se samo jedanput: *oĉiju* 806, 14, pa se treba tomu ĉuditi, jer inaĉe ta riječ u dativu i instrumentalu ima uvijek, i dosta ĉesto, iskljuĉivo dualni završetak (za lokativ nema primjera): *oĉima* kao dat. 350, 26 a kao instr. 36 puta (od kojih 16 izvan sroka); možda je tomu uzrok što se od rijeĉi *oĉi* ipak najviše upotrebljava instrumental, pa se zato taj padež najbolje i odrżao. — Za *dativ* ima vrlo malo primjerâ, ali koji su oni imaju

⁷³ O tome obliku v. Slavia XI, 150-151.

svi normalni završetak *-em* našega starijega jezika: *stvarem* 178, 21; *zvirem* 347, 2; *zvijerem* 471, 5; *ričem* 344, 58. — Za *instrumental*, osim već spomenutoga *očima*, nema primjera, naprotiv za *lokativ* ima ih nekoliko: *pjesneh* 16, 26 M i R. 455. 70, 22 M. 93, 4. 449, 7. 516, 31. 566, 6. 642, 2. 693, 2. 694, 2. 696, 2. 6. 732, 24; *pisneh* 368, 2. 532, 1; *žalosteh* 509, 34 M; *prseh* 516, 7. 38. 769, 15; *misleh* 562, 99; nego od riječi *pěsan*, od koje ima najviše primjerâ za ovaj padež, već se nalazi i po koji oblik s novijim završetkom *-ěh* zamjenicâ, pridjevâ i imenicâ s osnovom na *o*: *pjesnih* 16, 26 R. 243 (gdje M i R. 455 imaju *pjesneh*). 570, 18. *pisnih* (što je sigurno pogreška mjesto *pisnih*) 70, 22 R (gdje M ima *pjesneh*); *pjesnijeh* 516, 31 R (gdje je u M *pjesneh*). 566, 66. 630, 6; prema *pjesneh* je valjda postalo i *pjesanceh* (v. str. 142).

Muške imenice. — Najboje se drži *ľudi*: ak. *ľudi* 18, 5; dat. *ľudem* × 34, 1. 36, 8. 46, 11. 115, 6. 321, 11. 347, 2. 355, 11. 418, 97. 471, 4. 600, 5; lok. *ľudeh* 483, 11; više primjerâ ima i od *dan*: gen. sing. *dne* 490, 25; instr. sing. *dnem* 667, 2; lok. sing. *dne* 85, 4. 455, 442. 531, 65. 627, 10; gen. pl. *dni* × 246, 32. × 509, 18. × 641, 22 (uz *dan*, v. str. 136), pa vrlo neobični dat. sing. *dnevi* 272, 1,⁷⁴ a može bit da se nekakav oblik od *dan* skriva i u sigurno pokvarenom *dnive* 145, 22; od *put* je pak siguran instr. sing. *putem* 382, 1. 506, 1 M. 508, 1 M; mañe je siguran naprotiv gen. sing. (*van*) *puti* × 459, 22, jer se nalazi samo ovaj jedan put u Mća, i to u sroku,⁷⁵ a još je mañe siguran lok. sing. (*na*) *puti* × 23, 31. × 455, 109, jer ovaj posljedñi oblik može imati stariji završetak *-i* što ga često imaju imenice s osnovom na *o* (v. str. 134). Sačuvan je i lok. pl. po ovoj vrsti kod stare osnove na *i* *nokat*: *nokteh* 14, 8. 379, 28 a prema tome i u *tanceh* (ali v. str. 142).

4. Zamjenice

61. — *Zamjenice bez roda* malo se čim razlikuju: u *dat.* i *lok. sing.*, uz obične oblike sa završetkom *-i* (*meni* itd.), nalazimo dosta često i oblike sa starijim jekavskim završetkom *-ije*: *menije* 85, 11 M (*meni* R). 91, 8 M (*meni* R). (× *htjenje*) 175, 3. 190, 13 R (*meni* M). 311, 208 M. 361, 32 M (*meni* R). 367, 7. 460, 157. 486, 30.

⁷⁴ Za ovaj oblik v. A. Vaillant, *La langue de D. Zlatarić* II, 90.

⁷⁵ Daničić (o. c. 17) ima doista 4 primjera iz Miklošićevih *Mon. serb.* (onoga na str. 153 ja tamo nisam mogao naći), ali kako su ti primjeri iz srpskih povelja XIV. vijeka, to može lako biti da je jedan ili drugi došao iz crkvenoga jezika; naprotiv ovoga primjera iz Mća Daničić ne spominje.

537, 13. 651, 3. 657, 3. ($\times$ *poštenje*) 679, 6; *tebije* ($\times$ *sebije*) 248, 51 M (*tebi* R). ($\times$ *vije* 'zna') 459, 27. 807, 42; *sebije* ($\times$ *'tebije*) 248, 52 M (*sebi* R). ($\times$ *bije*) 346, 9. 479, 3; od tih primjera *tebije* 459, 27 ima dvosložno *-ije*, te tako i on potvrđuje da je taj jekavski završetak bio dug (v. str. 97), dok je sadašnje *-i* kratko; a po tome što R 5 puta (a i M 1 put) piše na kraju *-i* mjesto *-ije*, vidi se da je i Račini bio već običniji završetak *-i*. — Uz obični oblik *meně* (koji je u našem jeziku udešen prema gen.-ak. *mene*) ima izuzetno i oblik *mni* koji odgovara praslav. *mbně*: *ka mni* $\times$ 35, 2; *ka mni* $\times$ *na mni* 170, 3 $\times$ 4; *u mni* 517, 30; *o mni* 588, 2; *protiv mni* 768, 150 — dakle uvijek u vezi s prijedlogom; naprotiv noviji oblik *mani*, što je postao od *mni* umetañem sekundarnog *a* (mjesto poluglasa) stoji nekoliko puta gdje baš nema prijedloga pred ñim: *mani* 67, 7. $\times$ 92, 23. 104, 7. $\times$ 263, 3. $\times$ 522, 12. 556, 9. 559, 80, a jedan je izuzetak *u mani* ($\times$ *strani*) 583, 3* (R *meni*), po čemu se vidi da se je od *mni* razvilo *mani* redovno ondje gdje bi zamjenični oblik, ne imajući pred sobom prijedloga, bio jednosložan, a naš jezik izbjegava sve više jednosložne fleksivne oblike.⁷⁶ — Opaža se pak da se svi ti neobični oblici za dat.-lok. sing. nalaze ponajviše u Mća i Dća (u prvoga dabome u mnogo većemu broju), a iz RII imamo samo 3 puta *menije* u Č i po jedan put *tebije* u J i *protiv mni* u N.

Od *pluralnih* oblika treba spomenuti samo instrumental, koji redovno ima normalni sufiks: *nami* 288, 5. $\times$ 313, 19. 332, 1. 423, 1. 518, 12. 570, 1; *vami* 322, 6. 633, 2. 756, 11. 769, 23. 825, 19. 828, 1; samo 1 put ima dativni sufiks: (*među*) *nam* 723, 11; a opet je karakteristično za Dća da on i ovdje, kao i kod imenica s osnovom na *a* (v. str. 141), rado uzimlje dualni sufiks *-ma*: *vama* $\times$ 531, 16. $\times$ 533, 9. ($\times$ *zvizdama*) 553, 6. — Zabilježimo i 2 *enklitička oblika* za gen. sing.: *kad me si daleče* 277, 20 i *dostojan tko me ñi* 324, 11; a ima, kako uopće u starije vrijeme, i enklitika za dat. sing. *si* 569, 4. 596, 6.

62. — *Završeci zamjenicâ s rodом i pridjevâ.* — U *singularu* od sufiksa *-ga* za *genitiv m. i sr. roda* nikada se ne gubi *a*, nema dakle *-g*, a samo je pjesnička samovoja što od *svoj* glasi *svoja*: *da se ć utišit ončas mnom zla svoja* $\times$ 35, 6; drugo je što je u primjeru *da g' umori* 797, 11 enklitika *ga* sasvim neobičnom elizijom izgubila

⁷⁶ Više primjerâ za to naveo sam u svojemu članku *Sekundarni poluglas u I. knjiži Popovićevih Прилога*.

svoje *a* (v. str. 115). Naprotiv dosta se često miješaju u *dativu* i *lokativu m. i sr. roda* sufiksi *-mu* i *-m*; u *dativu* to biva ređe negoli u *lokativu*, ali to je stoga što se prvi padež ređe nalazi negoli ovaj drugi. Nego je čudno da za *dativ* sa sufiksom *-m*, osim *sem* 619, 5, imamo samo primjere za *mom* 311, 110. 172. 340, 4. 455, 496. 535, 20. 544, 5. 6. 547, 8. 551, 2. 585, 4. $\times$ 734, 8. 774, 16. 777, 4. 12. 779, 24. 785, 10; dosta je više primjerâ za *lokativ* sa sufiksom *-mu* (svega 48 primjera), a oni gotovo svi postaju tako dvosložni: *ñemu*, *momu*, *tvomu*, *svomu*; *semuj* 220, 8 M. 483, 1. 531, 71; *tomu* - *tomuj* 455, 400 M. 768, 141; *svemu*, *komu*, a postaju tro-složni samo *mojemu* $\times$ *ñemu* 562, 12 i oba pridjeva *morskomu* 108, 1 i *mirnomu* 768, 140.

Dativ i *lokativ ž. roda* ima još često stariji završetak *-i* neodređene deklinacije; najobičnije se nalazi *luveni* — u samoga Mća 18 puta, i to uvijek u *sroku*, a onda još u $\times$ 733, 20 i $\times$ 774, 22; drugi su primjeri *razlici* 132, 1; *zeleni* $\times$ 228, 2. 571, 1; *pakleni* $\times$ 352, 3; *pakleni* $\times$ 789, 4. $\times$ 817, 5; *trnovi* $\times$ 504, 5; *rusi* 517, 10; *velici* 571, 14; *pusti* 578, 6; *priluti* $\times$ 585, 10; *luti* $\times$ 594, 7; *černi* $\times$ 590, 20; *gizdavi* $\times$ 608, 12, $\times$ 764, 2. $\times$ 768, 51; *gorci* 817, 4. Premda je velika većina primjerâ u *sroku* (31 od 37), ipak nema sumnje da se je još u prvoj polovici XVI. vijeka ovaj oblik u Dubrovniku govorio, iako rijetko,⁷⁷ pa su ga zato i pjesnici uzimali ponajviše samo ondje gdje im je trebao zbog metra; svakako je pak vrijedno da se zabilježi da od ono malo primjerâ izvan *sroka* 2 su (*zeleni* i *velici*) u br. 571 što je »pjesma na narodnu«. — Za *instrumental m. i sr. roda* na *-ime* i *ž. roda* na *-ome*, pa za *lokativ m. i sr. na -ome* v. str. 116.

U *pluralu nom.-ak. ž. roda* može se izuzetno svršavati na *-i* (v. str. 153), a *genitiv, dativ* i *lokativ* čuvaju svoje normalne sufikse *-h*, *-m* i opet *-h*, uz vrlo rijetke izuzetke. Za *lokativ* ih nema nikako, kao što ih nema ni kod imenica, a za *genitiv* je jedini izuzetak *ovihih* 557, 2, gdje je završetak *-ih* ponovljen. U *dativu* izuzetaka ima već nešto malo više, te može i ovdje biti ponovljen završetak: (*svim*) *onimim* 418, 134 M (*onimi* R). 655, 3; *timim* 418, 136* (*tijemim* M, *timi* R), ili može biti uzet sufixs *instrumentala: onimi* 380, 7. 495, 2 i već spomenuti primjeri *onimi* i *timi* u R. Ovo ponavljanje završetaka *-ih* i *-im* (kod demonstrativnih zamjenica), a još

⁷⁷ V. moj Дубров. Сборник од г. 1520, str. 229.

više uzimaše završetka instrumentala za dativ, dobro je poznata stvar u starijem dubrovačkom govoru.⁷⁸

63. — I kod zamjenica i pridjeva najviše se koleblje *instrumental*. Najmađe je normalnih oblika: *ñimi* 30, 3. 647, 8; *svojijemi* 695, 6; *svimi* 562, 90; *kojijemi* 644, 8; *kimi* 798, 8; *želnimi* 248, 40; *gorcijemi* 762, 5 (svega 8 primjera), a najviše ih je s dativnim sufiksom: *našim* 169, 2; *ovim* 768, 29; *svim* 288, 6. 423, 2. 515, 4; *kim* 365, 6. 591, 4. 627, 6; *kojim* 311, 201. 202. 455, 353. 516, 4. 638, 12. 14; *bilim* 105, 6; *pribitrim* 250, 75; *razlicim* 250, 101; *lijepim* 297, 1; *želnim* 311, 298; *zlatim* 394, 6; *drazim* 437, 11; *dreselim* 470, 34; *drobnim* 531, 34; *ostalim* 531, 59; *prigroznim* 538, 54; *smrtnim* 562, 106; *otajnim* 621, 13 (27 primjera). Po broju stoje po srijedi među oblicima na *-imi* i na *-im* oni na *-ima*: *tvojjema* 575, 2; *svima* × 404, 1. × 729, 17; *kima* 523, 8 D. 536, 4. 558, 3. 559, 10 D. 637, 24; *kojima* 786, 1; *zlatima* 197, 3. 575, 1. 624, 1. 768, 145; *luvenima* 571, 4; *bijelijema* 632, 3; *rusijema* 632, 4 (16 primjera). Bez sumnje je samo pjesnička samovođa što se u sroku nalazi pridjev sa završetkom *-i* (kao kod imenica m. i sr. roda): *ličci rumeni* 319, 26; *rukami pribili* 123, 28. 248, 32. 455, 562; *kosami ka zlatu prilični* 455, 18, pa već spomenuti primjer (v. str. 141) *ruci pribijeli* 20, 9 gdje čak i ž. imenica ima taj isti završetak; jedan je samo primjer izvan sroka: *dvima tanci prami* 571, 5 — u onoj istoj pjesmi »na narodnu« u kojoj smo našli izvan sroka i 2 primjera za lok. sing. ž. roda na *-i*. Protivno tim oblicima na *-i*, oni na *-ima* ne nalaze se u sroku, jer zbog svog položaja u rečenici i iz metričkih razloga ne mogu se naći na kraju polustiha ili stiha; izuzimlju se jedino ona 2 primjera *svima*, ali od njih prvi nema imenice uza sa (*tuj vilu međ svima* 404, 1), a drugi je, protiv pravila, cezurom odijeljen od svoje imenice (*sa svima | nebesi* 729, 17); i zato treba istaknuti da u svih ostalih 14 primjera na *-ima* pjesnici su mogli uzeti normalni završetak *-imi*, pa ipak nisu toga činili — zašto? očividno zato što im je završetak *-ima* bio običniji, ili miliji, negoli normalni *-imi*. A treba spomenuti i to da Mć ima samo 1 takı primjer (*zlatima* 197, 3), dok Dć ima 4 puta *kima* a i u R¹ se nalazi 2 puta *zlatima* i po 1 put *tvojjema*, *kima*, *luvenima*, *bijelijema*, *rusijema*, dakle, zajedno sa R¹, u Dća bi bilo 11 primjera, pa nas to sjeća da i kod imenica s osnovom na *a* Dć ima više pri-

⁷⁸ V. moj Дубров. Зборник од г. 1520, str. 227—228.

mjerâ sa završetkom *-ama* negoli *Mć* (v. str. 141). I za oblike s dativnim završetkom *-im* treba bez sumnje reći da su uzeti, kao i *-am* kod imenica s osnovom na *a*, iz živoga narodnoga govora, iako je sigurno kojigod između njih izabran s obzirom na metar, a to je pouzdano učineno kod onih pridjeva (*pribitrim*, *razlicim*, *dreselim*, *ostalim*, *prigroznim*, *otajnim*) koji bi s normalnim završetkom *-imi* dobili četvorosložni oblik koji je za metar naših pjesnika nezgodan.

Ovaj završetak *-ima* nije lako tumačiti⁷⁹; to jest, nema sumnje da je sufix *-ma* preuzet iz instrumentala (i dativa) duala, ali što je ono *i* pred *im*? Za zamjenice i pridjeve može se smatrati da je to ono isto *i* što ga imamo, djelomice uz *-ije*, u nekim drugim padežima njihove deklinacije, tim više što među primjerima u Zku imamo i tri sa *-ije-* (*tvojiijema*, *bijeliijema*, *rusijema*) a i u Rašininu Lekcionaru nalazimo oblik *neumivenijema rukami* 114, 20, a u *ñemu* ima i primjer dativa *svijema* (*stavlaše ruku*) 239, 40,⁸⁰ pa je lako moguće da se baš prema *dvěma* - *oběma* ili *svojěma očima* počeo prenositi završetak *-ěma* i u plural (isp. *sviju* prema *dviju*). Nego što može vrijediti za zamjenice i pridjeve ne mora vrijediti i za imenice, pa ja zato ostajem pri tome da je *-ima* kod imenica ipak više u vezi sa *-i* u instr. pl. imenicâ na *o* i s dualnim oblicima *očima* - *ušima*, jer bismo inače u dubrov. govoru nalazili, bar od česti i bar za neko vrijeme, i kod imenica *-ijema* kao kod zamjenicâ i pridjevâ, dok uistinu kod imenica završetka *-ijema* (ili *-ijem*) mjesto *-ima* (*-im*) nema nikako, pored toga što je kod osnova na *o*, a kasnije i kod onih na *i*, u lok. pl. bio završetak *-ěh*. Svakako u Zku javlja se ovaj završetak (*-ěma*) *-ima* samo kod zamjenicâ i pridjevâ, pa nam tako i on potvrđuje da se je uopće kod njih najprije i razvio a tek docnije kod imenica; a i miješanje instrumentala s dativom u Zku već se jako provđa u zamjenicâ i pridjevâ, a donekle i kod imenica, ali samo kod onih s osnovom na *a*, pa sve to lako razumijemo: završeci

⁷⁹ Isp. *Slavia* XI, 149-150.

⁸⁰ Za ove oblike na *-ma* u Rašininu Lekcionaru, koji su uz ove iz Zka najstariji u dubrov. govoru, treba da nešto ispravim: oblik *svijema* Daničić (Истор. обл. 196) ima tek iz Vetranovića i D. Rašine, a griješkom uzimlje (o. c. 210) da je u rečenici *sajde anđel s Azarijom i družima* u lekciji 287 (na str. 247) to *družima instr. pl. od drugi*, dok nije nego od *drug* (lat. *cum Azaria et sociis eius*); ja pak toga oblika uopće ne navodim u Ra d u 136, 138; tako je taj oblik *družima* možda najstariji u dubrov. spomenicima. Pogreška je u Daničića (o. c. 206) što navodi iz dubrov. ćirilskog Zbornika od g. 1520 oblik *свѣма*; tamo u rukopisu, pa zato i u mojemu izdanju (str. 9, gl. XXVII, 9) stoji *свѣми*; u tome Zborniku ima doista par putâ završetak *-цѣма*, ali to su pravi dualni oblici (v. moj Дубров. Зборник од г. 1520, str. 229).

-*ěmi* i -*ěm*, pa -*ami* i -*am* mnogo su bliži jedni drugima negoli -*i* i -*om* kod osnova na o i -*em* i -*mi* kod osnova na i.

64. — *Dodaci nekim završecima.* — Najčešće biva da se obliku što se svršava s vokalom dodaje -*j*, ali to redovno biva samo kod demonstrativnih pridjeva i prilogâ, kako se to kod njih i pokazuje (v. str. 151). — Često uz dat.-lok. ž. roda pristaje čestica *zi*: u Mća 66 puta i u M² 630, 10; u Dća 7 p. a u R¹ 5 p., u RII 19 p., i to gotovo uvijek uz zamjenične oblike a uz pridjevnne samo ova dva puta: *virnojzi* 723, 5 i *pravojzi* 768, 67; mnogo rede se ovo *zi* dodaje uz druge padeže: a) uz instr. sing. ž.: *tvojomzi* 93, 5 (koji se stih ponavlja u 566, 7). 720, 6; *svomzi* 637, 16; *svojomzi* 768, 16; *ovomzi* 260, 15; *momzi* 319, 3; *komzi* 522, 24; b) gen. sing. ž.: *ovejzi* 164, 4. 256, 1; *tejzi* 521, 6; *onejzi* 48, 7; *kejzi* 553, 5; c) ak. pl. ž.: *ovezi* 787, 25. Svi su dakle ovi primjeri sa *zi* oblici ž. roda.

Nekim se zamjeničnim oblicima složenim s prefiksom *ni-* dodaje i -*r* (okrnjeno od -*re*): *nitkor* u Dća 537, 1. 553, 19. 562, 43. 579, 52. 637, 37; u RII 794, 3. 806, 5 (uz *nitko* 6 puta u RII); *nikomur* 307, 2. 459, 26; *ni od kogar* 583, 32; *ništor* 466, 14. 515, 25. 634, 20. 719, 2; *ništar* 493, 7. 539, 23. 594, 108. 703, 30 (uz *ništo* 21, 2. 4. × 60, 27. 215, 15 M [*ništa* R]. 221, 26. 485, 36. 643, 8. 670, 8. × 838, 10; *poništo* 512, 7). A to isto -*r* mogu dobiti i neki prilozi što su također složeni s prefiksima *ni-* i *i-*: *nigdir* 537, 6. 550, 18. 562, 40. 594, 69. 756, 19 (2) (uz *nigdi* 673, 3. 821, 3; *nigdje* 695, 9); *igdir* 545, 9. 67; *nigdar* Mć 7 puta, Dć 12 p. i R¹ 578, 13. 594, 58. 600, 6. 608, 4. 617, 8; RII 14 puta (uz *nigda* Mć 11 p. i RII 694, 10); *nikadar* 459, 243 (uz *nikada* 756, 61); *igdar* Dć 6 puta i R¹ 594, 71; RII 679, 3. Najzad ovo -*r* može pristati i uz riječcu *godě*: *godir* Mć 145, 2; Dć 7 puta i R¹ 625, 1; RII 767, 2; *godijer* 562, 13. 768, 50 (uz *godī* Mć 41 put, Dć 586, 6 i R¹ 626, 4; RII 11 p.). Od svih tih riječi samo se 1 put nalazi *igda* s potpunim -*re*: *igdare* 580, 18. Pa i u pogledu ovoga -*r* izbija neka razlika među Mćem i Dćem: kod prvoga u odlučnoj su većini oblici bez -*r* (53 primjera, od kojih doista 41 ide na sam oblik *godī*), dok sa -*r* on ih ima samo 13 (od kojih opet 7 otpada na oblik *nigdar*); Dć naprotiv ima samo 1 primjer bez -*r* (*godī* 586, 6 uz 7 p. *godir* i 1 p. *godijer*) a 40 primjera sa -*r* i ono osamljeno *igdare*; uz Dća pak dobro pristaje R¹ gdje nalazimo samo 1 put *godī* a 5 p. *nigdar* i po 1 p. *godir*, *nigdir* i *igdar*; RII nekako je po srijedi među Mćem i Dćem: uz 24 primjera sa -*r* ima ih 25 bez -*r*.

Za *no*, što sada često pristaje uz neke zamjenice i neke riječi bez fleksije, ja sam zabilježio samo 1 primjer gdje pristaje uz *tko* (*tkono* 249, 14) a tri primjera uz *kako* (*kakono* 250, 51. 65. 69); vrlo je pak neobično što se dvaput nalazi i uz riječcu *neka*: *nekan* 759, 11. 768, 19, a to je u RII u grupi za koju je karakteristična i pleonastička upotreba čestice *nu*; ja ovih primjera u AR pod *neka* nisam našao a *nekan* uopće nema.

65. — *Pojedine grupe zamjenicâ.* — Za *anaforičku* zamjenicu dosta je spomenuti da je enklitički ak. sing. *ži* roda uvijek bez izuzetka *ju* (vrlo često); za ak. pl. nalaze se pak 2 primjera starijega oblika *ne*, i to jedanput za *ž.* rod *na ne* (t. j. ruke) 323, 27 M (*nih* R) a drugi za srednji *niza ne* (t. j. ličca) 221, 31, ali ima i primjer gdje je ak. pl. m. roda već zamiješten genitivom: *na nih* (t. j. na Kotorane) 469, 9; odnosni je enklitički oblik uvijek *ih*, nema dakle je. Imaju i 2 primjera (u AR je samo prvi) za enklitički gen. sing. *ž.* je: *da je se izbavi* 44, 2; *da je se bludem* 46, 12; a ima 3 puta, s dodanim *j*, i jej: *ni jej se slobodim* 516, 24; *ki jej se izbavi* 537, 10; *da jej se ja bludu* 556, 4, a toga oblika AR nema nikako ni od koga. Često se pak nalazi ak. sing. *ń*, i to ponajviše za m. rod: n. pr. *ņa ń* 41, 4. 79, 2. 519, 28; *prida ń* 65, 6. 66, 13, ali i za sr. rod: *u ń* (t. j. u more) 521, 4.

Posesivne zamjenice u poznatim padežima često sažimlju *-oje-* u *-ō-*, ali možda isto tako često imaju i nesažete oblike; dva puta nalazimo, uz normalno *môm* oblik *mem*, i to za dat. sing. sr. 585, 4 (što je Jagić okrenuo na *mom*) i za lok. sing. sr. 768, 161. Često se pak nalaze i taki sažeti oblici gdje od *-oja*, *-oje* (na kraju riječi!), *-oju* biva (bez sumnje dugo) *-a*, *-e*, *-u*: *ma-me-mu* itd., a gdjekad ima i dat.-lok. sing. *ž.* na *-oj* mjesto *-ojoj* (*môj* itd.) i instr. sing. *ž.* na *-om* mjesto *-ojom* (*môm* itd.), ali se *oji* (u instr. sing. m. i sr., u nom. pl. m. i u gen., dat., instr. lok. pl. sva tri roda) nikada ne sažimlje u i osim jednog primjera *tvih* 760, 10 što bi (za R!) mogla biti i pogreška. Bez sumnje svi su ti, inače u štokavskom govoru neobični, sažeti oblici od pjesnika preuzeti iz čakavske književnosti.

Kod *demonstrativnih* zamjenica najviše se kolebale nom. (ak.) sing. m.: prije svega dosta se često nalaze stariji oblici *ov-* *on*, n. pr. *ov* 85, 20. 140, 6. 168, 10. 761, 5. 84, 39. 48; *on* 104, 15. 108, 3. 137, 3. 186, 13. 221, 3. 613, 1. 684, 7. 837, 25. Ali obično se za taj padež uzimlju oblici *ovi* - *oni* a *saj* - *taj*, a kod *kvalitativnih* zamje-

nica redovno je *kakav* a *ovaki* - *taki* - *onaki*; vrlo rijetko ima u Dća *si* 517, 14. 522, 19. 531, 73. 556, 52. 558, 27 i R¹ 582, 3, a osim toga RII 788, 10 i u Mća *ti* 31, 8; nego u vezi *vas si svit* (što rukopisi gotovo uvijek pišu kao jednu riječ i samo s jednim *s*, dakle kao *vasisvit*) uvijek je tako sa *si* (15 puta u Mća, u Dća 511, 31 i 610, 5, u RII 768, 148). Osim toga može pristati uz *ta* kao nom.-ak. m. (kojeg oblika u Zku zasebno nema) i uz *on* čestica *di*: *tadi* 93, 9. 183, 3. 210, 5. 225, 2. 248, 53. 272, 8. 418, 18. 459, 41. 486, 9. 535, 20. 581, 7. 638, 24; *ondi* (kao ak. sing.) 123, 65, kojega oblika u AR nema (a nema ga uopće), jer je i to Jagić okrenuo na *oni*.

Za poznatu dubrov. osobinu da u gen., dat. i lok. sing. m. i sr. ove zamjenice sada imaju »meke« završetke nalaze se samo 2 primjera, ali oba su sigurna, jer ih srok ište: *tegaj* (× *segaj*) 531, 94 i *potem* ‚potom‘ (× *spomenem*) 834, 12; od ta dva primjera jedan je u Dća, dakle sigurno je još iz XV. vijeka, pa je tako najstariji primjer ovakoga »mekog« završetka za dubrov. govor. — Tek su iz RII ovi primjeri za produžene završetke: lok. sing. sr. *tomem* 682, 7, gdje je uz normalno *tom* pristalo sekundarno *e* (v. str. 116) pa je ponovljen sufiks *-m*, a onda gen. pl. *tjezijeh*⁸¹ 768, 36 i *ovizijeh* 768, 204.

66. — Vrlo često se dodaje *-j* uz oblike demonstrativnih i kvalitativnih zamjenica i prilogâ s kojimgod od vokala *a*, *e*, *o*, *u*, pa s te strane nisam mogao opaziti da ima kakva razlika ni među raznim oblicima te vrste ni među raznim dijelovima Zka; zato ću spomenuti samo neke mañe obične oblike: *su* ak. sing. ž. 768, 159 (uz *su* 806, 13); *onaj* nom. du. m. 756, 14; ak. du. sr. 641, 94; *ovakaj* n. sing. ž. 53, 1; *takaj* nom. sing. ž. 51, 8. 660, 2; nom. pl. sr. 123, 31; *takej* gen. sing. ž. 540, 17 D (*take* R). 561, 38; *takuj* ak. sing. ž. 153, 7 M (*taku* R). Već se vidi iz onoga što je kazano za završetak lok. sing. m. i sr. (v. str. 146) da, kad je u tome padežu dativni sufiks *-mu*, može također pristajati ovo *-j*; naprotiv mjesto *tako* u značenju lat. *sic* ponajviše je *takoj*, ali kada se nim uvodi koja zakletva, ostaje uvijek *tako* (vrlo često), n. pr. 1, 2. 12, 1. 27, 1. 2. 3. 4. 17 itd. Za naš posao je pak važno da samo Dć ima nekoliko puta ovo *-j* i kod anaforičke i relativne rečenice: *ñejzi* 521, 6, kojeg

⁸¹ Ja pišem *tjezijeh* a ne *tijezi* *tijeh*, jer se u Dubrovniku sada govori *tēzijeh* (pored *tijeh*, upravo *tijeh*) sa skraćenim prvim slogom, po svoj prilici zato što je oblik narastao za jedan slog.

oblika također u AR uopće nema, a nije ga moglo biti iz Dća, jer u Jagićevu izdanju stoji *nezi* kako je u R; pa maloprije spomenuta 3 oblika za gen. sing. ž. *jej*, a onda gen. sing. ž. *kej* 540, 17. 556, 43, *kejzi* 553, 5; ak. pl. m. *kej* 579, 4 D (*ke* R); nom.-ak. pl. ž. 513, 21 D (*ke* R). 528, 1. 531, 12. 538, 19. 549, 15. 551, 9 D (*ke* R). Svega je dakle 14 takih primjera u Dća, i samo u néga, tako da je to jedna sigurna karakteristika négova jezika; zato baš treba da žalimo što nema takih primjera u R¹, ali mogao je Rašina kojigod zamijeniti oblikom bez -j, jer eto vidimo da je on i prema D jedanput napisao *nezi* a 3 puta *ke* gdje D ima *nejzi* i *kej*.

67. — *Interrogativne i relativne zamjenice.* — Mjesto što nalazi se ča nekoliko putâ u Mća i Dća, a samo 1 put u RII: ča 60, 18 i 22 (*cha'* R); ča ja 339, 5 (*zaia'* R); ča 524, 13. 579, 14 (*cha'* R); 769, 1; što R za ča piše 3 puta *cha'* a mjesto ča ja jedanput, kao jednu riječ »*zaia*« pokazuje s jedne strane da mu oblik ča nije bio običan a s druge da je on po svoj prilici u svojoj matici imao *ca'* (s prostim slovom c za glas č), pa je on to pročitao, kao što je mogao, kao *ka* i zato, prema svomemu običnom pisanju, i napisao *cha'*. Bez prispodobе češće nalazi se *zač*, i to najviše stoga što je taj oblik za 1 slog kraći od *zašto*, pa je zato i zgodniji za dvanaesterac. Ali u pogledu upotrebe oblikâ *zač* i *zašto* opaža se dosta jaka razlika među Mćem i Dćem: prvi ima doista mnogo češće *zač* (287 puta), ali ima i vrlo često *zašto* (149 puta i 1 p. u M² 630, 22); Dć naprotiv ima u D samo *zač* (13 puta) a tek u R¹ uz 21 put *zač* nalazi se i 3 puta *zašto* (599, 23. 622, 7. 630, 22)⁸²; u RII opet je *zač* samo u velikoj većini (41 put prema 14 p. *zašto*). Ima nekoliko putâ *krozač* (30, 2. 52, 10. 99, 2. 664, 1. 685, 1) uz *krozašto* (191, 1. 562, 9).

Od što genitiv je, kad ne zavisi o prijedlogu, česa 24, 21. 117, 3. 172, 8. 9. 173, 1. 316, 11. 665, 1. 671, 1. 683, 8. 689, 1. 720, 11, pa zato i *ničesa* 257, 15; naprotiv uz prijedlog *od* je *šta*: od *šta* 52, 1. 422, 3. 430, 9; premda nije za prijedlogom, *šta* je i u ovom primjeru: *šta te Bog izbavi* 460, 87, a i u negativnoj je rečenici *šta: ni veće šta želit* 424, 8; u primjerima pak *šta žena zla nosi* 485, 34 i *imah se šta tužit* 459, 157 može se reći da je *šta* kao partitivni genitiv što zamjenjuje akuzativ. Za *ništa(r)* uz *ništo(r)* v. str. 149.

⁸² I na tu sam razliku svratio pažnju u Jagićevu Arhivu-u XIII, 374.

Uz novije *koji* itd. nalazi se često i starije *ki* itd., pa ni tu nisam mogao opaziti da ima koja razlika među raznim dijelovima Zka. Od kraće osnove glasi nom.-ak. sing. sr. roda redovno *ko* 5, 11. 7, 2. 9, 3 itd.; tek u RII nalazimo nekoliko putâ *ke*, naime u A¹ 705, 7, pa u K 725, 14. 727, 10. 735, 13. 14 (uz *ko* 717, 13), i u A⁵ 825, 3 (uz *ko* 839, 12 i N 769, 20; J 810, 12); *ko* (kao uopće svi oblici od kraće osnove) nije produkt sažimanja kao što je *mê-tvê* (mjesto *moje-tvoje*) nego ima normalni završetak -o zamjenicâ sr. roda s tvrdom osnovom, *ke* je naprotiv u nekim mladim partijama udešeno baš prema (pjesničkome) *me-tve*, ali se (u Dubrovniku) sigurno nije nikada govorilo. — Za negativan oblik *nikoji* (nikakav) AR ima potvrdu tek iz Dimitrovića, ali ga ima već Mć: *u niko' radosti* 108, 11; a i za sada neobični neodređeni oblik *někoji* (neki) AR ima iz Mća samo 1 primjer, a ima ih 14 — 9 ikavskih (+ *nikoji*) a 5 jekavskih (+ *nješkoji*).

4. Pridjevi

68. — O nekim starijim i proširenim završecima bilo je već govora kod zamjenica (v. str. 149 i d.), a ovdje uzimlēm još samo nom.-ak. pl. na -i što se nalazi gotovo samo kod pridjevâ. Radi se isključivo o pridjevima u atributnoj vezi s imenicom ž. roda na -i, od kojih i preuzimlju taj isti završetak: *u prsi pribijeli* (× *dijeli*) 51, 6 M (*pribijele* R, pa zato, protiv sintakse, i *dijele* R); *želni ruci moj'* ak. pl. × 311, 130; *ruci gizdavi* nom. pl. × 470, 42; *rusi kosi* ak. pl. 515, 5; *na svoji ust'* (< *usti*) 311, 121; *biserni* (× *čemerni*) *ne usti* ak. pl. 332 25; *usti svoji rumeni* ak. pl. × 418, 40; *tanci su ne usti* 515, 15. Osim 2 primjera što su iz Dća, ostali su iz Mća; ima ih par što su zamjenice, a nisu svi u roku.

Za pridjeve spomenuću još neke neobične oblike komparativa. Završetkom -ji građeni su ovi oblici: + *gorči* (često), *gorča* 59, 3 (uz *gorčija* 101, 11; *gorčije* 244, 2. 547, 14. 587, 1. 756, 4); *najlipla* × 226, 4; *krivle* 307, 2; *zlatni* 476, 2; *svitlom* instr. sing. ž. 593, 2; *svjetle* 672, 6; *prisvjetle* 743, 16; *pritiļa* 637, 9. Završetak je -iji u *hudija* 562, 112 (u Jagićevu izdanu griješkom *huda*, jer je tako obično, i često, u Zku); *žestočiji* 594, 100; *krjepčije* 641, 72; završetak je -ši u *jakši* 538, 30. 581, 25 i *jakša* 558, 34 (AR ima samo prvi primjer, a uopće nema kojeg drugog); *najmanši* × 554, 8. 768, 160. 219 (uz *najmaši* 101, 6. 562, 25; *najmašu* 455, 201);

najkrjepše 641, 54 (AR nema ni ovog ni uopće kojeg drugog ovakog primjera). Vrlo su neobični oblici za apsolutni superlativ *prilipše* 530, 3. 615, 2; *pribiše* 637, 9; *prisvjetle* 743, 16.

5. Brojevi

69. — Od fleksivnih brojeva ima, osim običnih oblika od *jedan*, samo nekoliko oblikâ od *dva* i *oba*: gen. *obiju* 561, 32 (ali u R protiv sroka *obijeju*). 594, 106, 756, 26; — dat. *dvima* 496, 5 M (*dvjema* R); *obima* × 404, 2 M (R protiv sroka *objema*). 757, 33; — instr. *dvima* 571, 5; *dvjema* 768, 14. Ali poslije prijedloga broj se ne mijenja: *cić dva uzroka* × 554, 5; *zacić dva uzroka* 713, 3, a tako je jedanput i poslije imenice: *ľubav me umara kroz rados dva oka* × 794, 1; u stihu pak *to je ľijek uzroku — tvoje dvije oćice* × 794, 16 ja mislim da su rijeći *tvoje dvije oćice* apozicija uz *ľijek*, dok Zima uzimľe da su (sintaktićki) genitiv uz *uzroke*.⁸³ — U ř. rodu od *oba* na kraju je još *-ě*: *obi* × 644, 7; *obidvi* 456, 5; *objestran* 119, 13. 438, 38; to spomiňem, jer je kasnije u dubrov. govoru dualno *-ě* zamijeňeno pluralnim *-e* (*őbe*, *őbedvije*).

B. Konjugacija

1. Osnove

70.^a — U I. vrsti, u I. razredu praslav. *cvisti-cvbtq* prešlo je ponajviše u 2. razred III. vrste, kao *cařtěti-cařtim* (ćesto i redovno tako sa *f*), ali dosta ćesto i kao *ctěti-ctim*, n. pr. *proctit će* 250, 38; *cti* 40, 10; *cte* 259, 5; izuzetno i u I. razred V. vrste: *cvata* × 515, 2. × 531, 16; *procvata* × 112, 15. × 119, 14; *procvatat* 732, 8. — U I. razred III. vrste prelazi i praslav. *ćisti-ćbtq* kao *ćtěti-ćtim*, n. pr. *ćtiř* 1, 1. 24, 21; *ćti* 311, 169. Saćuvan je prosti oblik *vesti* (voditi) × 455, 323. — U 2. razredu vrlo su obićni oblici od osnove *-něti*, dok su nešto ređi oni od osnove *-nesti*, n. pr. *prinesla* 202, 6. 539, 7; *iznese* (aor.) × *nanese* (aor.) 479, 11 × 12; *odnesti* × 756, 60. — U 3. razredu se drži, kao i sada u Dubrovniku, stari prezent *živem* 125, 17. — U 4. razredu mijeřaju se nekako podjednako, i to vrlo ćesto, oblici od osnove *reći* i od osnove *řěti*, a *pomoći* ima još, kao do danas, normalnu prezentsku osnovu: *pomogu* (1. sing. prez.) 435, 6. — U 5. razredu ima još prosti oblik *dmu* (3. plur. prez.) 579, 47; za prezent *prijam* od *prijati* (praslav. *prijěti*) v. str. 109. — U 7. razredu uz stare oblike

⁸³ Nekoje već. sint. razlike 74.

kao *slove* (3. sing.) $\times$ *plove* (3. sing.) 18, 17 $\times$ 18 već se javljaju oblici po IV. vrsti: *slovi* (3. sing.) $\times$ 250, 104. $\times$ 292, 12. $\times$ 309, 4. 754, 7 itd., a od *vapiti* - *upiti* prezent je redovno po ovoj vrsti: *vapiju* (1. sing.) $\times$ 313, 14; *vapijem* 759, 7. 789, 15; *vapiješ* 512, 16 M; *vapije* 581, 26. 824, 4; *upijem* 16, 1 M itd., a ređe po IV. vrsti: *vapim* 770, 1; *upi* $\times$ 20, 36 M itd.

U III. vrsti oblik *želiye* (prilog prez.) $\times$ 60, 9 ide među one oblike glagola *želeti* koji su građeni po 1. razredu ove vrste a kakvih, iako ih nema inače u Zku, ima podosta u starijem dubrov. dijalektu; naprotiv sasvim je izuzetno što je na isti način postao od *skopnjeti* oblik *skopnije* (3. sing. prez.) $\times$ 300, 4. $\times$ 316, 4, valada je načinjen samo zbog sroka, a sigurno je čakavizam što Dć mjesto *imati* ima jedanput praslav. oblik *iměti*: *imiti* $\times$ 524, 1, prema kojemu je možda i u Mća načinjen imperfekt *imih* $\times$ 287, 7, jer bi *imih* moglo biti i od *imati* kao što u istoga Mća ima i od *gledati* imperfekt *gledih* $\times$ 91, 6.⁸⁴ — Glagol *zrěti* (gledati) ide doista katkada po 2. razredu ove vrste, n. pr. *zri* (3. sing. prez.) $\times$ 438, 39; *nazrim* 329, 6 M (*nazrem* R); *nazri* $\times$ 408, 7; *obazri* 60, 27, ali češće mu je prezentska osnova na -e- po I. vrsti (otprilike kao *mrijeti* - *mrem*): *nazrem* 84, 6; *obazre* 123, 41; *pozru* (1. sing.) 123, 19; *pozre* 58, 4. $\times$ 128, 11; *uzrem* 38, 16 itd. — Vrlo se rijetko nalazi potpun negativni oblik od *hotěti*: *ne hoćeš* 300, 12. 639, 3; *ne hoće* 548, 3, pa i to će biti iz metričkih razloga. — Glagoli *slišati* - *slišim* i *dostojati* - *dostojim* prelaze katkada svojom infinitivnom osnovom u IV. vrstu: *poslišit* $\times$ 35, 3; *uslišit* $\times$ 43, 8; *sliših* 459, 37; *dostojil* 162, 14 itd.

70.^b — U V. vrsti najviše je odstupaña, i to ponajviše u tome pravcu da glagoli koji dandanas idu redovno po 2. razredu mogu ići i po prvome: *jahaju* $\times$ 732, 14; *obrta* $\times$ 66, 2; *svrta* $\times$ 567, 2. $\times$ 688, 7; *ozira* $\times$ *podira* 116, 9 $\times$ 10 M i R. 221 (*ozire* $\times$ *podire* R. 65); *poziram* $\times$ *nabiram* 106, 23 $\times$ 24; *priteza* $\times$ 628, 10; *proklinam* 474, 1; *zaklinam* 103, 2; *razdira* 132, 6; *traja* 825, 12. 20; *umiram* $\times$ *poziram* 98, 25 $\times$ 26; *umira* $\times$ *razbira* 36, 7 $\times$ 8; *vazima* $\times$ 19, 22. 60, 35 itd.; interesantan je stih *umirem*, *umiram*, *umrijeti meni jes* 38, 14 u kojemu stoje neposredno jedan do drugoga oblik po drugome i po prvome razredu — ovaj drugi u sroku

⁸⁴ V. Rad 136, 161 i moj Дубров. Зборник од г. 1520, str. 234.

($\times$ *tiram*). Iako je dosta ovakih primjera koji su u stroku, opet ih je s druge strane dosta veliki broj gdje se je mogao lako uzeti oblik po drugome razredu (kao što n. pr. u 116, 9 $\times$ 10 R. 65 ima *ozire* $\times$ *podire* mjesto *ozira* $\times$ *podira* kako imaju R. 221 i M), pa zato ne mislim da su ovi oblici na -am itd. uzimani najviše zbog stroka. U protivnom pravcu moglo bi biti samo *procviću* (3. pl. prez.) 246, 10 od imperfektivnog *procvijetati*.

Osim toga ima podosta oblika s prezentskom nesažetom osnovom -aje- koji dandanas imaju po 1. razredu sažetu osnovu -ā-: *znaju* (1. sing.) 459, 111. $\times$ 137; *poznaje* $\times$ *puštaje* 89, 9 $\times$ 10; *poznaje* 418, 114. 438, 38; *čekaju* (1. sing., $\times$ *kaju*) 116, 15; *gledaju* (1. sing. $\times$ *daju* 1. sing.) 86, 16; *pomañkaje* 613, 10; *pribivaju* (1. sing.) $\times$ 627, 9; *puštaju* (1. sing. $\times$ *pridaju* 1. sing.) 473, 4; *puštaješ* $\times$ 230, 8; *skončaješ* $\times$ 639, 10; *skončaje* $\times$ 189, 8. 276, 2. $\times$ 531, 24. 586, 9 ($\times$ *pridaje*): 717, 4. 5. $\times$ 728, 14. $\times$ 758, 3, to su dakle sami glagoli kojim je sada prezent na -ām a infinitiv na -ati, ali ima i *daju* (1. sing. $\times$ *gledaju* 1. sing.) 86, 15; *pridaju* (1. sing. $\times$ *puštaju* 1. sing.) 455, 473; *pridaje* ($\times$ *skončaje*) 586, 10, gdje je sada infinitiv na -avati a prezent u Dubrovniku na -avam. Čudno je što ima 8 ovakih primjera za 1. sing. na -aju a nema ni jednoga na -ajem.

Glagoli VI. vrste zbog svoje dužine nisu zgodni za metar naših pjesnika, pa su zato u Zku rijetki, a još su redi oni što su dandanas drukčije građeni, n. pr. *kazuju* (1. sing.) 209, 31; *kažuju* (3. pl.) 732, 9; *kazovan* 449, 3; *slikuje* 313, 18.

Već među gore navedenim primjerima ima po gdje koji za koji se može misliti da je samo zbog stroka skalupljen, ali to je, može se reći, sigurno za ove pojedinačke primjere koji se nalaze samo u stroku a kod kojih se mjesto završetaka s osnovom na -i imaju završeci s osnovom na -e, i obratno; tako imamo za 3. sing. -e mjesto -i u *priliče* 51, 8. 221, 14; *gore* 60, 5 a -i mjesto -e u *poveni* 745, 18; za 3. plur. -e mjesto -u u *se rastrese* 250, 71; *zabude* 640, 10; (*pokoji im dohode i*) *pride* 768, 20; *uvene* 836, 12. Sasvim za sebe pak stoji primjer *gizdava dva oka svakoga primili* 814, 19 — tu se dabome ne može reći da je *primili* oblik za 3. pl., nego je pjesnik zbog stroka mjesto oblika za 3. pl. uzeo oblik za 3. sing.

71. — *Atematske osnove*. — Vrlo su obični oblici *dim*, *vim* i (sekundarno) *grem* (ali ima i *gredem*) za 1. sing. prez.; od *dim* ima

i 3. sing. prez. *di* 70, 23, a od *vim* još 2. sing. *viš* $\times$ 77, 9. $\times$ 383, 5. $\times$ 403, 1; 3. sing. *vi* 60, 21, 87, 10; imperfekt *vih* 65, 5. 121, 9; particip akt. *vil* $\times$ 9, 9. 60, 17. $\times$ 451, 6 itd. i složeni oblici *zapoviš* $\times$ 533, 2 i *zapovi* 394, 2; od *ěsti* je *ije* 469, 10; ako nije pogreška, ima jednom i stariji oblik za 3. pl. prez. od *dati*: *ne dade* 128, 14 M, gdje R ima *ne dadu*. Neke oblike za imperativ v. na str. 159. — Ne mogu vjerovati da je tačno *glaš* (mjesto *gledaš*) 639, 4, iako bi to samo na oko bio atematski oblik, jer bi to bilo postalo (kako se uzimlje u AR) od *gledaš* tako da je ispalo *d* a onda se *ea* saželo u dugo *ā*; taki se oblici (*glam* itd.) inače nalaze tek u Vukovim narodnim pjesmama a u dubrovačkih pisaca nema ih nikako; pa zato mislim da je to neka pogreška, samo ne znam koja — u R piše „*glaf*“, što se doista može čitati *glaš* (kako je čitao i Jagić), ali moglo bi biti i *glas*, što daje, istina, još mañe smisla. Cijela rečenica glasi: *a mene začuti ne hoćeš ki tužu, | gdi glaš mi plač luti i žalos ku družu*, te se meni čini da nema pravog smisla ni *glaš* ni ono *gdi* pred ĩim, pa bih volio uzeti mjesto oboga normalni oblik *gledaš* ili drugi koji dvosložni glagol.

2. Present

72. — Katkada se s pomoću prefiksa *uz-* pravi perfektivni prezent imperfektivnih glagola: *uspada* 85, 6; *uzmogu* 116, 16. 567, 14; *uzmnim* 123, 40; *uzgre* 156, 11; *uzvidim* 637, 6; *uzvelim* 661, 7; *uzmre* 741, 8; *ushoće* 777, 11; nema naprotiv primjera da bi *uz-* ovako pristajao i uz prezent perfektivnih glagola, a u primjeru *to li mi uzbraniť* ($\times$ *umrit*) *budeš toj* 835, 7 zbog sroka je rećeno *budeš uzbraniť* mjesto *uzbraniš* ili *budeš braniť*.

Od završetaka odvaja se jako samo 1. sing. gdje se miješa uz starije *-u* novije *-m*; pa tu treba razlikovati tri sadašña završetka *-am*, *-im* i *-em*. Prvi je bio redovno proveden već prije vremena Mća i Dća, pa je zato i u Zku redovno *-am*, osim ono nekoliko primjera sa nesažetim završetkom *-aju* što su na str. 156 spomenuti a koji su, osim jednoga, svi iz Mća; drugo je *se kaju* 126, 16 — tu *-aju* ne stoji mjesto *-am* nego stoji starije *-u* mjesto novijega *-em* (*kajem se*). Za završetke kod osnova na *i* i na *e* stvar u detaļu stoji ovako (uzimljući u obzir samo slućajeve izvan sroka): Mć ima *-ju* (t. j. završetak *-u* i omekšan konzonant pred ĩim) 94 puta i 2 p. u M² (u br. 630), svega 96 p. a *-im* 80 p. i 3 p. u M² (u br. 629), svega 83 p.; *-u* 39 p. i 5 p. M² (u br. 630), svega 44 p. a *-em* 32 p; Dć

ima *-ju* 9 p. a *-im* 112 p., *-u* 10 p. a *-em* 46 p.; R¹ ima *-ju* 6 p. a *-im* 78 p., *-u* 3 p. i u br. 638 ponavlja se *umiru* 12 p., a *-em* 24 p.; u RII gotovo se u jednakom broju nalaze stariji i noviji završeci; on ima *-ju* 50 p. a *-im* 62 p., *-u* 34 p. a *-em* 50 p. Iz toga pregleda mogu se izvesti ova dva važna zaključka: prvo, u slučajevima gdje pjesnici nisu vezani srokom Mć ima nešto malo više starijih završetaka *-ju* i *-u* negoli novijih *-im* i *-em*, kod Dća naprotiv u velikoj su većini noviji završeci (više negoli 10 puta *-im* koliko *-ju* a gotovo 5 p. toliko *-em* koliko *-u*); drugo, R¹ se mnogo bolje slaže s Dćem negoli s Mćem (ima 11 p. toliko *-im* koliko *-ju* a 6 p. toliko *-em* koliko *-u*, ako računamo kao 1 primjer onih 12 puta što se ponavlja oblik *umiru* u istoj pjesmi i na istome mjestu). Interesantno je pak da stariji R ima na nekoliko mjesta noviji završetak gdje mlađi M ima stariji: *molim* 28, 9. 87, 7. 179, 3 R a M na sva tri mjesta *moļu*; *poslužim* × *tužim* 94, 13 × 14 R a M *poslužu* × *tužu*; *budem* × *zabudem* 52, 11 × 12 R a *budu* × *zabudu* M; *budem* 186, 7 R a *budu* M; u 64, 6 pak R. 370 ima *budem* a R. 246 (mañi broj! isp. str. 85) i M imaju *budu*. Oblici na *-ju* prave se sasvim pravilno po poznatom zakonu, samo nekoliko primjerâ od glagolâ na *-aviti* imaju, zbog sroka s *ľubavju*, završetak *-avju* mjesto normalnoga *-avļu* (v. str. 130); kako su pak pjesnici lako miješali obje vrste završetaka, vidi se po tome što u 38, 15 Mć kaže *mru da mrem*, gdje je drugi put okrenuo na *mrem*, jer je već imao u misli srok sa *uzrem*.

73. — Uz normalni oblik *mogu*, koji se često nalazi, javlja se u RI dosta često i analogični oblik *možem* (AR ga ima kao »sasma rijedak oblik« iz Zka samo jedanput), pa i tu kao da ima neka mala razlika među Mćem i Dćem: prvi ga ima 7 puta (5, 2. 31, 11. 46, 1. 260, 12. 288, 13. 454, 31. 480, 3), ali na dva od tih mjesta (260, 12 i 480, 3) ima tako samo M, dok R ima normalno *mogu*; u Dća je *možem* 10 puta, dakle relativno mnogo češće negoli u Mća (525, 1. 17. 535, 10. 13. 537, 16. 541, 13. 559, 13. 579, 3. 580, 39. 583, 26), pa s time se slaže što i u R¹ nalazimo 3 puta *možem* (594, 82. 620, 6. 623, 4). U RII toga oblika uopće nema, a ima jedanput *morem* 768, 148.

Za 2. *sing.* nalaze se vrlo često stari kraći oblici *boć*, *ć* i *neć*, pa *mož* a onda *jes'*, *s'* i *nis'* gdje je s kraja otkinuto *i* (v. str. 113); vrlo je čudno što je oblik *mož* jedanput uzet kao za 1. lice: *zašto*

ja prionih kako mož velik čas 455, 531. — U 3. sing. i plur. nema nikada sufiksa *-t* što se tako često nalazi u Račininu lekcionaru, pa zato mislim da u stihu *taj čas ih napoji i žele izbavit* × 618, 12 ovo posljednje treba štampati *izbavi t'*, to jest uz 3. sing. *izbavi* dodan je, zbog sroka, okršneni etički dativ *t'*, kao što se, s istoga uzroka, u drugim prilikama dodaje etički dativ *m'*; dobro je i *razdili t'* u stihu *pokle se zdaleče razdili t' od mene* 713, 18, samo što tu *t'* nije neakcentovani etički dativ *ti* nego, kako se jasno vidi iz smisla, akcentovani nominativ *tî* koji je, sasvim neobično, zbog metra okršnen (isp. str. 115) a *razdili* nije 3. sing. prez. nego 2. sing. aorista. Još su taki primjeri n. pr. za 3. sing.: *goji t'* 517, 8; *drži t'* 549, 2; za 3. pl.: *ostanu t'* 420, 8.

3. Imperativ

74. — Važna su dva nova primjera za 1. sing. *umrim* 425, 4 i *budijem* 837, 22, jer prvi svojim završetkom *-im* a drugi jedno-složnim *-ijem* dokazuju da tu imamo završetak *-ëm* a ne dvosložno *-ijem*.⁸⁵ — Često se nalazi oblik za 3. sing.; ima katkada i 2. plur. za 3. plur.: *ne dvor'te* 459, 176; *vrzite* 765, 7; *odnim'te* 768, 205; *požel'te* 771, 24, a možda i *plačite* 751, 7. 9. 11. 13. U 2. i 3. sing. vrlo često otpada krajnje *-i*: *čin'* 12, 1. 18, 46; *rec'* 12, 10; *hod'* 13, 14; *bud'* 16, 2 itd.; pa prema tako okršnenome obliku singulara to isto biva i u 2. plur.: *okriv'te*, *oprav'te* 16, 27 itd.; tako i u 1. plur. *čin'mo* 455, 234, ali samo taj jedan put, jer se uopće 1. plur. imperativa u Zku vrlo rijetko nalazi. Često se gubi i krajnje *-j* od završetaka *-aj* i *-ěj*, o čemu v. str. 131. — Ima i nekoliko oblikâ od ate-matskih osnova: vrlo često *vid* i uvijek tako (nema nikada novijega *vidi* ni *vidi*); *izvid* 653, 7; *zapovid* 142, 5 M (*/apoujed'* R). 287, 1. 294, 36 M (*zapovid* R). 728, 17. 741, 24; pa, prema *vid*, i *vidte* 509, 22 M. 799, 2. 825, 3.

4. Prilog sadašnji

75. — Razni su mu završeci: *-e*, *-će*, *-ći* i *-ć*; stariji završetak *-e* pravilo je, mjesto sadašnjega *-ajući*, kod glagolâ V. vrste na *-am*, n. pr. *gledaje* 8, 9. × 145, 19; *čekaje* × 34, 4; *imaje* 313, 16 — vrlo često, a nikada nema *-ajući*, što se lako razumije, jer već sami taj završetak broji 3 sloga. Ali i u drugim prilikama gdje se nalazi

⁸⁵ O hîma i uopće o ovom obliku v. Јужнослов. Филолог XI, 1 i d.

završetak *-e* biće da je najviše uzet zato što je za 1 slog kraći od onoga na *-eći* ili *-ući*; tako ga ima dosta često, mjesto *-eći*, kod glagolâ s prezentom na *-im*: *stoje* 19, 7; *biže* 66, 1; *bježe* 577, 10; *govore* $\times$ 119, 17. 311, 39. $\times$ 109. 455, 23. 167. 460, 13. 471, 1. 490, 9. 590, 15. 845, 8; *muče* $\times$ 311, 176. 509, 37. 648, 3. 728, 1; *tuže se* 353, 7. 455, 278; *vele* 573, 18; *nose* $\times$ 591, 6, a mislim da se može tako shvatiti i *prave* 418, 11. 460, 9; mnogo ređe se nalazi *-e* mjesto *-ući*: *grede* 13, 8; *se ozire* $\times$ 91, 4; *pozire* 455, 43. 462, 30; *poje* $\times$ 650, 4. Od novijih završetaka i *-eće* je prilično rijetko: *želeće* $\times$ 24, 5 M i $\times$ 242, 12 M (R na oba mjesta *želeći* protiv sroka). $\times$ 231, 16; *videće* $\times$ 294, 24; *hoteće* $\times$ 239, 10; *hteće* $\times$ 311, 118. $\times$ 350, 22. 641, 9; *takmeće* 344, 78 R (*takmeći* M); *veleće* $\times$ 455, 42; *cvileće* $\times$ 455, 277; *pojuće* $\times$ 630, 6. 708, 6; *misleće* 641, 10; *trajuće* $\times$ 641, 86; najviše je dakle primjerâ u Mća, a negovi su svi u sroku, izuzevši, po R, *takmeće* 344, 78, ali tu M ima *takmeći*, pa možda je Mć bio tako, izvan sroka, i napisao. Sasvim je rijedak završetak *-ć*: *moгуć* 577, 14; *misleć* 724, 11. 725, 7. 732, 18; *hteć* 760, 4; *živeć* 768, 102; osim prvoga, koji je iz R¹, ostali su iz K i N u RII, a iz Mća nema ni jednoga — on bi, hoteći skratiti oblik, sigurno uzeo radije završetak *-e*.

76. — Ostaje i za Zk da mu je normalni završetak sadašnje *-ći*, koji se vrlo često nalazi, a samo se izuzetno anormalno gradi. Prema tome što je u Dubrovniku prezent *živem* ostao do danas u I. vrsti (v. str. 154), ne bismo očekivali *živeći* $\times$ 126, 1. $\times$ 720, 4 ni *živeć* 768, 102, ali je bar prvi oblik sigurno zbog sroka i načinen, kao što je bez sumnje i u *mreći* ($\times$ *moleći*) 590, 17 i *pojeći* ($\times$ *stojeći*) 650, 1; naopako, u *gorući* 16, 28 R. 243 (R. 455 i M *ginući*) i *tajući* 683, 5 imamo *-ući* gdje bi normalni završetak bio *-eći*. Anormalan je i oblik *ľubľeći* 541, 14 (mjesto *ľubeći*), koji je valjda udešen prema 1. sing. *ľubľu* i participu pasivnom *ľubľen*; čudan je pak u Dća oblik *vidići* ($\times$ *srići*) 579, 25, za koji bi se u prvi mah reklo da je prosta prepisivačka pogreška, te da ga treba okrenuti na *videći*, a onda dabome i *srići* na *srjeći*; ali bi mogla to biti i pjesnička, doista izlišna samovoľa, kakova je u ņega, po D, i u *besidom* $\times$ *poglidom* 526, 11 $\times$ 12, gdje je isto tako lako mogao uzeti *besjedom* $\times$ *pogledom*, kako u R i stoji. Oblik pa *mnijući* 84, 3 (mjesto *mneći*) udešen je prema 1. razredu III. vrste (kao *umijući* prema *umjeti -umijem*), a *plakaje* ($\times$ *gledaje*) 8, 10 i 300, 10 te *mahaje* $\times$ *vikaje*

727, 9 $\times$ 10 građeno je prema 1. razredu V. vrste (prema prezentu *plākām, maham, vikam*). Jedini je oblik od perfektivnoga glagola *rekući* $\times$ 324, 7. 359, 3.

Više putâ ima i završetak *-ušti*, koji je naravski prešao iz crkvenoga jezika, ali riječi što ga imaju nisu više pravi glagolski prilozi nego su pridjevi; najviše se nalazi + *gorušti* u značenju »žarki« (18 puta u Mća) i *gorušta* $\times$ *svitluška* (svijetla) 768, 93 $\times$ 94; *svitlušta* $\times$ 729, 13; *narav letušta* (narav svega što može da leti) 84, 1; *letuštih* ... *ptica* 520, 2. U Mća ima jedanput i crkvenoslav. particip sadašnji *mogy* od *moći*: *svemogi moj Bože* 247, 1, što ga par putâ uzimlje s drukčijim završetkom i nešto drukčijim značenjem (što više možeš?); *hrlo tec' i svemog* $\times$ 403, 1; *pođe svemogom* $\times$ 455, 66; *opet se svemogom* ($\times$ *zbogom*) *povrati* 455, 242.

Osim oblikâ sa završetkom *-ušti*, što uopće niti su oblici našega jezika niti se osjećaju kao glagolski prilozi, svi su ostali oblici (na *-e, -eće, -ći i -ć*) pravi glagolski prilozi što ostaju uvijek bez promjene, ma kojega roda i broja, i ma u kojemu padežu bila riječ na koju se odnose. Izuzimlju se samo oni, inače rijetki slučajevi gdje pojedini oblici na *-ći* dobijaju, kao oni na *-ušti*, značenje pridjevâ, te se tada kao i pridjevi mijenjaju; i to najčešće biva kod + *gorući* (žarki) 454, 32. $\times$ 512, 12. 763, 9. 765, 1. 768, 138. 151. 159. 216; *moćućim* (silnim) *pozorom* 70, 11; *mrzeću* (mrsku) *nenavis* 167, 4; *mrzeću rič* 483, 9; *sokole plovući* (laki) $\times$ *obraz slovući* (slavni) 608, 17 $\times$ 18; *dar bigući* (prolazni) $\times$ 579, 44; *vrijeme bjeguce* ($\times$ *pojuće*) 630, 5; *ime slovuće* $\times$ 743, 1.

5. Imperfekt

77. — Imperfekt je vrlo običan oblik, pa ga ima, kako se dale vidi iz primjerâ, dosta često i od perfektivnih glagola. Sekundarni glagoli, to jest velika masa glagolâ IV., V. i VI. vrste, prave ga, kao i danas, od infinitivne osnove na dobro poznati način, pa s te strane treba samo navesti da ga primarni glagoli 3. razreda V. vrste prave još od prezentske osnove završetkom *-ěh*: *zovih* 248, 73. 262, 12; *zoviješe* 3, 1; *zoviše* 478, 32; *rviješe* 641, 63; i u 632, 3 R ima *beriješe*, pa je to Jagić ispravio na *berijaše* zbog sroka sa *vijaše* (od *viti*), što je utoliko opravdano što inače u R¹, gdje se nalazi i ta pjesma, srokovi su pravilni. Ima i jedan siguran primjer gdje glagol IV. vrste ima završetak *-ěh*: *naslonih* 455, 522 za koji se po smislu, i po oblicima imperfekta što su oko nje (njegda se na-

slonih ... *njegda ju celuňah*) jasno vidi da to nije aorist već iterativni imperfekt (v. str. 177); a ima taki jedan primjer i iz V. vrste: *gledih* $\times$ 91, 6, a možebit treba tako shvatiti i *imih* (*imah*) $\times$ 287, 7 (isp. str. 155).

Redovno završetak -*ěh* imaju i glagoli II. vrste: *spomenih* $\times$ *povenih* 248, 15 $\times$ 16; *zginih* 300, 7; *stanih* 311, 113; *postanih* 455, 526; *ganih* 311, 114; *panih* 455, 525; *prionih* 455, 531; *tonih* 455, 532; *trnih* 459, 92; *stinih* 556, 6; *vehnih* 556, 7; jedini je izuzetak *celuňah* 455, 523, koji ima završetak -*jah*.

Kod glagolâ III. vrste može se naći trojaki završetak: -*jah*, -*ěh* i -*ijah*. Najobičnije je normalno -*jah* (kao kod IV. vrste): *bđah* 460, 123; *bludah* 49, 3; *ćućah* 459, 163; *gorah* 556, 7. 580, 21; *goraše* 248, 27; *lećaše* 311, 236. 604, 4; *mňah* 5, 5. 6, 5. 9, 9. 20, 6. 12. 36 itd. (često); *mržah* 343, 6; *sjedāše* 590, 13; *sňah* 96, 18; *štedahu* 562, 126; *veľahu* 103, 7. 214, 2. 248, 85. 285, 4. 294, 64. 424, 2. 575, 5; *vidah* 91, 6. 141, 8. 586, 7. 610, 14. 641, 18. 716, 39; *vidaše* 418, 121. 689, 1. 743, 25; *zavidah* 610, 13. 716, 38; *voľah* $\times$ 209, 20; *želah* u Mća 12 puta i 529, 12. 562, 58. 575, 6. 598, 2. 615, 12; *želaše* 251, 6. $\times$ 307, 5; *poželah* 459, 130; *žudahu* 462, 14. Završetak -*ěh* već je rijedak izuzetak: *bijesniše* 455, 172; *caftiše* 455, 75; *cavtiše* 615, 18; *caftiješe* 470, 26; *caftihu* 632, 2 (od *caftěti*, v. str. 124); *ctiše* 455, 139. 459, 83 (od *ctěti*, v. str. 154); *mniše* ($\times$ *želiše*) 570, 7; *posvedih* 462, 22; *želijese* ($\times$ *htiješe*) 291, 4. ($\times$ *biješe*) 674, 6; *želiše* ($\times$ *mniše*) 570, 8, pa tako je možda i *imih* $\times$ 287, 7 ako je od *iměti* M (ali R, protiv sroka, *imah*); najviše se ovaj završetak nalazi kod glagola *htjeti*: *htih* 92, 29 M. 141, 8; *htije* 65, 9. 120, 7. 422, 7. 459, 233. 460, 28. 44. 554, 3. 585, 22. 769, 1; *htiješe* ($\times$ *želijese*) 291, 3. ($\times$ *biješe*) 648, 7; *ktiješe* 804, 7* (*itchejesce* R); ovaj glagol, osim par puta dvosložno -*ijah*, i nema drugog završetka. To -*ijah* imamo samo u *hotijah* 455, 70 i *htijah* ($\times$ *prijah*) 455, 54, pa još u *mnijah* 455, 30 M (R protiv metra obično *mňah*).

78. — U I. vrsti pravilo je -*ěh*: *budijeh* 307, 3. 354, 32; *gredih* 460, 25. 462, 21; *grediješe* 418, 123. 562, 21; *idijeh* ($\times$ *bijeh*) 541, 24 i 689, 7; *idih* ($\times$ *vidih*) 743, 5; *kuniše* $\times$ 586, 2; *ponesih* 455, 529; *plovih* 262, 12; *ploviše* 478, 31; *recih* 311, 111. 348, 7. 367, 20. 21. 455, 528. 452, 100; *recijeh* 610, 17; *reciješe* 455, 458; *sloviše* 562, 68; *tecijehu* 769, 12; *dotecih* 367, 19; *potecih* 455, 527. 459,

99; *provedih* (× *želih*) 91, 5; *vezih* 455, 530, a onda vrlo često *běh* itd. (nema nikada *bijah*) i *ponih* 455, 521. 534. Mnogo ređe završetak je *-jah*: *idah* 141, 7 (× *vidah*). 581, 5; *pridah* 260, 7; *idaše* (× *vidaše*) 689, 2; *pridaše* 418, 122. 760, 3; *kuňah* 455, 444. 524; *živľah* 348, 12 prema prez. *živem* (v. str. 154); amo se može uzeti i *mrah* 311, 95. 121, 11. 455, 384. 796, 14, koje je valjda postalo od **mrjah* s palatalizovanim *r* koje je u našem jeziku po pravilu otvrdnulo, tako da bi ostala samo 2 primjera gdje je prema prezentskoj osnovi na *-je-* i osnova imperfekta na *-ja-*: *vapijah* 756, 18 i *smľjah* 800, 12. — Lični završeci su koji i sada, jer nema primjera za 1. i 2. lice plurala gdje su u starije vrijeme bili *-homo*, *-hote* mjesto sadašnjega *-smo*, *-ste*.

Iz ovoga pregleda slijedi ovo: imperfekt perfektivnih glagola ima gotovo samo *Mć* (25 primjera) a osim *ńega* ima još samo *recijeh* 610, 17 u *R¹* i *pridaše* 760, 3 u *RII*; od *Mćevih* primjera pak velika većina imaju završetak *-ěh* (najviše ih je, 8 primjera, od glagolâ II. vrste) a sa završetkom *-jah* su samo ova tri: *poželah* 459, 130; *pridah* 260, 7 i *pridaše* 418, 122. Ovaj završetak *-ěh* (od kojega je ostao posljedni trag u *bjeħ*) inače je karakterističan za primarne glagole I. i V. vrste s konzonantskim korijenom i za glagole II. vrste, a izuzeci sa završetkom *-jah* vrlo su rijetki: u II. vrsti samo jedanput *celuňah*, a u *I^{voj}* nekoliko puta (uz *iděħ*) *idah* - *pridah* i *mrah*, pa po 1 put *kuňah* i *živľah*. Nego *-ěh* ide i preko tih granica: javlja se redovno kod *htjeti* i sporadično još kod nekih glagola III. vrste i kod jednoga IV. vrste (*naslonih*). Sasvim je rijedak dvosložni završetak *-ijah*: siguran je samo u 3 primjera III. vrste *hotijah*, *htijah* i *mnijah*, dok u 632, 3 treba tek, zbog sroka, okrenuti *beriješe* rukopisa na *berijaše*.

6. Infinitiv

79. — Za infinitiv ima se samo konstatovati da se krñi oblici na *-t* i *-ć* češće nalaze negoli potpuni na *-ti* i *-ći*, a naprotiv, kako je pravilo u dubrov. govoru, da je *-sti* neokrñeno: *izľjesti* × *izvesti* 35, 15 × 16; *odnesti* × 756, 60. Malo je primjerâ što treba napose spomenuti: noviji oblik *-ńeti* je pravilo, a ja mislim da je jedini izuzetak maloprije spomenuto *odnesti*; naprotiv *reći* i *rěti* miješaju se nekako podjednako, a neobičan je za dubrov. govor oblik *rěći*: *rić* (*reć* *R^p*; × *prić*) 117, 1 *R* (*rit* × *přit* *M*); *izrijeći* 797, 4. (protiv sroka mjesto *izrijeti*) 317, 2, pa je zato taj oblik, za Dubrovnik,

sumнів, premda ga u Boki ima,⁸⁶ tim više što i R, koji ga jedino piše, jedanput u pjesmi ima *rić* a u popisu *reć* a drugi ga put uzimlje protiv sroka. Može se još zabilježiti da ima i nesažeto *stojati* i sažeto *stati* (v. str. 113), pa oblik *izseći* 532, 14 koji je načinjen od korijena (*iz-segnuti*) bez *-nu-*.

7. Aorist

80. — I aorist je vrlo običan oblik i potpuno je normalan, pa ću stoga navesti samo neke mañe obične primjere: *donih* 175, 5; *doni* 217, 10. 257, 11; *poni* 96, 16; *zanije* 402, 3; *rih* 104, 8. 191, 4; *dorih* 277, 9; *strh* 806, 14; *str* 719, 22; pa od glagolâ II. vrste bez *nu*: *klikoš* 756, 14; *ogrče* 217, 20; *pokleče* 641, 99; *stijšte* 455, 487. 478, 75; *trže* × *razvrže* 18, 21 × 22; *usaše* 539, 8; *uspredoh* 796, 13; *ustidoh* 796, 15; *zgibe* 485, 8. Osim toga treba spomenuti da se aorist dosta često nalazi i od imperfektivnih glagola, n. pr. *sudih* 273, 4; *dopušta* × 250, 8; *cvilih* 645, 5; *slidih* 161, 10; *činiše* 238, 8 itd.

8. Prilog prošli

81. — Kako prilog sadašnji, tako i prošli može imati razne oblike: može biti bez nastavka, pošto je iščezlo praslav. *ъ* na kraju, a može imati završetak *-ši* i *-še*, *-v* i *-vši*, i to tako da su glagoli I. vrste s konzonantskim korijenom bez nastavka ili sa završetkom *-ši* ili *-še* a svi ostali (s vokalnim korijenom ili s vokalnom osnovom) sa završetkom *-v* ili *-vši*. Bez nastavka su samo *našad* (našavši) 641, 33. 683, 5. 732, 14; *obišad* 594, 67 i *počam* (počevši) 579, 22, a sa završetkom *-še* samo je jedan primjer *rekše* 298, 13. Većina glagolâ s konzonantskim korijenom imaju završetak *-ši*: *rekeši* 311, 38. 217. 289. 581, 21; *mogši* 444, 10; *vrkeši* (< *urgši* ,vrgavši') 519, 20; *uvrkeši* 845, 19; *povrhši* 519, 13; *odvrhši* 743, 11; *razvrhši* 743, 21; *stekši* 641, 37. 691, 2. 698, 11; *utekeši* 649, 6; *počaniši* × 551, 7. 732, 22; *vazamši* 681, 8; *uzamši* 792, 2. Svi ostali glagoli mijenjaju završetke *-v* (*čuv*) i *-vši* (*čuvši*), i to tako da je u svim dijelovima Zka osim R¹ više oblikâ na *-v* negoli na *-vši*: u Mća 35 primjera na *-v* a 13 na *-vši*, u Dća 46 a 10, u RII 37 a 16, dok su u R¹ samo 4 primjera na *-v* a 10 ih je na *-vši*, što uz tako mali broj može biti i slučajno. Razumije se da pjesnici vole oblike na *-v*, jer su oni ponajviše jednosložni ili dvosložni, pa zato i zgodniji za stih, dok su primjeri na *-vši* obično bar trosložni. Nema pak ni jednog primjera

⁸⁶ V. moju knihu *Der štokavischer Dialekt* 204.

sa završetkom *-vše* (kao što ima onaj jedan *rekeše*) koji se nalazi u drugim dubrov. spomenicima toga i starijega vremena,⁸⁷ a imaju dva primjera složenog oblika: *budući... ranila* (mjesto *ranivši*) × 666, 4 i *budući slišal* (mjesto *slišavši*) 768, 84. Prošli prilog je uvijek pravi prilog koji se nikada ne mijenja.

9. Participi

82. — Za *particip aktivni* mogu se zabilježiti samo oblik *zarastal* 594, 91 i neki oblici glagolâ II. vrste koji su načineni od korijena a ne od infinitivne osnove: *uzdahal* 578, 10; *segal* 723, 14; *usahal* 724, 3; sigurno samo zbog metra načineni je *ter se je ures'la* (mjesto *uresila*) × 65, 4.

Pasivni particip III. vrste može imati dvojaku formaciju, ili je naime normalno građen od infinitivne osnove ili po analogiji glagolâ IV. vrste. Primjerâ ima mnogo, ali upravo ni jedan nije baš pravi particip nego su same glagolske imenice što su izvedene od odnosnih participa pasivnih. Infinitivnu osnovu III. vrste imamo u ovim primjerima (uzimlēm svaku glagol. imenicu samo u nom. sing.): *blijedjenje* 630, 18; *caftjenje* 562, 76; *ckninje* 594, 79; *cviljenje* 173, 12. 627, 17. 735, 14. 736, 1; *hotinje* 9, 2. 337, 9. 418, 167. 583, 8. 594, 101. 701, 6. 733, 29; *hotjenje* 538, 13. 725, 14; *htinje* 29, 8. 580, 36. 588, 17. 594, 2. 58; *htjenje* 175, 4. 599, 5. 768, 87. 103; *ktjenje* 845, 16; *trpinje* 261, 2; *trpjenje* × 640, 6; *strpinje* 57, 15; *uminje* 594, 37; *vidinje* 221, 27. 434, 2. 637, 25; *želinje* 20 puta; *željenje* 538, 14. 599, 6. 630, 17. 768, 30* (*živjenje* R); *živinje* 31, 3. 487, 5. 519, 11. 583, 7. 588, 18. 779, 20; *živjenje* × 524, 2. × 531, 64 D (*življenje* R). 562, 75. 768, 86. 202. 240. A po IV. vrsti su građeni ovi primjeri: *cviljenje* 184, 18. 311, 146. 459, 61. 531, 55. 547, 14. 558, 17. 666, 2. 769, 9; *cvijeljenje* (intrazitivno) 638, 8; *strpljenje* 637, 35; *življenje* × 108, 11. 163, 4. 455, 454. 586, 17. 723, 13. — Ispoređujući ova dva niza primjerâ vidi se prije svega da je mnogo brojniji onaj prvi; zatim da glagoli koji pred *-ėti* imaju dental nikada ne idu po IV. vrsti (*blijedjenje*, *caftjenje*, *hotjenje*, *vidjenje*); od glagolâ pak koji imaju poviše primjerâ *željenje* je uvijek tako; kod drugih se pak obje formacije miješaju, tako za *cviljenje* imamo 9 primjera, a za *cviljenje* 4, a od *živjeti* 5 ih je od jedne a 5

⁸⁷ V. мој Дубров. Зборник од г. 1520, str. 245, i Бернардинов Лекционар 79.

od druge vrste. Ne vidi se zašto je to tako, a ne može se ni kazati da ima u tome pogledu koja razlika među raznim dijelovima Zka.

Uz sačuvani normalni oblik *prinesen* 539, 7 i također normalni, ali neobični oblik *moženja* (ak. pl.) 768, 91 (nalazi se po AR samo ovdje), ima i nešto anormalnih oblika: *smiljenje* (kao da je od *smilěti*) 627, 18, jer je u sroku sa *cviljenje* što se ponajviše pravi tako; *molenja* 729, 18, što će biti samo pisarska pogreška; anormalni su i oblici *uresen* i *ukrasen* (v. str. 111) mjesto *urešen* i *ukrašen*: *uresen* $\times$ *ukresen* 316, 3 $\times$ 4; *uresen* ($\times$ *jesen*) 517, 20; ali ima i normalni oblik *urešen* 539, 5. 680, 4. Za dubrov. govor neobičan je oblik *zvata* $\times$ 531, 16 (mjesto *zvana*) a i *dat* $\times$ 757, 35 (mjesto *dan*).

10. Složeni oblici

83. — Kako uopće u starijem dubrov. književnom jeziku, tako i u Zku dosta često za *kondicional* glagola *biti* uzimlje se samo pomoćni glagol bez participa, n. pr. *sila mi... ne bi sad* [bila] *vapiti* 34, 16; *toprv bi ohola* [bila] 13, 10; *dake bi još bolje* [biło] 89, 13; *da bih* [bio] *zvan* 231, 18 itd.

U *futuru* infinitiv sa završetkom *-ti* obično nema krajnjega *-i*, a prilično podjednako ili čuva pred nim *t* (22 puta), kao n. pr. *vidit će* 11, 9; *činit će* 19, 33, ili izbacuje i to *t* (16 puta), n. pr. *imaćeš* 366, 8 M; *vidjećeš* 556, 10; ali nekoliko putâ R izbacuje *t* gdje ga M zadržava: *zbraće se* - *zbrat se će* 221, 6; *imaću* - *imat ću* 331, 6. 7; *vidjećeš* - *vidjet ćeš* 350, 22; *bićeš* - *bit ćeš* 455, 181. Vrlo rijetko čuva se potpuno *-ti*, i to samo ako je infinitiv dvosložan: *mniti će* 11, 2. 26, 1; *biti će* 558, 21. 756, 68. 757, 18. 19; *priti će* 762, 4; *rijeti će* 834, 5; inače bi taki futur s potpunim završetkom *-ti* bio nezgodan za metar. Za glagole sa završetkom *-ći* malo je primjerâ, pa u nima infinitiv ili ostaje čitav ili gubi cijeli završetak: *reći ćeš* 546, 9; *naći ćeš* 699, 3; *poći ću* 762, 146; *teći ću* 827, 11* (*tetjchju* R), a s druge strane *moćeš* 535, 26; *doće* 756, 22. Za futur glagolâ na *-sti* nema primjerâ, ali ih i ne trebamo, jer u dubrov. govoru do današnjega dana *-sti* ostaje i u *futuru* neokršeno.

Za *futur drugi* nalazimo već par primjerâ gdje je infinitiv pred pomoćnim glagolom u vezama gdje je taj red riječi ušao u običaj: *ako li htit bude* 87, 5; *koliko moć budu* 556, 3. 807, 13; *ako moć budu* 805, 13. Tih primjera, gdje infinitiv nije još zamijeđen okršnim participom *mog[ao]*, u AR nema iz Zka.

III. Sintaktičke osobine

1. Rod

84. — Za imenice što mijenaju ili mogu mijenjati rod v. str. 133, 138 i 142. — Zasebni su slučajevi kongruencije gdje se *sunčace* shvaća kao živo biće, pa se zato slaže s muškim rodом: *ner će imati on* [t. j. *sunčace*] *kripos* 6, 6; *oh, svitlo sunčace* (atribut, što je u neposrednoj vezi s imenicom, ostaje u srednjem rodu) ... *ki naše sračce razmiri* 311, 274 M; *gdi može sunčace sam sebe razdvojiti* 545, 81; *vrh sunca ki nam sja* 708, 4. S imenicom pak sr. roda u pluralu spaja se katkada predikat ili relativna zamjenica (ali se ne spaja atribut!) u m. rodu: *ar obraz tvoj slavni i ličca sunčana | mene su pripravni viditi skončana* 240, 3-4; *ljepos im još skriváš ... mogućim pozorom i ličci ki gore* 70, 11; *pozri svak biserni ne usti ... | ki bi jad čemerni svrnuli u slados* 332, 26. Kako se vidi iz prvoga od ova tri primjera, gdje je kazano *ličca su pripravni* (istina, u sroku sa *slavni*), u drugome primjeru (*ličci ki gore*) i u trećemu (*usti ki bi svrnuli*) zamjenica i predikatni particip ne stoje u m. rodu zato što se oblici *ličci* (instr. pl.) i *usti* (ak. pl.) shvaćaju kao da su m. roda (jer bar *usti* je sigurno ili sr. roda, kao *usta*, ili ženskoga kao *oči* itd.; v. str. 133), nego se baš s imenicom sr. roda u pluralu spaja predikat i relativna zamjenica m. roda. Taka je anormalna veza i inače poznata iz starijega dubrov. govora za imenice sr. roda u pl., a još više za imenice ž. roda u pl.; pa i za tu drugu kongruenciju imamo i u Zku 2 primjera: *od riječi ne čuje ke bi joj strli vlas* 103, 4 R (*strle* M); *što ste tač žalosne, što biste imali (× žali) veće bit radosne* 482, 1-2. Iako to donekle zavisi i o sroku, opet mislim da i jedno i drugo kaže i kako kod zamjenica i pridjeva u nom.-ak. pl. napreduje oblik m. roda prema onome srednjega i ženskoga; ali ima i normalna kongruencija, n. pr. *ne ličca rumena ka ... su skrovena* × 316, 10.

2. Broj

85. — Uz broj *dva* uzimlje se dual m. roda i u slučajevima gdje odnosna riječ nije u neposrednoj vezi s tim brojem: *dva ličca sončana plamenom sve gore a nijesu skončana* × 79, 4; *gdi nosi svē vlasi savite u kruni, ner zlata dva prama koja su moj umor* 105, 5; *oh crna dva vlasi vrh oči uzvita, | ... tanko t' su povita* 515, 7-8; *nad nom poju dva slavica, djevojku su zvala* 572, 3; *ima ... dva tanka pramena, ka pušta niz lica* 808, 6; *bistra su dva*

oka... dim da su žestoka $\times$ 808, 8; možebit da je to isto u primjeru *tvoja ličca dva ka sjaju* 383, 4, premda bi to dabome mogao biti i pluralni oblik, ali bi tada možda bilo *ličca ki sjaju*, kao što smo gore vidjeli *ličca su pripravnici* i *ličci ki gore*. — Za kongruenciju uz brojeve 3 i 4 imamo upravo samo dva primjera: *vila je moma tri vjenačca* 635, 1 Na, gdje je, kod imenice m. roda, stariji plural već zamijeđen dualom, dok u drugome *jurve je dosada tri ljeta* 839, 9 imenica sr. roda ima doista također pluralni završetak -a, ali ga imenice sr. roda imaju u XVI. vijeku redovno i uz broj *dva*; naprotiv anormalno je što je glagol u sing., koji nije uzet ni zbog sroka ni zbog metra. — S brojevima što se ne mijenjaju glagol je normalno u sing.: *jes ovoj sedam lit* 33, 10; *godišta osam gre* 34, 16; *ovoj gre pet godin* 415, 5; *prođe dvaš odsad šes godiš* 438, 3; *sedam lit sada jes* $\times$ 705, 5; ali jedanput ima i *jurve su pet lita* 702, 2, gdje je, opet bez potrebe, glagol u pluralu. — Samo par putâ pjesnik govori svojoj dragi u 2. licu plurala, možda prema tal. običaju: *vas je, gospode, ljepotom napisal* 322, 1 itd. u istoj pjesmi.

Biće pak najviše iz metričkih razloga što se više putâ uzimlje plural nekih imenica koje se inače upotrebljavaju samo u singularu, n. pr. *pozri svak né grla* ($\times$ *neumrla*) — *sva cašte* 332, 17; *da me strasi ne zdrže* 455, 185; *tvoje krjeposti meni su b l a g a sva* $\times$ 779, 26; *znam gnijeve sve hude* $\times$ 805, 26. Naročito treba spomenuti da se tako katkada uzimlju i zbirne imenice, n. pr. *ružan cvit sva cvitja dobiva* 443, 3; *da stanem dubja klet* 478, 80; *svudi sva bilja obhodim* 594, 70; i *s tobom nahodim sva bilja razlika* $\times$ 806, 50; kao što je to u posljednjemu primjeru izrijekom izrečeno (*bilja razlika!*), kod plurala zbirnih imenica misli se na razne vrste iste stvari. — Nije pak nikako u duhu našega jezika što se više putâ (mjesto singulara) uzimlje plural sr. roda kojegod zamjenice ili kojeg pridjeva što nije atribut imenici nego sam stoji kao imenica, n. pr. *sva mi su skončana* 33, 7; *ti znaš svakoja* $\times$ 50, 3; *misleći ja ova* 294, 51; *višnji Bog ki vlada nas i sva ostala* $\times$ 533, 1; *slavan trg utrži ki ode svitovna, da vična održi* 626, 1-2. To je možda udešeno prema latinskom jeziku, a možda i prema crkvenoslavenskom, iz kojega su došli i participi na -ušti i oblik *svemogi* (v. str. 161). — Sasvim je neobično što uz zamjenice *tko*, *nitko* i *svak* glagol može dosta često da bude u pluralu, n. pr. *na onih biše poč... tko misle* 124, 6 (gdje je u pluralu i demonstrativna zamjenica što je u vezi sa *tko*); *ter tko se stekoše... svi ončas rekoše* 278, 5; *tko žele*

× 361, 8; *tko na kraj izidu* × 361, 22; *ako mi tko luđi vjere još ne daju* × 460, 155; *nitko ne imaju* × 814, 10; *što te svake ne slave* × 796, 9. Nije vjerovatno da se je tako i govorilo, tim više što je glagol gotovo uvijek u sroku.

3. P a d e ž i

86.^a — Primjeri gdje *nominativ* zamjenjuje *vokativ*, i obratno, već su spomenuti (v. str. 134 i 139). — Za *genitiv* je poznato da u starije vrijeme u pluralu zamjenica i pridjeva što znače nešto živo a nisu atribut kojegod imenice *genitiv* vrlo često stoji mjesto akuzativa, n. pr. *ter pravih opravi* 87, 12; *množih smamil jes* 110, 8; *zatoj vas svih moļu* 115, 12; *za svih je meni vaj* 500, 1 itd., pa zato i *obiju* (muško i žensko) *rani* 756, 26. Sasvim rijetko može tako biti i kod imenica: *mlados kim izrani jakino ptic sokol* 40, 7; *izrani mlados... jak ptic sokol* 157, 4 (a *zgoni me... jakino zviri lav i ptice jur sokol* 56, 4); *čini toj mene suz otirat* 125, 4 M (*suze R*); *ter žali svojih dan* × 641, 3; kako se vidi, kod imenica može se raditi i o neživim stvarima, pa su zato svi ti primjeri po svoj prilici samo pjesnička samovođa. Može se reći da je to sasvim sigurno za one primjere, koji se dosta često nalaze, a u kojima stoji tako u singularu *genitiv* za nežive stvari, n. pr. *sada ću sam sebi prikratit života* × 53, 2; *kojojzi jur vika* (× *prilika*) *prikrati jur narav* 85, 12; *a lićcem rastrila jāk lovac biliga* × 85, 24; *ma stvora pod' gledaj* 655, 8 itd.; ali i u Na (kao i u narodnoj pjesmi) nalazimo ovake primjere: *oblaka je klikovala* 573, 2; *ter je vibra uzmolio* 573, 10; *suncu se je ražalilo na siña oblaka* 573, 11. Ovako se mogu naći u *genitivu* i imenice sr. roda: *da će pri slipos obujmit sunačca* × 6, 5; *nu bijela ne grla* (× *pogledat svak pristup'* koje je *prostrla* 323, 21; ima čak po jedanput i jedna ženska imenica s osnovom na *a* i s osnovom na *i*: *ja smrce* (× *srce!*) *ćutim odzgora* 829, 10; *skrati mi mladosti* × 801, 11. Inače za *genitiv* mogu se spomenuti ova dva neobična primjera: *skončanja čekaje* 300, 10; *tko želi ne grla* × 450, 14; nije naprotiv neobično što se i za *dijete* nalazi *genitiv* mjesto akuzativ: *koja te ne scini ner mlada djeteta* 144, 3. — A neobičan je i *dativ* uz glagol *želeći*: *želeći tvoj družbi* 703, 13; *ne želim... ničemu inomu* × 822, 7; pa tako i uz *sloboditi* se: *nu da se slobodim sužanstvu luvenu* × 528, 3.

86.^b — Vrlo često *akuzativ* je anormalan te stoji ili sam, gdje bismo očekivali da uza *ń* bude koji prijedlog, ili zamjenjuje neki drugi (kosi) padež. Tomu presezańu ovoga padeža dala je povoda žela naših pjesnika da bolje udešavaju odnosne veze i oblike prema potrebama svojega stiha, svodeći ih na oblike što su za jedan slog kraći; ispuštali su zato prijedlog gdje su to mogli činiti ne kvareći smisla, a uzimali su kod muških imenica akuzativ mjesto kojeg drugog padeža, jer je on redovno za jedan slog kraći od ostalih padeža — naravski, samo kod riječi što znače neživu stvar, jer kod onih što znače živo biće akuzativ - genitiv ima redovno isti broj slogova kao i ostali (kosi) padeži. Tako nalazimo akuzativ sam bez prijedloga u ovakim prilikama gdje se *ń*im označuje mjera vremena a nema uza *ń* nikakva atributa: *ter s jutra ni večer o drugom ne traje* 51, 4; *kratka ti je tvoja čas, a večer povehneš* 772, 7; *prije u želah samo noć provodih a dan se veseljah* 91, 6; tu bi se moglo misliti da je kazano *večer* (mjesto *u večer*) i *dan* (mjesto *po danu* ili *obdan*) prema tal. jeziku (*la sera - il giorno* mjesto *di sera - di giorno*), ali ima i ovakovih primjera kao *zatoj te hip i čas molju* ja 502, 5; *vapijah hip i čas* 756, 18 (mjesto *svaki čas*), gdje tal. jezik ne pomaže. Napose pak spomińem *věk*, što kao prilog znači u pozitivnoj rečenici »uvijek« a u negativnoj »nikad«; i to može biti taki akuzativ bez prijedloga, ali će još prije biti čakavizam, t. j. *v věk* (od čega je postalo i *vavěk*), pa je od dva *v* postalo jedno; svakako, koliko ja znam, *věk* toga priložnoga značenja u dubrov. prozi nema. Drugo je što se u Zku često nalazi *dan i noć* i *noć i dan*, n. pr. *dan i noć tko misle o želnoj ljubavi* 124, 6; *gledaju ovi svit nebesa noć i dan* X 395, 6, jer se *dan i noć* u narodu i danas govori. Češće pak biva da se s akuzativom slažu neki neprelazni glagoli ili koji se redovno spajaju s drugim kojim padežom (uz prijedlog ili bez *ń*ega), n. pr. *s rozom ku ne sja sunačce* 62, 8; *hoć li mē srdáčce radovati?* 294, 10; *zatoj ga ja slovom* 455, 371; *ki castiš lipotu* X 551, 1; ili *veće jad ne mogoh odoliti* 33, 13; *smiluj me* 383, 4; *ne haje moju smrt* 78, 16; *bježi zal običaj* 350, 22; *vas si svit da vlada* 336, 12; *vas saj svit gospodim* 663, 4; *veće ne hti općit luge* 423, 5. Moglo bi se i za neke od tih primjera misliti na uticaj tal. sintakse, n. pr. za *bježati* s akuz. moglo bi se misliti na *fuggire*, za *odoleti* na *superare*, za *vladati* i *gospoditi* na *governare* i *reggere*, za *općiti* na *frequentare*, koji svi glagoli u tal. jeziku imaju uza se

akuzativ, ali može biti i bez toga. Jedanput ima s takim neobičnim akuzativom i pridjev *dostojan*: *da budem dostojan razgovor, vilo, tvojoj* 98, 23.

86.^c — *Instrumental* se sasvim rijetko upotrebljava u pasivnoj konstrukciji da se označi logički subjekt: *da tobom udižen budu tve svitlosti* 547, 4; *jedna je pod nebi kom ću bit ozdravljen* 623, 10; *život Bogom dan donih joj za lipos* 8, 6. Ova veza *Bogom dan* može se i danas čuti u narodu, pa je možda prešla iz crkvenoga jezika; inače se u dubrov. pisaca ovaki *instrumental* vrlo rijetko nalazi, i to regbi samo u pjesmama, za koje je valada uziman prema slučajevima gdje se u aktivnoj konstrukciji ovim padežom naznačuje oruđe ili sredstvo.

Lokativ se dosta često nalazi sam bez prijedloga, što također biva samo iz metričkih razloga; najviše je primjerâ za *srci* (mjesto *u srcu*): *srci mom* 11, 14. 420, 5 M (*mom srcu* R); *mom srci* 96, 4. 460, 123. 627, 23; *srci* 415, 26; dali su primjeri: [*u*] *tanci* 157, 1; *lice tve* [*u*] *kom ogañ juven se satvoril* 250, 35 M (R protiv metra *u kom*); [*u*] *licu* 812, 11; *ter ti se ne steće vidit me* [*u*] *toj dobi* 455, 34 R (M protiv metra *u toj dobi*); [*na*] *ruci zlat prstenac za diku svake nosi* 204, 5; [*na*] *mom grli* 455, 495; [*u*] *mramori* 460, 6 (isp. *u mramori da pišu* 250, 89). Svi su ti primjeri, osim dva, iz Mća, a inače ima ih poviše još u br. 768 (*Pirna pjesma*): [*u*] *počtenoj ljubavi* 5, [*u*] *pravojzi ljubavi* 65, [*u*] *pravoj ljubavi* 95, [*u*] *krasnoj ljubavi* 102, [*u*] *mirnom pokoju* 140, [*u*] *mem srcu* 161, [*u*] *životu mom smjernom* 164, [*u*] *tvom dvoru* 200.

4. Prijedlozi

87.^a — Prijedlozi se redovno upotrebljavaju gdje i sada, a jedino je vidnije odstupañe što se prijedlog *od* vrlo često nalazi gdje ga i danas ponajviše ima u dubrov. dijalektu, ali ga nema u kniževnom jeziku, n. pr. *od sunca svu svitlos* 4, 2; *u nokteh od lava* 14, 2; *rok od moga života* 18, 10; *rados od kosc* 19, 22; to je uopće prema tal. jeziku u kojemu se u svim tim prilikama pred imenicom nalazi prijedlog *di*, ali specijalno u tim i sličnim primjerima naši pjesnici uzimlju *od* uz dvosložnu riječ, da tako dobiju trosložnu stopu. A prema tal. jeziku je i to što katkada mjesto *o* (s lok.) stoji *od* (s gen.), jer je i tada u tal. jeziku prijedlog *di*, n. pr. *spijevam od tebe* × 25, 7; *svak neka govori od ñe* 46, 7. Budući pak da na taj način vrlo često

pred genitivom može biti i ne biti prijedlog *od*, to se katkada može naći genitiv bez *od* gdje je prijedlog potrebit, n. pr. *prije neg se odili duh moga života* 700, 34 mjesto *od moga života*, a pjesnik nije mogao reći *od mog života*, jer se sufiks -ga u Zku nikada ne krñi (v. str. 145); drugo je što ima i ovakih primjera: *hudu ne vim stvar jezika zla* 149, 7; *grlom s' sniga biļa, bistrija još leda* 519, 11; *ki sunca svjetle sja* 672, 6 — tu je još starija konstrukcija komparativa s genitivom bez *od*, ali se nalazi i novija sa *od*, n. pr. *gori jezik jes od mača* 189, 5; *bjeļi od sniga* 250, 23; *od ove lipši cvit* 436, 2. Izuzetno može se naći *od* i uz posesivni genitiv *ne: slaveći od ne* [t. j. *nen*] *glas* 281, 5. — Naprotiv nema ni jednog primjera gdje bi uz instrumental u njegovu pravom značenju bio prijedlog *s*.

Katkada jedan prijedlog pristane uz dugi, pa tako ima više puta *zacjeć*, n. pr. *zacić lica tvoga* 558, 4; *zacjeć Boga* 562, 135; *zacić ljubavi* 716, 1, pa *za* može biti i odijeljeno od *cić* i genitivom što zavisi od *cić*, n. pr. *za togaj cić* 420, 9; a može se tako naći i *dil* u vezi sa *za*, ali od *nega* odijeljeno ili genitivom što zavisi od *dil*, n. pr. *za ne dil* 470, 58, ili akuzativom što zavisi od *za*, n. pr. *za toj dil* 417, 21. Kojigod se put nađe prijedlog pleonastički pred veznikom *da*, n. pr. *zarad da većma ukripi* 462, 27; *cjeć ono da mi daš* 827, 2. Vrlo je neobična veza s prilogom: *ali ću domala poživjet i bez tač* × 659, 7 (kao »i bez toga, i tako«); a dosta se često nalazi *bezbirek* i *bezbriže* »zaista« (v. str. 125). Za prijedlog *za* s infinitivom v. str. 178.

87.^b — Za upotrebu padeža uz prijedloge ima jedno vrlo brojno odstupanje: uz prijedloge uz koje može biti i akuzativ (uz glagole kretańa) i lokativ ili instrumental (uz glagole mirovańa) vrlo se često nalazi onaj prvi padež mjesto ovoga drugoga, n. pr. *ter mi si na misal* (×) *dan i noć, sunaće* 190, 32; *zač u san i javi ne daš mi pokoja* 377, 6; *vidim se u tvoj kril* (×) *jedan dan u druţbu* × 377, 14; *po sva mora plovući* 157, 11 itd. Kako je već kazano (v. str. 171), tu su zamjenu padeža uz prijedloge pjesnici provodili na korist kraćega akuzativa ili uopće zbog sroka, ali se ipak ne mogu svi primjeri tako protumačiti, kako se već vidi iz toga primjera *zač u san i javi ne daš mi pokoja* gdje je *Mć* mjesto obićne i gramatički pravilne veze u *mi* ili u *snu* uzeo neobičnu i gramatički nepravilnu u *san* koju nije zahtijevao ni metar (broj slogova) ni srok. S druge strane primjeri kao *pjesni t' se tuj poju* | *veće ner u Greciji Eleni cjeć Troje* | i u *Rim Lukreciji* 273, 13-14 kaţu kako je isti

Mć u jednoj rečenici uzeo i pravilni lokativ (*u Greciji*) i, zato da mu bude jedan slog mañe, nepravilni akuzativ (*u Rim*); to se isto vidi i iz ovoga stiha: *ar meu svim vilama* (X) i *meu sva još dobra* 516, 9. Da je pak obzir na broj slogova i na rok najviše tjerao da se uzimlje (kraći) akuzativ mjesto (dužega) lokala ili instrumentala vidi se po tome što su mnogo ređi, baš sasvim izuzetni primjeri gdje lokativ ili instrumental stoji mjesto akuzativa: *da joj u ruci* (X) *jedan luk i strilu* 80, 6; *otidoh vapiti prid onom ka slovi* 309, 4; *hitro krunu ... izni na rusoj glavi* X 423, 7; *jeda je u rađu* (X) *s anđeli uzišla* 615, 5; *za pisni u kih ja postavih ures tvoj* 708, 3; *lakoma i skupa žena je na zlatu* X 726, 5.

Nego (kraći) akuzativ potiskuje druge (duže) padeže i uz prijedloge uz koje akuzativ normalno ne može ni da bude; tako se često nalazi uz *s - sa* (lat. *cum*), naročito u izričaju *sa svu moć i krěpos*, a onda *s veći var* X 324, 20; *s ñe ljepos goruću* X 454, 32; *s veću moć* X 455, 292; koliko je tu akuzativ konvencionalan, pokazuje stih *sa svu svoju moć i sa svom krjeposti* 777, 5, gdje je dakle u prvoj polovici stiha *sa s* akuzativom a u drugoj s instrumentalom.⁸⁸ Rede to biva uz druge prijedloge: *s* (lat. *de*): *s večer ter do svijeta* 623, 2; — *do: do mal hip* 3, 13; *do mal čas* 415, 50. 51. X 562, 77; *dovik* 5, 5 (prema *povik* 754, 17); *dovike* X 729, 24 (prema *povijeke* 768, 200); — *od: od ki čas* 157, 190, 30; *od taj čas* 208, 10; *od prsi jur moje* X 455, 555.

5. Zamjenice

88. — Dosta se često nalaze potpuni oblici ličnih zamjenica gdje bi po smislu na mjestu bili enklitički, n. pr. *ali se prigodi od zlata ñoj zlamen* 79, 7; *da mene u družbu jedan dan prizove* 81, 2; *ter meni izreci* 179, 4 itd. I to je po svoj prilici čineno najviše iz metričkih razloga, to jest ili zato da se dobije jedan slog više, tako da dvosložna zamjenica zajedno s veznikom pred ñom ispunjuje tro-složnu stopu, — ili zato da se lična zamjenica uzmogne metnuti na koje god mjesto u stihu. Vidi se naime da bar Mć, koji ima vrlo često dativ *ñoj - joj*, onaj prvi oblik uzimlje na kojem god mjestu u stihu, ali *joj* redovno ima samo na normalnom mjestu, pa zato n. pr. u ñega nalazimo *er joj se hoti steć što joj si rekal tad* 478, 64, ali

⁸⁸ Zato nije dobro što je Jagić u I. izdanju konzekventno štampao za *svu svoju moć*, a još je gore što sam ja u drugom izdanju M. Držića ponajviše uzeo doista *sa svu svoju moć*, ali ipak djelomice ostavio za.

ter joj se primilih a mene *ń o j* pridah 455, 257, gdje je joj na svo-
jemu mjestu a *ńoj* nije. Nalazi se i enklitika *si*, ali vrlo rijetko, n. pr.
komu li pocvilit, da si me požali 556, 47. — Refleksivna se zamje-
nica sasvim pravilno upotrebljava, pa će ovo biti jedini izuzetak:
a mene ńoj pridah 455, 257.

Od posesivnih zamjenica refleksivno *svoj* dosta se pravilno
uzimlje i kada se odnosi na 1. ili 2. lice, ali dosta se često u toj službi
mjesto *svoj* nalazi *moj*, odnosno *tvoj* (za *naš* ili *vaš* nemam primjera),
n. pr. *polih suzami obraz moj* 185, 22; *skrivaš ljuveni tvoj obraz*
99, 3 itd.; to je sigurno prema tal. jeziku gdje se *suo* može odnositi
samo na 3. lice singulara, a prema tal. jeziku je i to što jed-
nom ima *svoj* za *ńen*: *da većma ukripi jad svoj obraz prilipi* 462,
28, kao što u tal. jeziku *suo* može odgovarati i našem *svoj* i na-
šemu *ńegov - ńen*. — Oblikâ *ńen* (*ńezin*) i *ńihov* u Zku još nikako
nema nego se mjesto *ńih* uzimlje genitiv *ńe - ńih*, n. pr. *čovik za ńe*
vlas život svoj ne brani 159, 8; *na ličca ńe medna* 311, 112; *uresna*
ńih slava 67, 6; *jeda ih ńih vile ne gnive* 165, 3 itd., a opet je pre-
ma tal. jeziku što je izuzetno kazano *ńen* mjesto *svoj* (kao u tal.
di lei mjesto *suo*): *prinese gospoja ńe ličca gizdava* 460, 64; *slikova*
ńe [t. j. *svoju*] *s mojom ljubavi* 460, 143. Naprotiv nalazi se par
putâ *ńegov*, mjesto kojega nema genitiv *ńega*: *ńegov* 490, 60. 64, a
to su najstariji primjeri iz dubrov. pjesnika — AR ima kao najstarije
primjere neke iz Rańinina lekcionara i ćirilskog Zbornika od g. 1520.
Može se spomenuti i ovaj primjer gdje je genitiv *koga* mjesto po-
sesivnoga oblika *ćiji*: *u moć koga je sve na svijet* 768, 108. — Tali-
janizam je i to što par putâ *isti* stoji mjesto *sâm*: *ima biti moja svîs*
jakino snig isti × 2, 2; *gdi pati isti sin božanstva* 509, 40; to je
prema tal. jeziku gdje *stesso* može značiti i »isti« i »sâm«.

6. Pridjevi i brojevi

89. — Vrlo se često uzimlje neodređeni oblik pridjeva mjesto
određenoga, ali to se može konstatovati za one padeže u kojima oba
oblika imaju različite završetke, dakle najčešće za nom. sing. muško-
ga roda; neodređeni se oblik uzimlje najviše zato da bude u stihu
jedan slog mañe, n. pr. *zelen lis i cvitje* 3, 2; *oni jesen cvit* 48, 4;
zać skrivaš obraz svoj od virna služice 371, 3 itd.; ali više putâ
neodređeni oblik stoji i gdje se time ne mijenja broj slogova, n. pr.
prisvital ńe pogled 321, 16; *prisvijetal tvoj obraz* 834, 10; u pri-
mjeru pak *toj rani priľuti* × 214, 10 uzet je neodređeni oblik za

dat. sing. ž. roda zbog sroka. Mnogo rede biva obratno, n. pr. *ako je ono stvor razumni* 35, 1; *koli je život moj čemerni* $\times$ 203, 2; *božja me mñah krjepos vičnoga satvori* 248, 76; *toj mi je slatki trud* 294, 29; *vječni se ja recih jakino fenice* 459, 100, pa se ni za te primjere ne može reći da je u njima određeni oblik zbog broja slogova ili zbog sroka. Naročito se često tako nalazi u uzviku *blaženi* (mjesto *blažen*), n. pr. *blaženi človik taj ki želne ljubavi ne pozna!* 23, 23; *blaženi ne obraz!* 94, 23; *blaženi luven stril!* 288, 13; *blaženi taj človik!* 537, 10; *blaženi taj ki...!* 756, 76, a tako je i *tužni ja nebore!* 590, 16. U istoj rečenici nalazimo normalni određeni oblik i anormalni neodređeni u ova dva stiha: *iz kih cti drag biser i kora! crčeni: oh, oslad' gork čemer, moj cvite rumeni* 375, 7-8.

Katkada se, kao u tal. jeziku, broj *jedan* uzimlje kao neodređen član: *i daj joj u ruci jedan luk i strilu* 80, 6; *zač prave da jedna na svitu jes trava* 161, 3; *za jednu stvar malu* 298, 5 itd. — Kada je govor o živim bićima različitog spola, stoje glavni brojevi mjesto zbirnih srednjega roda: *ljubav meu dvjema* $\times$ 768, 14; *stasmo obadva* $\times$ 248, 106; *htinje od obiju budi!* 594, 106; *obiju* (ak.) *rani* 756, 26; *pak će obima dat rados* 757, 33 — u svim tim primjerima jedno je muško a drugo žensko, pa je tako i u primjeru *dva draga virna uprav se jedan more rit* 710, 11, gdje je zato i *jedan* u muškom rodu. Nema primjera gdje bi se zbirni broj srednjega roda odnosio na živa bića, ali gdje se radi o apstraktnim pojmovima razne vrste, sasvim se pravilno upotrebljava zbirni broj: *muku čuh dvoju* $\times$ 484, 6; *dvoja su prikora* 624, 3; *koje li zabroje* [imaše], *jere ih imaše ne jedne ma troje* $\times$ 641, 62; *plač, želju i tužbu* — *sve troje ujedno* 656, 4.

7. Glagoli

90. — *Vid.* — U dubrov govoru *pòznati* - *pòznām* imperfektivan je glagol, pa je tako i u Zku: *blaženi človik taj ki želne ljubavi ne pozna* 23, 23; *drugu vim ka zmijam pozna drum* 116, 7; naprotiv *sněti* - *snim*, koje je sada perfektivno, u Zku je imperfektivno: *ali san njekei snim* 442, 6 (sada bi bilo *snijevām*); imperfektivno je i *skončati*, kojega sada više nema, ali bi se svakako osjećalo kao perfektivan glagol: *tko takoj čini mrit i skončat život tvoj?* 218, 28; *tako sad svaka zled skonča mē srdačce* 500, 6; *jer mene skončaju žalosti* 713, 9. Pjesnička je pak samovođa što se katkada nalazi perf. oblik gdje je pravilan samo imperfektivan: *kad godi s p o m e n u t* ($\times$ *povenut*) *onu ja stanem vil* 20, 2; *ter stasmo*

provratit (× *skratit*) *ľuvenu svu želu* 455, 155; *čine me umriti* 713, 4 (a isp. *tko takoj čini mrit*... *život tvoj?* 218, 28); naprotiv prije bi bio na mjestu perf. oblik u ovom primjeru: *da čuje svak moj glas při nego puštam duh* 729, 4.

Prezent perf. glagolâ dosta se često nalazi u iterativnom ili gnomičkom smislu, n. pr. *pomisli sad... budem li vele rad, budem li vesel ja, ar kad se smišľu sad, z ad e mi pamet tja* 261, 7-8; o Bože, *ki lise sniziš, ter im svu pridaš tamnos, a smiľenje uzvisiš i daš im rajsku slavnos* 627, 13-16 itd. U tome istome značenu upotrebljava se i prezent koji je tek perfektiviran prefiksom *uz-*, n. pr. *ter mi zamuti sva misal...*, *ter uzmnim život oć* 123, 40; *ne smim joj pitat milosti...*, *zać uzgre oholo dosti* 156, 12 itd. — Naprotiv nema sigurnih primjera za historički prezent, osim što se par puta nalazi perfektivirani prezent (sa prefiksom *uz-*) gdje se ne misli radnja koja se ponavljala nego samo jedna što je svršena: *ja zatoj uzvelim* 209, 33; *ter ne mni da mražu ovoj se na tebe negli se uzbojim* 418, 67; *ar uzmnim htiše rit* 422, 8; *ovako izbrane sve riječi uzveli, s druge li strane sta da me veseli* 418, 169-170. Taki prezent sa *uz-* kao da jednom stoji mjesto imperf. prezenta: *pođi... k onojzi gospoji...* *jać anđel ustoji* 546, 2; ali par puta stoji i imperf. prezent gdje bismo očekivali aorist ili (perf.) historički prezent: *prvo im govoru...*, *ter posli otvoru...*, *ter pravim* 209, 34-37; *ondi ja najprvo za mal hip pozirem...*, *ter htiš reć* 218, 16-17; svi ti primjeri ja bih rekao da su nastali iz obzira na metar. — Biće dobro da se upamti da već u R¹ ima primjer za negativno pitaње s perf. prezentom: *zać se při toga j ne stvoriš kamenom?* 594, 45; ima u RII i jedno pozitivno pitaње, ali to je sigurno pjesnička samovoľa: *što se sad začudiš?* 806, 54.

Ima pak više rečenicâ s perf. prezentom koje sada nisu više u običaju; od njih je vrlo obična želna rečenica s veznikom *jeda*, n. pr. *jeda me dopade za zlobu ľuven dar* 121, 16; *ah, jeda mene kad obasja sunačce ter moje gorki jad ostavi srdačce* 771, 7-8 itd.; tako može biti i u koncesivnoj uz *makar*: *makar sva godišta ovakoj istraju* × 314, 10; *ah, samo da vrati srce mi, ... a makar ne plati nigdar plać* 705, 8; pa u deklarativnoj uz *može biti*: *možebit još reće* 361, 69 — i tako se je po svoj prilici u starije vrijeme i govorilo, dok je valjalo samo zbog sroka perf. prezent uzet mjesto perfekta u irealnoj hipotetičkoj rečenici: *da strasi ne zdrže* (× *bezbrže*)... *mogah ja... smamit se* 455, 185. Ali najviše Zk odstupa

od današnjega govora time što nekoliko putâ ima perf. prezent mjesto futura: *ako li prikrati meni se tadi lik, meni se obrati* (X) u gork plač vas moj vik 93, 10; *ovi li mom poraz srdačcu satvore?* X 311, 110; *oh, viđ sad ... bude li muka toj, bude li žestok vaj* 350, 31; *pjesni zač tvorû, od kojih jur vinac luveni zadvoru* X 378, 8; *podoh ... gledati kada van ne lipos isteče* X 455, 270; svi su ti primjeri u Mća, i svi su, osim dvostrukoga *bude li*, u roku, pa stoga i sumnîvi; svakako, ako Mć nije zbog roka uzeo ove perf. prezente u futurum značenju, on se je u tome poveo za čakavskim knîgama ili pjesmama, jer ovoga u dubrov. prozi nema.

Za *imperativ* može se samo navesti da u želnoj rečenici katkada stoji mjesto aktivnoga participa: *tako vas Bog brani* (X *hrani*) *hudoga človika* 562, 138; *tako me luven jad podugo ne čin' mrit* 837, 18.

91. — *Imperfekt*, uz svoju normalnu i običnu službu, više putâ izražava realnu hipotezu: *ko čudo da ja vih* (X *bih*), *ne bih sad* [bio] *žalovan* 121, 9; *makar tve uvik da ne viđah mladosti, nada mnom živ človik ne bi imal radosti* 129, 1; a imperfekt može biti i u obje rečenice hipotetičke periode: *i hodit htih uvik, da tebe ne viđah* 141, 8; *da me ktîše tamna smrt ulovit, muka mi ne biše* 554, 3-4; *i mene da ktîješe tamna smrt umorit, muka t' mi ne biješe* 804, 7-8; *makar da ne služah, ter sada ne kušah* 34, 7-8; može imperfekt biti i samo u stražnoj rečenici hipotetičke periode: *da me ne bude tač propral, hudi drum ja ne budih obral* 354, 32; *da strasi ne zdrže ... , mogah ja bezbrže smamit se* 455, 186; *da se ne zgodi ono tak', satvorah štogodi* 455, 332. Slično je tomu što se imperfektom iskazuje neispuñena žela: *da bih se još rodil kamenkom ja volah* X 300, 6; *volah se ja sad u morskoj pučini* 455, 209; *makar me oni dan skončahu boljezni* 5, 7. Vrlo je neobičan ovaj primjer gdje imperfekt (kao sada aorist) zamjenjuje futur: *kad službi taj neće ... , ne služah ja veće* 556, 2.

Već se u gornjim primjerima nalazi i po koji imperfekt perfektivnih glagola, ali mnogo ih je više u slučajevima gdje se izražava radnja koja se ponavlja u prošlosti, n. pr. *kolikrat spomenih toj vrijeme prikrasno, u svako povenih* 248, 15-16; *mñah da sam u raju prida nu kad priđah* X 260, 7. Taj se iterativni imperfekt perf. glagola nalazi najviše kod Mća (v. još 307, 3. 311, 111. 113-114. 319, 27. 348, 7. 367, 19-20. 21. 418, 122. 455, 458. 485. 494, a

naročito 455, 521-534 gdje ima 12 raznih primjera); osim nega ima ga Dć jedan put: *ohol tijem zavidah sam svomu pokoju ... re ci - je h* 610, 17, i jedan put N: *srce mē ... mnokrat puknuti od jada je htjelo, najliše kad ljubav pridaše* 760, 3.

Aorist, koji se također vrlo često nahodi u svojoj normalnoj službi, izuzetno stoji u irealnoj hipotezi: *da se ja ne uzdah* (mogao bi biti i imperfekt) ..., *ne bih sad ... potamnil* 108, 13; *možebit da tebe ne poznah ja dosad, ne bih sad videći od sebe konac rad* 227, 8; *da se ne zgo di ono tak, satvorah štogodi* 455, 331; *tvrdi bih [bio] kamena, da mogoh odoliti* 739, 1. Samo jedan put aorist stoji, kao što može i danas da bude, u obje rečenice hipotetičke periode — mjesto perf. prezenta u prednoj a mjesto futura u stražnoj: *a ti sad ovu stvar ako ŋoj prōpusti, vladanje t' ... ōpusti* 676, 7-8. Sasvim izuzetno pak, i sigurno samo iz metričkih razloga, nalazimo aorist mjesto perf. prezenta: *gdi godi ti p r i d e* (X), *on di se vidi svim da sunce izide* 37, 14; *zatoj se odlučih strt kako jedan stril, ako se ne slučih* (X) *skoro u tvoji kril* 377, 22.

92. — *Infinitiv* se katkada nalazi u prilikama gdje dandanas nije običan. U primjeru *ne želim ini dar ... neg da bi odizgar prijeku smrt imati* X 794, 14 mjesto *da bi imati* očekivali bismo *neg da bih imati* (u 1. licu); tako je i u *umrijeti da bi mi* 799, 8 (mjesto *da bih umro*), gdje je rečenica sa *da* udešena prema konstrukciji *umrijeti mi je* »treba da umrem«. Kao nekakav nominativ s infinitivom imamo u ovim primjerima: *zatoj jest rič prava svijem reć* 145, 11; *u kom je viditi andelska dobrota* X 27, 7; *vidil sam lip i mlad* (X) *jednu vil ljubiti* 726, 8; a opet kao nekakav akuzativ s infinitivom imamo ovdje: *ja kad u san usnjeh gospodu tuj doći* X 562, 16. Svi su ti primjeri po svoj prilici postali zbog metra. — Zabilježimo pak da i u Mća ima par primjerâ za apsolutni infinitiv: *ja rekoh, reć uprav, da ...* 110, 13; *rekoh, reć uprav, da ...* 359, 15. — Talijanizam je što se više putâ mjesto finalne rečenice uzimlje prijedlog za s infinitivom, n. pr. za *ne dil život oć ...*, *svaki ne vlas toliku ima moć* 393, 17; *ki zlato za naći ... dalek bude zaći* 583, 57; *a sam se čuvam ... za skriti uzrok od moje bolezn* 594, 13 itd.

Za priloge vrijedi današnje čvrsto pravilo da im je subjekt jednak sa subjektom glavnoga glagola, ali ima, doduše rijetkih, izuzetaka i a) u tome pravcu da im je subjekt (koji je izrečen, ili se pomišlja, u nominativu) drukčiji od subjekta glavnoga glagola, i b)

još rede, u tome pravcu da se priloži odnose na objekt rečenice, n. pr. a) *jakino kad zora razveže rumen zrak, skončav se noćni mrak* 582, 16; *ovo sam protrnul, prohlidiv mla mlados* 562, 159; *inako er [ti] stvoriv, skoro ću na smrt prič* 652, 7 itd.; b) *zač njeku gospoju čuh s tobom pojući* × 96, 5; *i togaj človika vidjet ćeš smrt hteće* × 350, 22; *ki bude viditi tancaje gospoju* 582, 235; *našla je hrabra u travici speći* 601, 1 itd.

Particip pasivni ima katkada aktivno značenje: *osumñen do-tečem* 11, 15; *ne ures začuđen* 258, 14; *toliko ostanem zabiven* × 442, 5; *jurve sam usahnut* × 535, 9; *jāk dubak usahnut* × 555, 16; neobično je i ovo: *svak s umom dan* (komu je dat um) × 199, 13; *da tobom udižen* (×) *budu tve svitlosti* 547, 4. Naprotiv u primjerima kao *zašto sam odlučen*... *luveno bit mučen* 19, 45 ili *pokli sam odlučen*... *sve dni mē bit mučen* 52, 1 *odlučen* nema aktivno značenje («odlučan») nego baš pasivno (kao «osuđen»).

93. — *Perfektom drugim* izražava se, kao što normalno i sada biva perfektom prvim, irealna hipoteza za prošlosti: *da se ne budu na saj svit porodil, ne bih sada u trudu život svoj provodil* 5, 9; *da ja ne budu tve ličce vidio, ne bih tač u trudu sve dni mē hodio* 194, 5; *da me ne razum ne bude tač propral, dovika hudi drum ne budih ja obral* 354, 31; *zašto bi još službu od anđel izdvoril, da Bogu tuj službu tko bude satvoril* 488, 4 itd., pa i u pasivnoj konstrukciji: *bole bi neviran da budu satvoreni* 630, 33. U pogledu glagolskog oblika što se u jednoj istoj mnogočlanoj periodi nalazi za istu misao, interesantna je pjesma br. 733, gdje pjesnik kaže što bi mu sve bilo bolje kad »ne bi poznao sve žele luvene«: *bole bi mū dušu da budu ja zgubil* 5 i *bole bi smrt priku da budu ja združil* 21 s perfektom drugim (koji ovdje zadržava nekako značenje irealne hipoteze); *bole onada zadavlu da se živ 3, bole bi od nebes stril da mi zada smrt* 7, *bole bi da me lav razdere* 9 s perf. prezentom; *bole bi svaka zled da meni bude doć* 23 s futurum drugim; *bole bi da sam vas od zemle u prahu* 11 i *bole bi na meni da su sve boljezni* 13 s imperf. prezentom; *bole bi svaki red učinit od mene* 15, *bole bi izdahnut* 17, *bole bi gorki sud učinit od mene* 25 s infinitivom; nema sumnje da su se ti razni oblici odabirali prema potrebama stiha. — Sasvim izuzetno stoji perfekt drugi mjesto futura drugoga kao zamjenika perf. prezenta: *slatku rič... kad pustiš... tuj sve... bude se smamilo* × 517, 22; *tko bude uzgledal* (× *mal*) *u sunce s istoči* 672, 2. *

94. — *Futur drugi* naime u cijelome Zku može vrlo često da zamjenjuje perf. prezent u svim onim prilikama u kojima ovaj drugi oblik po našoj sintaksi može da bude, n. pr. *da bude doć* 12, 3; *dokle se ne budem viditi* 18, 40; *ako prav budu umrići* 63, 13; *jeda me bude strt* 480, 16 itd.; ima čak i *budem biti* mjesto samoga *budem*: *ako budem bit* 62, 3; i *veće ner Adam da budem živ biti* 277, 33. Mnogo se rede može naći futur drugi od imperf. glagola, i tada on stoji ili *a)* kao danas, u temporalnim i relativnim hipotetičkim rečenicama, ili *b)* neobično i rede, kao zamjenik prostoga imperf. prezenta, n. pr. *a) dokole razumit budem ja misal noj* 163, 8; *ter koga stizati budu ja i srjetat* 185, 25; *zatoj mi ne zabav' tko bude čtit ovo* 455, 357 itd.; *b) da bude živiti sto godin na sviti, bilo bi ništo* 173, 1; *da t' veće zavidit ne budem človiku* 459, 123; i *pticam krila da da budu letiti* 538, 15 itd.

Osim te svoje glavne i obične službe futur drugi više putâ zamjenjuje i futur prvi: *budu srdačcem da zgoru na toj doć* 84, 8; *sama viditi moreš... što bude sliditi* 155, 14; *uhvatih tebe ja dovika da ući ne budeš meni tja* 324, 8 (ili mjesto *da ne udeš?*); *tko sliši znati mož gdi budem pribivat* 415, 20; *ter mi sta ovoj rit: »U ovi bogzna dvor kad budeš veće prit?«* 417, 4; v. još 417, 17. 455, 365. 522, 29. 600, 6. 617, 8. 620, 11. 688, 2. 768, 52. 92. 836, 13; u br. 619 stoji usporedno futur prvi i, kao njegov zamjenik, futur drugi: *ar veće ja ne znam budem li kad vidit | do smrti što poznam da ću željan slidit* 11-12. Ima dakle dosta veliki broj slučajeva gdje je u Zku futur drugi zamjenik futura prvoga, pa kako se on u toj službi nalazi i u prozi Marina Držića,⁸⁹ mislim da se može priznati da se je u njihovo vrijeme tako u Dubrovniku i govorilo.

Futur drugi u svojim je raznim službama u Zku tako običan da je on dao povoda i ovim sasvim anormalnim konstrukcijama: *satvorit združenje meu ovim ti budi* × 768, 29 i *tvoj stril... iz luka tvojega budi im poslati* × 768, 143, gdje je mjesto imperativa *satvori* i *pošli* kazano, upravo samo napisano, *budi sadružiti* i *budi poslati*: pa *krostoje se pokripi...*, *čim versi moji lipi prida te bit idu* × 779, 60, gdje opet *bit idu* stoji, zbog sroka, mjesto *budu it*.

8. Negacija i red riječi

95. — Što se tiče *negacija* treba spomenuti da više putâ ima samo jedna gdje je u nas pravilo da se *negacija* ponavlja; tako nema

⁸⁹ Rad 248, 206.

ne uz *nigdar*: *ma će toj bit nigdar* 57, 7; *ka nigdar zapadaš* 608, 4; *ki nigdar zahodi* 608, 7; — *nema ga uz ni*: *ja mñu bi ni slutil* 34, 10; *da ni me čas mori* 286, 4; *ni nijedna da veće kako* *ja tuj zađe* 562, 111; — *mjesto ni jedan stoji svaki*: *i svaki razgovor od mene ne krati* 459, 66. Nema sumnje da je to sve pjesnička samovođa zbog metra.

U pogledu *reda riječi* ima samo jedno važno odstupanje od sadašnjeg reda: zamjenične enklitike idu redovno starim redom kada su uz glagolske enklitike *sam* itd. i *ću* itd., to jest zamjenična enklitika stoji pred glagolskom, kao što još dandanas biva kada je glagolska enklitika oblik 3. sing. *je* (*on se je*, *on ga je* itd.), n. pr. *da mi si gospoja* 231, 16; *ter se su . . . skupile* 325, 4; *ar mi si očima* 673, 7; *ka se će izgubit* 99, 7; *gdi me će . . . satvorit* 101, 1; *ter me će izronit* 115, 4. Izuzeci su vrlo rijetki: *zbraće se* 221, 6 R (*zbrat se će* M); *ali tuj će se* 757, 37. 38. Naprotiv uz glagolsku potencijalnu enklitiku *bih* itd. zamjenična enklitika stoji redovno, kao i danas, za glagolskom, n. pr. *ni bih se potužil* 438, 8; *ki bih se . . . napojil* 486, 28 itd., a samo sam jedanput našao *ja se bih upisal* 455, 364, ali je možda tu akcentovano *bih*.⁹⁰ Neobičan je red enklitikâ i u ovim primjerima: *svi me ti zabiše* (mjesto *ti me*) 623, 8; *ja li sam ?* (mjesto *ja sam li ?*) × 827, 7.

Prijedlozi *cić* i *dil* nalaze se često i pred svojim genitivom i za nim. Neobično je mjesto što ima *ne* u rečenici: *ne rih će volu oč* 294, 90; *ako bi t' još lik ne mogla nać* 415, 65; *a ja ću za tuj vil ne branit života* 756, 83. I inače ima dosta primjerâ gdje riječi u rečenici idu nešto mañe običnim redom, ali ni u jednome koliko u ovome: *u moje gospođe nadoh se jednom dvor* × 454, 3, gdje je prijedlog u samom početku stiha a imenica na samom kraju.

IV. Jezik pjesama Račinina Zbornika uopće

96. — Šiško Menčetić i Gore Držić, i ostali pjesnici kojih su pjesme sakupljene u Zku, pisali su, bez sumnje, uglavnome onako kako su i govorili, a govorili su kako se je u gradu Dubrovniku govorilo u drugoj polovici XV. vijeka i u prvoj XVI^{oga}, i to kako su govorili i vlastela (Menčetić) i »pučani« (Držić). Čitajući njihove pjesme moramo se čuditi kako su vješto i pravilno upotrebljavali jezik

⁹⁰ Za razlog s kojega je bio isprva ovaj različiti red dvostrukih enklitika i s kojega se je pak mijenjao v. Rad 136, 190—191 i moj Д у б р о в . З б о р - н и к О д Г. 1520, str. 263.

što nisu imali prilike da ga uče u školi, niti su ga, kao prvi između njih, mogli kao gotov književni jezik preuzimati od kakvih starijih dubrovačkih pisaca. Ima doista u jeziku Zka štošta što se po svojoj prilici nije govorilo u Dubrovniku, a i što se nije uopće govorilo u našem narodu, ali to nisu kakve pogreške što su potekle od slabog poznavanja jezika nego su hotimične promjene što su pjesnici iz raznih razloga uvodili u svoj jezik. Kad se pak jezik Zka ispoređuje sa sadašnjim dubrovačkim dijalektom, ne upada toliko uoči razlika, to jest razvitak gramatičkih osobina, — premda i tu ima krupnih razlika kao što je n. pr. potpuni gubitak imperfekta i aorista, — koliko vrlo znatna razlika u leksikonu: u Zku vrlo bogat rječnik domaćih izražaja s vrlo malo (talijanskih) tuđica, a sada mnogo mañi broj domaćih riječi a mnogo veći broj tuđica; pa iako se za tuđice može to protumačiti time što pjesnici nisu imali prilike da u svojim ljubavnim izlivima upotrebljuju mnoge izričaje svagdašnjega života, gdje su se tuđice najviše uvriježile (pa ih zato mnogo ima i u građanskim komedijama Marina Držića), opet to ostaje da vrlo veliki broj domaćih izraza što ih nalazimo u Zku, danas u Dubrovniku nisu poznati, pa i nisu zamijeñeni kojim drugim domaćim riječima nego opet tuđicama. Nego o tome se ne može ovdje dalje govoriti, već se treba zadovoliti konstatacijom da su naši pjesnici pisali vrlo pravilnim i bogatim srpskohrvatskim jezikom, i to, bar Mć i Dć, u vrijeme kada su se u dubrovačkim skupštinama i sudovima još čuli posljedñi starci koji su još govorili romanskim — »starim dubrovačkim« jezikom što je u Dubrovniku bio narodni govor prije negoli se je grad poslavenio.

97. — Gore je kazano da su naši pjesnici »pisali uglavnome onako kako su i govorili«, ali nema sumnje da ima u njihovim pjesmama dosta osobina što ne odgovaraju njihovom govoru, to jest pravomu dubrov. govoru njihova vremena. Ja ću odmah i kazati što se po mojemu mišleñu ima brojiti u te nedubrovačke elemente Zkova jezika — *sve* što se, u gramatici, ne slaže s jezikom dubrovačke proze njihova ili starijega vremena, jer kada se jezik zanosnih pjesama ne slaže s jezikom trijezne proze ili mu se direktno protivi, ne može se sumñati na kojoj strani treba tražiti pravi narodni govor, ili na strani pjesnikâ koji hoće da stvaraju umjetničke proizvode, ili na strani prostih prepisivača i prevodilaca koji pišu sa stavke bez ikakve književne pretenzije, kakve su povele državnih

dubrov. vlasti i pobožne knjige,⁹¹ ili sastavljaju knjige s vrlo malom književnom pretenzijom, kakav je ćirilski Dubrovački Zbornik od g. 1520.

Idući s toga stanovišta mogu se Zkove nedubrovačke osobine razdijeliti u dvije grupe — u čakavizme i u samovoljno krojene oblike (pjesničke licencije). Čakavizme su prvi dubrov. pjesnici (koliko doslije znamo, Mć i Dć) preuzeli u svoj govor iz čakavskih crkvenih knjiga i pjesama što su iz Dalmacije dolazile u Dubrovnik, a za tim prvim pjesnicima, koji su u Dubrovniku uživali veliki ugled, povodili su se i mlađi pjesnici XVI. vijeka — bilo je dakle i kod nas u najstarije vrijeme ono isto što je bilo i u drugim zemljama, n. pr. u Italiji gdje su u XIII. vijeku boloński pjesnici i u jeziku mnogo toga preuzimali od starijih sicilskih, a kao što su opet i ovi preuzimali od provansalskih trubadura. U te čakavizme najstarijih dubrov. pjesnika ja dakle brojim one njihove osobine što se ne nalaze u najstarijoj dubrov. prozi a nalaze se u čakavskim spomenicima XIV^{oga} i XV. vijeka. Kao pjesničke licencije ili samovolje smatram pak one osobine kojih nema ni u dubrovačkoj ni u čakavskoj prozi (jer i čakavski pjesnici imaju također svoje samovolje) nego samo u dubrovačkoj, pa makar i u čakavskoj poeziji, i to redovno u takim prilikama da se ponajviše jasno vidi da su ti anormalni oblici od pjesnikâ uzeti samo iz metričkih razloga, to jest ili zato da s pomoću takoga oblika dobiju ili željeni srok ili potrebiti broj slogova u stihu; zato je meni naročito svaki oblik sumnjiv koji se nalazi samo u pjesmi i samo u sroku, osobito ako za ņ ima samo jedan primjer ili samo par primjerâ.

98. — *Čakavizama* u Zku nema doista mnogo, ali se zato neki između njih jako vide, a najviše pretežni ikavizam u Mća a još jači u Dća (v. str. 82), pa opet pretežno ikavski ili napola ikavsko-jekavski izgovor u nekim partijama od RII (v. str. 100); već taki polovični ikavski izgovor za Dubrovnik je čakavizam, iako

⁹¹ Poznatomu Račininu Lekcionaru od g. 1508 i dubrovačkim prijepisima Bernardinova Lekcionara pridružuju se sada dubrovački prozni tekstovi iz kraja XIV. vijeka do početka XVIga što su ih izdali prof. Fr. Fancev i Dr. C. Giannelli u Vatikanskom hrv. molitveniku (Zagreb 1934), a onda dubrovački Molitvenik što je štampan ćirilicom g. 1512 u Mlecima (v. *Revue des Études slaves* XII, 49 i d.) a što će ga Srpska kralj. akademija doskora iznova izdati. Naročito ističem da je Vatikanski molitvenik pisan krajem XIV. vijeka za jednu dubrov. *vladiku* (iz kuće Bućâ), pa se i njegov jezik dobro slaže s ostalim proznim proizvodima a znatno razlikuje od pjesama *vlastelina* Š. Menčetića.

treba priznati da je u dubrov. govoru u starije vrijeme bilo nešto više ikavskih oblika negoli dandanas,⁹² ali nikad toliko da bi se moglo reći da je dubrov. govor bio mješovito jekavsko-ikavski a još mañe pretežno ili čak gotovo čisto ikavski. Čakavizam su zato i stari čakavski oblici *venac* itd. (v. str. 98) i *veran* (v. str. 105), pa sekundarni ikavizam *nidan* (v. str. 96). Jako se vidi i *l* koje redovno ostaje bez promjene na kraju riječi i sloga, mjesto štokavskoga *o* (v. str. 121), a vrlo su karakteristične uz to zamjenice *ča* (rijetko) i *zač* (često) - *krozač* (v. str. 152). Dosta se često nalaze i sažeti oblici zamjenicâ kao *mâ*, *tve* itd. mjesto *moja*, *tvoje* itd. (v. str. 150); *vazeti* - *vazimati* mjesto *uzeti* (*uzimati* u Zku nema), po svoj prilici i *vapiti* (uz *upiti*), i sigurno, u vezi s time, pojedince i *va* za *u*, i *vadrit*, a možda i *vamrit*, za *udrit* - *umrit*, pa čak par putâ i *f* mjesto *u* (v. str. 106) a možda i *vêk* (u značenju 'uvijek - nikad'), ako je postalo od *v* *vêk* (v. str. 170); nadalje *men* mjesto *međ* (*među*; v. str. 119); možda donekle lok. sing. na -*i* imenicâ s osnovom na *o* (v. str. 135), a po svoj prilici nekoliko primjerâ gdje perfektivni prezent stoji mjesto futura (v. str. 177). Pojedini su redi čakavizmi: *zali* mjesto *zli* (v. str. 107); *dosti* - *vazdi* mjesto *dosta* - *vazda* (v. str. 111); *prija* mjesto *prije* (v. str. 112); nekoliko primjerâ nom. i ak. pl. na -*i* kod osnova na *a* (v. str. 136) i glagolski oblik *imiti* mjesto *imati* (v. str. 155). Zašto su prvi pjesnici uzeli samo ove čakavizme, ne može se znati, i ja baš mislim da i nema pravoga razloga već da je i to bila samo njihova samovoļa; jedino se može reći da su izabrali čakavski ikavizam baš zato da se njihov pjesnički govor što vidnije razlikuje od govora prostoga naroda, a da su im uopće svi ti čakavizmi najviše trebali kao nakit njihovih pjesama.

99. — Ako su čakavizmi u Zku »pjesnički nakit«, to su neobični oblici, kojih nije bilo ni u dubrovačkom ni u čakavskom govoru, »pjesnički komoditet« — gdje je pjesniku trebao zbog sroka ili zbog broja slogova oblik ili sintaktička veza kojih nije bilo u dubrovačkom ni u čakavskom (crkveno-književnom) govoru, on je prema potrebi bez straha stvarao nov oblik ili uzimao neobičnu vezu. Zato i jesu te pjesničke samovoļe u većemu broju negoli čakavizmi, samo što se svaki taki anormalni oblik ili anormalna veza obično javlja samo po jedan ili dva puta. Ja ću ovdje ipak sakupiti te ano-

⁹² V. moj Дубров. Сборник од г. 1520, str. 171.

malije, jer će se tako vidjeti kako su često i na kakav različit način pjesnici namjerno, možemo reći, kvarili svoj jezik samo da im lakše ispadne gotov stih; pa kad su oni često i bez straha tako postupali, ne možemo se čuditi da su, iako s drugoga razloga, kvarili svoj jezik i uvodeći neke čakavizme.

Po mojemu mišleću ovo su te osobine što su ih naši pjesnici samovoljno stvorili a nisu preuzeli iz živoga narodnoga govora: 1) u vokalizmu: *idan* mjesto *ijedan* (v. str. 96); *prijam* kao prezent od *prijati* (v. str. 109); *vamnit* a možda i *vamrit* sa *va-* mjesto *u-* (v. str. 107); *kres-* mjesto *kras-* u *ukres*, *ukresan*, *ukresiti* (v. str. 111); *uskore* - *uskora* mjesto *uskoro* (v. str. 112); elizija vokala na kraju aktivnoga participa i razne druge neobične elizije (v. str. 114); oblik *kima* za instr. sing. (v. str. 116); *bezu uprosa* mjesto *bez uprosa* (v. str. 117); 2) u konzontanizmu: *plan* mjesto *plam* (v. str. 123); *st* mjesto *št* (v. str. 127); *vj* mjesto *vľ* (v. str. 130); odbacivanje glasa *h* (v. str. 130); 3) u oblicima: a) kod osnova na *o*: *kril* - *čisal* mjesto *krilo* - *čislo*, pa *usti* - *lići* mjesto *usta* - *ličca* (v. str. 133); nom. sing. m. imenicâ mjesto vokativa (v. str. 134); završetak *-i* za gen. i instr. sing. i gen. pl. kod m. i sr. imenica i za ak. pl. kod muških (v. str. 136); *krilami* i *čudesom* kao instr. pl. (v. str. 137); b) kod osnova na *a*: *vil* - *stril* mjesto *vila* - *strila*, *kosi* - *obrvi* mjesto *kose* - *obrve* (v. str. 138); nom. sing. mjesto vok. sing. i vok. *svile* mjesto *svilo* (v. str. 138); *očic'ma* za dat pl. a *oči* i *ruci* za instr. pl. (v. str. 140 i 141); c) kod osnova na *i*: *vlas(t)* kao imenica m. roda i nom. sing. mjesto vok. sing. (v. str. 142 i 143); gen. sing. *puti* (v. str. 144); d) kod zamjenica: *svoja* kao gen. sing. mjesto *svojega* (v. str. 145); završetak *-i* za instr. pl. (v. str. 147); *ke* mjesto *ko* (= *koje*; v. str. 153); e) kod glagolâ: u 3. sing. i pl. *-i*, *-e* mjesto *-e*, *-u* i obratno (v. str. 156); *budeš uzbrani* mjesto *uzbraniš* (v. str. 157); 4) u sintaksi: možda plural uz *tko* itd. (v. str. 168); lok. sing. bez prijedloga (v. str. 171); često anormalna upotreba akuzativa (v. str. 170); katkada anormalna upotreba glagolskoga vida (v. str. 175); perfekt II mjesto futura II (v. str. 179); *satvorit budi* mjesto *satvori*, *bit idu* mjesto *budu it* (v. str. 180); jednostavna negacija mjesto dvostruke (v. str. 181).

100. — Kako se vidi, broj ovih samovoljnih licencija veliki je, ali svaka je od njih ponajviše zastupljena samo vrlo malim brojem primjerâ, a vrlo su rijetke one što se češće ponavljaju kao n. pr. *usti*,

vil, stril; svakako, i kad se uzme sve zajedno, one nisu toliko jako promijenile ukupni izgled jezika naših pjesnika koliko čakavizmi, a naročito već sami ikavizam, što su oni uveli u svoje pjesme. Gotovo se svi ovi čakavizmi i sve ove anomalije nalaze već kod Mća i Dća — kod prvoga dabome, prema broju njegovih stihova, mnogo više negoli kod drugoga, a ukoliko se nalaze i kod mladih pjesnika u RII, mislim da se može uzeti kao stvar sasvim sigurna da su se oni povodili za oba najstarija pjesnika. Novih čakavizama kod njih nema osim jednoga sigurnog — ekavskoga oblika *veran* što se u RII nalazi više putâ, dok ga u RI nema nikako, premda već u samom sroku Mć ima 22 puta + *viran* a Dć 5 p., a osim toga Mć još 3 p. + *vjeran*; naprotiv *ke* (mjesto *ko* = koje) nije siguran čakavizam, jer može lako biti da je to novija kontrakcija od *koje*, kao što je *me* od *moje*. I između gore navedenih anomalija malo koja se nalazi samo u RII, a i one se mahom nalaze samo po jedan put: instr. sing. *kima*; oblici *bi*, *jadovi* bez *h*; veze *budeš uzbraniť, satvorit budi, budi poslati, bit idu*. Najviše je i čakavizama i anomalijâ u Mća, i to ne samo zato što on ima i najveći broj stihova (oko $\frac{2}{3}$ svih stihova što su u Zku) nego i zato što ih je i relativno najviše upotrebjavao kad bi inače bez njih bio, zbog stiha, u neprilici, pa tako od svih osobina ove vrste, za koje je gore kazano da se nalaze u RI a ne nalaze u RII, samo »ikavski« oblik *idan* ima jedino (2 puta!) Dć.

101. — Ima još nešto malo elemenata u Zkovu jeziku, koji, iako porijeklom nisu bili ni dubrovački ni uopće slavenski, ipak su bili ušli u dubrov. govor a iz nega u Zk. To su prije svega neki oblici što su preuzeti iz crkvenoslavenskoga jezika — sasvim sigurno participi (pridjevi) na *-ušti* i *svemogi* za *svemoguć* (v. str. 161), pa *ľubov* za *ľubav* (v. str. 107), možda i supstantivirani plural sr. roda zamjenicâ i pridjevâ (v. str. 168), ako ovo posljednje nije prema lat. jeziku, a možda i instrumental za logički subjekt u pasivnoj konstrukciji (v. str. 171); naprotiv *ćisal* »broj« (mjesto *ćislo*, v. str. 139) i *vide* »zaista« (v. str. 89) neće biti došlo u Dubrovnik direktno iz crkvenoga jezika nego preko čakavskih kńiga. Malo je ćudnovato da se u govoru strogo »latinskoga« g r a d a Dubrovnik vide, iako vrlo slabi tragovi od crkvenoslavenskoga jezika, ali ne smijemo zaboraviti da je »parac« Dubrovniku bio »Grk« sv. *Vlasi* (*Βλάσιος*) a ne »Latinin« sv. *Blaž* (*Βλασις*) i da su mu najstariji monasi (Benediktinci) bili *kaluderi* a ne *fratri*, a još više treba istaći da je u

crkvenim tekstovima koji su iz Dalmacije stizali u Dubrovnik bilo podosta tragova od crkvenoslavenskoga jezika koji su djelomice prelazili i u dubrov. prijepise, odakle su lako mogli, bar neki, prijeći i u dubrov. književni jezik a i u pučki govor.⁹³ Pa iako Dubrovčani nisu imali prilike da čuju crkvenoslavenski jezik u gradskim crkvama, imali su dovoľno prilike sećati da ga i čuju, i u molitvama govore, dok je na Ratu bilo pravoslavnih a bogomilâ u bližoj okolici, naročito u Konavlima. Važni su zato oblici na *-ušti*, jer oni pokazuju da su postali i došli iz kraja gdje se je *u* izgovaralo kao *št*, pa to nije mogao biti koji čakavski kraj gdje se je *u* izgovaralo kao *šč*.

Jaki uticaj tal. jezika na naše primorske dijalekte u Zku se slabo vidi, jer se on najjače ispoljava u rječniku a kazan je razlog s kojega u Zku ima tako malo tal. riječi (v. str. 182), a kako ni dandanas u glasovima i oblicima dubrov. dijalekta nema gotovo nikakvih italijanizama, to ostaje samo sintaksa gdje ih nešto ima: možda u nekim prilikama upotreba plurala (v. str. 168) i akuzativa (v. str. 170), pa sigurno prekomjerna upotreba prijedloga *od* (v. str. 171), zatim zamjenicâ *svoj* i *isti* te broja *jedan* (v. str. 174 i 175), infinitiva uz prijedlog *za* (v. str. 178) i pasivnog participa (v. str. 179).

Za Zkov jezik vrlo su karakteristične osobine kojih dandanas u dubrov. govoru više nema, dakle *hegov* *arhaizmi*; ne navodeći sitnije stvari, ja ću ovdje da prikupim samo glavnije: *rje* za praslav. *rě* u kratkim slogovima (v. str. 93) i prefiks *nje-ni* za *ně-* (v. str. 97); *(pri)jati* za *primiti* (v. str. 109); *uo-o* za vokalno *l* (v. str. 109); *-me* za *-m* (v. str. 116); *j* za praslav. *dj* (v. str. 118); promjena guturala na sibilant pred *i-ě* (v. str. 124); *morem* itd. mjesto *možeš* itd. (v. str. 126); sekundarne konzonantske grupe bez promjene (v. str. 129); stariji oblici za gen., dat., instr. i lok. pl. kod imenica (v. str. 136, 139, 143); dat.-lok. sing. ž. roda na *-i* (v. str. 146) i dat., instr. i lok. pl. (v. str. 146) kod zamjenica i pridjevâ; 1. sing. prez. na *-ju* i *-u* (v. str. 157); sav imperfekt i aorist (v. str. 161 i d.); prilog sadašnji na *-e*, *-će* i prilog prošli uopće (v. str. 159 i 164); futur II mjesto futura I (v. str. 180); stariji red enklitika (v. str. 181).

102. — Ako se ne uzimlju u obzir oblici koji se samo pojedince javljaju, pa zato se lako samo slučajno mogu u jednom dijelu Zka nalaziti a u drugome ne nalaziti, mogu se, bar donekle, i za

⁹³ V. Fancev, Vatik. hrv. molitvenik XLV i d.

pojedine dijelove Zka konstatovati neke za njih karakteristične jezične osobine. Ako dakle prije svega gledamo može li se naći razlika među RI, t. j. među pjesmama koje su po svoj prilici sve ili Mćeve ili Dćeve, i među RII, t. j. među pjesmama koje — osim onih nekih što se nalaze i u RI — po svoj prilici nisu ni Mćeve ni Dćeve, malo se što može iznijeti, jer ni RI, što pripada dvojici pjesnikâ, ne pretstavlja jednu cjelinu, a još mañe RII gdje su skuplene pjesme nekoliko pjesnikâ — barem šestorice ili sedmorice. Ipak može se reći ovo: u RI odlučno prevladuje ikavski izgovor — osim grupe Na (»pjesme na narodnu«), naprotiv u RII tri su poveće grupe Č, J i A⁵, što obuhvaćaju gotovo polovicu svih stihova u RII, odlučno jekavske; osim toga samo u RI imamo katkada *o -uo* za vokalno *l* (v. str. 109), nom.-ak. pl. zamjenicâ ž. roda na *-i* (v. str. 146), *možem* mjesto *moğu* (a zato RII ima onaj jedini primjer *morem*; v. str. 126), i gotovo su samo u RI oblici *mani -mni* mjesto *meni* (v. str. 145); i u njemu je svakako mnogo više neobičnih elizija (v. str. 113). Samo su pak u RII primjeri sa *prje-* (Mć ima doista nekoliko puta *pre-*, v. str. 88), imperativi s jekavskim završetkom *-jej* (v. str. 105); pa ekavski oblik *veran* (v. str. 105); u RII ima relativno mnogo više fleksivnih završetaka *-me* sa sekundarnim *-e* (v. str. 116), pa participâ na *-o* (v. str. 121) i na *l'* (v. str. 114), zatim oblikâ *brěme* itd. mjesto *vrěme* itd. (v. str. 123), a samo u njemu ima *pakļen* sa *l* (v. str. 122) i ono nekoliko mladih oblika *čověķ*, *leo*, *di* mjesto *člověķ*, *tko*, *gdi* (v. str. 128).

103. — Mnogo više razlikâ izbija među Mćem i Dćem (uzimajući zasada da su Dćeve samo pjesme što su u D i pjesme D², t. j. kojih nema u D, ali imaju u akrostihu njegovo ime) — oni su dvije pjesničke individualnosti, pa iako su živjeli u isto doba i u isto doba pjevali, a sigurno jedan od drugoga štošta primali, nije čudo da se u pogledu jezika ne slažu sasvim. Biće zato korisno da se, i nešto u detaļu, vidi u čemu se oni razlikuju. Već je dovoljno istaknuta najglavnija razlika: Dć je (naročito po rukopisu D) mnogo tvrdi ikavac nego Mć (v. str. 82); ali ima još toga više: Dć ima češće *nidan* i samo on ima *idan* (v. str. 96); samo Dć ima *nimam* a Mć ne *imam* (v. str. 97); Mć ima ekavske oblike *venac* itd. a Dć ikavske *vinac* itd. (v. str. 98); Mć voli *vazeti* a Dć *uzeti* (v. str. 106), a samo Mć ima *va* i *f* za *u* (v. str. 107); Mć ima često *prijam* a za Dća ima samo jedan primjer iz R¹, t. j. iz »bezimenih« pjesama u RI (v. str. 109); Mć voli *ovo -oto* a Dć *evo -eto*; samo

Mć ima *âvo* za *a evo* (v. str. 111); u Dća se nalazi više putâ *bolos* za *boles(t)* a u Mća samo jedan put, i to u sroku (v. str. 111); samo Mć ima *dosla* itd. mjesto *dosle*, i *prija* mjesto *prě* (v. str. 112) i samo se kod ŋega može naći 1. sing. prez. na *-ime* (v. str. 116); Mć voli *među* - *međ* a Dć *meu* (v. str. 119) i često ima *moreš* itd. a Dć redovno *možeš* itd. (v. str. 126); u 2. sing. imperativa Mć mijesâ završetke *-aj* i *-a'* dok Dć (bar po D) ima gotovo isključivo *-aj* (v. str. 131); u Mća je *venuti* a u Dća *vehnuti* (v. str. 132); u lok. sing. osnovâ na *o* Dć ima, i relativno, mnogo mañe oblikâ na *-i* (v. str. 135), a u gen. pl. osnovâ na *a* Mć ima često oblik bez *-â*, dok ga Dć nema gotovo nikad (v. str. 139); u instr. pl. istih osnovâ Dć ima, i apsolutno, više primjerâ na *-ama* negoli Mć (v. str. 141), pa tako i kod zamjenicâ i pridjevâ više primjerâ na *-ima* (v. str. 147) i samo on *vama* mjesto *vami* (v. str. 145); izvan izričaja *was sî svit* samo se u Dća nalazi *sî* mjesto *saj* (v. str. 151) a uz neke zamjenične oblike i uz neke priloge on redovno dodaje *-r* kojega Mć redovno nema (v. str. 149); samo Dć dodaje više putâ *-j* uz oblike *ñe*, *je* i *ke* (v. str. 152); u Mća se, uz redovno *zač*, mnogo češće nalazi *zašto* negoli u Dća (v. str. 152); za 1. sing. samo Mć ima oblikâ na *-aju* a mnogo češće, i relativno, na *-ju* i *-u*, dok Dć ima mnogo češće završetke *-im* i *-em* (v. str. 157), a i oblik *možem* mjesto *mogu* običniji je u Dća negoli u Mća (v. str. 158); samo Mć ima prilog sadašnji na *-će* i oblike na *-ušti* i *svemogi*, a samo Dć oblike na *-ć* (v. str. 160); i za imperfekt perfektivnih glagola, koji se u Mća dosta često nalazi, iz Dća se može navesti samo jedan primjer iz R¹ (v. str. 163); lok. sing. bez prijedloga Mć upotrebljava više putâ a za Dća ima samo jedan primjer u R¹ (v. str. 171). Treba najzad spomenuti da ima i jedna karakteristična razlika među Mćem i Dćem i u ortografskom pogledu: za vokavno *r* Dć piše katkada *ir*, čega u Mća nikako nema⁹⁴; drugih ortografskih razlika među obojicom nisam mogao konstatovati — vidi se da je N. Račinina uglavnome pisao *svojom* ortografijom, kojom je pak pisao i svoj Lekcionar.

Ima dakle veliki broj osobinâ gdje se oba pjesnika ne slažu, pa se tu gotovo uvijek radi o dubletama u dubrov. govoru njihova vremenâ, od kojih je jedan isključivo ili pretežno upotrebljavao jednu a drugi drugu, i to po svoj prilici po svojoj slobodnoj volji a ne zato što su se Mć i Dć tako razlikovali i u govoru stoga što je

⁹⁴ V. Rad 247, 147.

jedan (Mć) pripadao jednoj društvenoj klasi (vlasteli) a drugi (Dć) drugoj (»pućanima«). Jedino bi se moglo reći da je Dć donekle »boļi čakavac« od Mća, jer je on gotovo čist ikavac i voli *zač* i *meu*, dok Mć voli *među* - *međ* i ima mnogo više jekavskih oblika i mnogo češće, i relativno, oblik *zašto*, ali opet samo on ima čakavizam *venac*. Pućanin je dakle boļi »čakavac« od vlastelina, a to se protivi misli da su dubrov. vlastela boļe sačuvala te tobože dubrovačke čakavizme. Naprotiv Dć je donekle »mlađi« od Mća: on voli u gen. pl. osnovâ na *a* oblike sa -*â*, u instr. pl. završetke -*ama* i -*ima*, pa u 1. sing. prez. oblike na -*im* i -*em*. Ukoliko se radi o takim dubletama gdje su usporedo stariji i mlađi oblici, može se i dopustiti da je vlastelin Mć bio konzervativniji od Dća, jer o tome ne može biti sumnje da je i val slaviziranja grada Dubrovnika i kasnije val podmlađivanja jezika išao iz okolice u grad, te da su vlastela boļe i duže držali i stari romanski jezik i stariji stepen u razvitku svojega novoga porodičnoga jezika.

104. — Kad znamo da su se u pogledu svih tih osobina Mć i Dć razlikovali, možemo sada pogledati kako se u njihovu pogledu bezimene pjesme u RI boļe slažu s Mćem ili s Dćem. Kako sam na drugome mjestu pokazao,⁹⁵ sudeći po metrici tih pjesama, a donekle i po njihovoj ortografiji, pa po mjestu što one imaju u RI, sva je prilika da su između tih bezimenih pjesama — osim 3 koje su sigurno Mćeve i 14 (D²), koje su zbog akrostiha sigurno Dćeve — po svoj prilici još samo 3 Mćeve (M²), a svih ostalih 58 da su, s većom ili s mañom vjerovatnosti, Dćeve (R¹), računajući u njih i ono 6 »na narodnu« (Na), koje će biti zbila narodne pjesme što je Dć samo preradio. Za M² malo što se može reći, jer te 3 pjesme zajedno broje samo 58 stihova, ali opet nije možebit samo slučaj što je u njima broj jekavskih oblika jednak broju ikavskih, što bi svakako boļe odgovaralo Mću (v. str. 82); osim toga imaju 2 puta + *vazeti* (567, 10. 630, 25; v. str. 106); a za 1. sing. prez. imaju 2 oblika na -*ju* (630, 27 × 28) i 5 sa -*u* (630, 8. 9 × 10; 31. 33), ali i 3 na -*im* (567, 3. 4[2]) i 1 na -*em* (630, 21; v. str. 157); nalazi se (uz *može* 630, 7) i 2 puta *more* (630, 19. 23; v. str. 189) i 2 puta *venuti* (630, 17. 32; v. str. 132), ali ovo posljednje u sroku, a uprav se ne slaže s Mćem samo to što u M² jedan put nalazimo *godir* (630, 23) s dodanim -*r* (v. str. 149).

⁹⁵ Rad 247, 126—127.

Jasnije se vidi da su pjesme R¹ bliže Dću negoli Mću, jer one imaju poveći broj stihova (688); u njima naime nalazimo 3 puta + *nidan* (v. str. 96); 1 put *nimam* (v. str. 97); 1 put *bolosti* (v. str. 111); 5 puta *meu* a samo po 1 put *među*, *med* i *meju* (v. str. 119); samo (12 puta) *-aj* u 2. sing. imperativa (v. str. 131); samo 1 put završetak *-i* u lok. sing. osnovâ na *o* (v. str. 135); samo gen. pl. na *-â* kod jednosložnih osnova na *a* (v. str. 139), a u instr. pl. osnovâ na *a* završetak *-ama* uz samo 1 put *-ami* (v. str. 141), jedan od specijalno Dćevih oblika *nej* - *jej* - *kej*: *kej* 579, 4 (v. str. 152); vrlo rijetko *zašto* (v. str. 152); u 1. sing. prez. mnogo češće završetke *-im*, *-em* negoli *-ju*, *-u* (v. str. 157); 3 puta *možem* a ni jedan put *moğu* (v. str. 158). U svim tim tačkama R¹ se dakle slaže ili bolje slaže s Dćem a odstupa od Mća, s kojim se utoliko bolje slaže što ima jači procenat jekavskih oblika negoli ih je u Dća (po rukopisu D) i u D² (po rukopisu R) i što ima nekoliko puta *zašto* što ga u Dća nema (v. str. 152). Ali kako take nesuglasice u pogledu pojedinih osobina mogu biti i slučajne, vidi se iz onoga što je kazano za jekavske oblike u R¹ (v. str. 101). Između pjesama R¹ treba pak odvojiti one »na narodnu« (Na), koje su jedina partija u RI što je odlučno jekavska (v. str. 102), pa i time — osim svojim narodnim motivima i narodnim stilom — jasno pokazuju da su drugog porijekla negoli su pjesme Dćeve i Mćeve, a zato je i vrlo važno što nam one tako kažu i koji je bio narodni izgovor — njihov jekavski ili ikavski Dćev i Mćev.

105. — Iako nije mnogo stvari u kojima su pjesme R¹ bliže Dću negoli Mću, ipak nam i one nešto pomažu da pravilno riješimo pitanje autorstva bezimenih pjesama koje su u RI. Iskazujući za te pjesme mišljenje da će, osim tri, sve biti Dćeve, ja sam se najviše oslanjao na nepravilne sporedne cezure, kojih u Dća ima vrlo mnogo a u Mća nema gotovo nikako, pa sam već na temelju te jedne metričke osobine mogao opravdati to svoje mišljenje za 31, dakle za polovicu tih bezimenih pjesama. Još za 12 pjesama mjesto što ga imaju u RI potvrđuje da su Dćeve, a za još 10 pjesama može se to izvoditi odatle što nisu u običnim dvostrukim dvanaestercima nego u drukčijim stihovima i strofama, što više odgovara metrici Dćevoj negoli Mćevoj. I tako ostaje samo 5 bezimenih pjesama u RI za koje nisam mogao navesti kakav vašan razlog za njihovu pripadnost Dću nego se može samo misliti: kad su sve ostale pjesme

u RI, kojih nema ni u M ni u D, ili sasvim sigurno Dćeve (one s njegovim akrostihom), ili prilično sigurno njegove (one s nepravilnom cezuru), ili po svoj prilici njegove (one prema mjestu što ga imaju u R), ili vjerovatno (one s neobičnom metričkom formom), onda se može uzeti da će biti Dćeve i one što u RI još preostaju, — osim ako se nađe još za koju pjesmu kakav dobar razlog da se pripiše Mću, kao što se je našao za one tri u grupi M².

Za sledeće bezimene pjesme u R¹ mogu se dakle navesti kao argumenat za Dćevo autorstvo ove gramatičke osobine: a) između onih što imaju (Dćevu) nepravilnu cezuru: za br. 561 *pogledaj* 29, *izvidaj* 30, *stranâ* 32; za br. 578 *nidnim* 13; za br. 582 *meu* 22; za br. 598 *mukâ* 2; za br. 620 *nimam* 5, *možem* 6, *imaj* 13, 14; za br. 621 instr. pl. *tužicam* 13; za br. 623 *možem* 4; za br. 632 instr. pl. *rukama* $\times$ *kosama* 3 $\times$ 4; b) od onih kojih mjesto u RI upućuje na Dća kao autora: za br. 611 *bolosti* $\times$ 1; za br. 633 *meu* 4; za br. 638 *meu vilam* 21; c) od onih s neobičnim metrom: za br. 591 *Na daj* 8; za br. 590 *daj* 4; za br. 594 (koji ima i *ir* za vokalno *r*) 2. sing. imperativa na *-aj* 1. 75. 77 $\times$ 78. 109, *nidan* 42. 101, *možem* 82, *želâ* 100; za br. 603 *tugâ* 11; d) među onima za koje se samo misli da će biti Dćeve: za br. 566 *meu zvizdam* 8; za br. 570 *meu* 1 a i *meju* 13. Sve su to osobine koje su isključivo ili bar pretežno Dćeve, dok s druge strane u svim tim pjesmama R¹ nema ništa što bi bilo isključivo ili pretežno Mćevo, osim što u br. 622 ima *među* 1, ali *među* može biti i u Dća (v. str. 119), a inače okolnost da ta pjesmica od samih 8 stihova ima ipak jednu nepravilnu cezuru jasno upućuje na Dća kao autora. Naprotiv slaže se s Mćevom metrikom što u polovice ovih bezimenih pjesama R¹, od kojih neke imaju i povećí broj stihova, nema Dćevih nepravilnih cezura, ali ako je za Mća bio zakon da ne smije u stihu biti nepravilna cezura, nije za Dća bio zakon da mora biti nego samo licencija da smije biti, pa mu je više putâ pošlo za rukom da sastavi sad povećí a sad omañi broj stihova bez nepravilne cezure.

106. — Za razne grupe i skupine u RII vrlo je malo osobina po kojima bi se moglo reći da se razlikuju jedna od druge. Najglavnije je što su neke između njih pretežno ikavske, druge mješovito ikavsko-jekavske a treće pretežno jekavske (v. str. 103). Od tih poslednjih pak J i A⁵, što su na samom kraju Zka, odlikuju se

od ostalih ne samo time što su pretežno jekavske, i to u još jačoj mjeri negoli grupa Č, koja zajedno s njima spada u tu jekavsku skupinu, nego i time što one dvije imaju relativno dosta više primjerâ za -o mjesto -l (v. str. 121) i ona 2 jedina primjera za oblik *jej* izvan Dčevih pjesama (v. str. 152). Kao što se pak te dvije skrajnje grupe u RII u nekim stvarima među sobom slažu a odlikuju od drugih, tako se i neke središnje grupe, naime A², K, A³ i N, što idu jedna za drugom, odlikuju i od ostalih grupa u RII i od cijeloga prvoga dijela Zka time što sve četiri zajedno, i svaka od njih napose, imaju relativno mnogo više primjerâ za eliziju -l' (v. str. 114). Mogla bi se možda naći još koja sitnija i malobrojna razlika, ali sve bi to moglo biti slučajno, kao što bi inače mogle biti i te gore spomenute, izuzevši tako brojnu kategoriju jekavskih oblika. Zato bi bilo i slabo osnovano kad bi se, samo na temelju tih osobina, kazalo da dvije posljednje grupe J i A⁵ s jedne strane a četiri središnje A², K, A³ i N s druge strane sačinjavaju po jednu zasebnu cjelinu. Nikako pak ne bi to moglo značiti da je i jedan isti pjesnik ispjevao po jednu od te dvije poveće grupe, jer je metrika dokazala da su pjesme u J i A⁵ od dva različita pjesnika a one u središnjoj bar od četvorice, ali bi to moglo značiti da je Račina za svaku od te dvije poveće grupe imao po jednu maticu.

Tako se najlakše tumači i to što u prilikama gdje se u M i u R ponavlja isti tekst može biti neka razlika — a često i jest — ne samo u samom tekstu nego i u jeziku. Te su razlike spominjane ondje gdje se govori o odnosnim osobinama, a ovdje se prikupljaju, da se vidi u čemu se sastoji ta razlika. Najčešće biva to da u prvome tekstu redovno ima ikavski oblik a u drugome jekavski, ali može biti i obratno (v. str. 85); u 41, 3 ima R. 564 *človik* a R. 803 *čovjek*; u 710, 3 ima R. 155 *tko* a R. 682 i 683 *ko*; u 141, 8 ima R. 398 *htih* a R. 679 *tih*; u 567, 7 × 8 ima R. 65 *ozire* × *podire* a R. 221 *ozira* × *prodira*; u 64, 6 ima R. 246 *budu* (1. sing. prez.) a R. 370 *budem*. U svim tim primjerima, a naročito u onim dosta brojnim gdje je u prvom tekstu ikavski oblik a u drugome jekavski, imamo u prvome tekstu stariji, ili bar književniji oblik prema mlađemu ili narodnijemu u drugome tekstu. Ali može biti, kako je rečeno, izuzetno i u drugome tekstu ikavski oblik mjesto jekavskoga u prvome, a amo treba uzeti i ovo: u 16, 26 ima R. 455 stariji oblik *pjesneh*, koji je za Mća normalan (v. str. 144) a R. 243 mlađi oblik *pjesnih*. Ali R. 243 je odlomak od 455, a take

odlomke čini se da je Rašina uzimao iz neke druge matice a ne iz one iz koje je uzimao cijele pjesme što su ušle u njegov Zbornik, zato se više putâ ti odlomci nalaze na mjestu gdje ih ne bismo očekivali.⁹⁶

107. — Kad je mladi dubrovački vlastelin Nikša Rašina otprilike u isto vrijeme pisao i Zbornik i Lekcionar, sama se sobom nameće misao da se vidi kako se ta dva spomenika u gramatičkom pogledu slažu ili ne slažu, ali za taj posao mislim da će biti dosta da se od Zka uzme samo njegov najstariji i najvažniji dio, to jest pjesme Mćeve i Dćeve. Čim se dakle tako isporedi jezik Zka s jezikom Lra (t. j. Lekcionara), izbija odmah vrlo važna i značajna razlika: od svih osobina u Zku što ja držim čakavizmima (v. str. 184) u Lru nema ni jednoga — ni Mćeve pretežnog, nekmoli Dćeva gotovo čistog ikavizma, ni *ča*-*zač*, ni *-l* na kraju riječi ili sloga, ni *vazeti* itd. Imaju naprotiv u Lru dvije osobine koje su u velikom broju slučajeva u nemu ostale iz dalmatinsko-čakavskoga lekcionara, naime prezent perf. glagola u futur-*nom* značenju (2, 194)⁹⁷ i sufiks *-t* za 3. sing. i plur. prezenta (2, 163), od kojih prva osobina jest narodna, dok je to *-t* i u čakavski lekcionar preuzeto iz crkvenoga jezika; u Zku ima samo par primjerâ za tu upotrebu perf. prezenta, a za ono malo primjerâ gdje u Zku ima tako *-t* može se slobodno uzeti da to nije sufiks crkvenoga jezika već krñi etički dativ *ti* (v. str. 159). A kao treći čakavizam Lra, kojega u Zku nema, treba uzeti i gen. pl. muških imenica na *-ov*, koji se u Lru često nalazi (2, 134), dok ga u Zku ima samo jedan primjer (*valov* 558, 8). Zašto su Mć i Dć preuzeli samo neke čakavizme a dubrovački redaktor Lra neke druge zadržao, nema baš pametnoga razloga, i ja mislim da je u oba slučaja bio mjerodavan samo lični »književni ukus«. To se potvrđuje time što Dubrovčanin, koji je prije g. 1520 ćirilicom prepisao Bernardinov lekcionar, i pri tome ga dobro okrenuo na svoj štokavsko-jekavski govor, zadržao je također gotovo bez promjene Bernardinov perf. prezent u futur-*nom* značenju i sufiks *-t*, ali je, osim u 2 primjera, njegovo *-ov* zamjenjivao svojim *-â*.⁹⁸ Nego za tačno shvaćanje svih tih čakavizama

⁹⁶ V. Rad 247, 125.

⁹⁷ Ovim brojevima upućujem na moj članak *Primorski lekcionari XV. vijeka u knjigama 134 i 136 Rada Jugosl. akademije*; brojem 1 označavam knjigu 134 a brojem 2 knjigu 136.

⁹⁸ V. moj *Бернардинов лекционар* 76 i 84.

vrlo je važno što u onom dijelu Lra što je s lat. Vulgate preveden u samom Dubrovniku, tih čakavizama nema nikako, a opet u onom dijelu što je prepisan baš sa štampanoga Bernardinova lektionara, dubrovački je prepisivač na vrlo mnogo mjesta te čakavizme također zamjenjivao odnosnim štokavskim osobinama a nije ni na jednom, mjesto oblika što može biti i štokavski, uzeo oblik koji je samo čakavski, n. pr. nije nikada, gdje Bernardin izuzetno ima štokavsko *-o* i *uzeti*, uzeo čakavsko *-l* ni *vazeti*.⁹⁹ Budući dakle da je po svoj prilici sam N. Račina ne samo prepisao cijeli Lr nego ga i popunio lekcijama što ravno prevedenim s Vulgate a što prepisanim s Bernardina,¹⁰⁰ to je vrlo čvrst dokaz da su svi ti čakavizmi mladomu dubrov. vlastelinu, mlademu vršnaku Mća i Dća, bili neobični; a da su oni bili obični u govoru dubrov. vlastele, nekmoli pučana, u prijelazu XV^{oga} na XVI. vijek, to ih N. Račina ne bi izbacivao prepisujući neke lekcije iz Bernardina, a bar koji put bi gdje koji upotrijebio prevodeći neke druge lekcije iz Vulgate, a valjda bi mu se gdje koji izmakao i prepisujući glavni dio Lra.

108. — Napose u pogledu refleksa vokala *ě* treba spomenuti da se Lr odvaja od Zka ne samo time što nema čakavizma *venac* već samo *vijenac* (1, 113), nego još više time što ima više putâ prefiks *prje-*, često *prjed* a redovno *prjede* (1, 111), pa obično *gdje* i uopće *-je* kao priložni završetak (1, 112), dok su taki jekavski oblici u Zku vanredno rijetki (v. str. 88). A treba i to istaći da Lr ima samo oblik *upiti* (1, 105), tako da i to potvrđuje misao da je oblik *vapiti* uistinu isto tako čakavizam kao i *vazeti* (v. str. 106), koji je mogao ući i u dubrov. prozu iz (čakavske) crkvene književnosti gdje se ta riječ (»vapiti k Bogu«) često upotrebljava. Ne slažu se nadalje Zk i Lr u pogledu pjesničkih licencija kojih je u Zku tako veliki broj (v. str. 184), dok ih u Lru nikako nema, pa naročito ističem krnje oblike *jes'* - *s'* - *nis'* kojih Lr nema. Inače u pogledu osobina za koje se može misliti da su uzete baš iz narodnoga govora oba se spomenika uglavnome dabome moraju slagati, i doista slažu, ali ipak ne u svemu! Tako u nekim stvarima Lr ima stariji stepen: kod muških imenica ima dosta više primjerâ za nom. pl. na *-ane* i *-ove* (2, 130-131); kod osnova na *a* nema još u instr. pl. završetak *-ama* (2, 140), ni kod osnova na *i* u instr. sing.

⁹⁹ O. c. 49. 53.

¹⁰⁰ O. c. 8, napom. 3.

završetak *-i* (2, 127), pa ni u instr. pl. zamjenicâ i pridjevâ završetak *-ěma* (2, 148); kod glagolâ 1. sing. prez. rijetko se svršava na *-im, -em* (2, 161), a za prilog sadašnji ima dosta često završetak *-će* (2, 172) i za prošli mnogo češće *-še* negoli *-ši* (2, 174), dok u Zku *-će* je prilično rijedak a *-še* ima samo jedan put; u Lru nalazimo i 3 dualna oblika kojih u Zku nema: gen. *vaju* (od *tî*; 2, 149) i 2. lice duala imperfekta i aorista (2, 161), ali svaki od njih samo po jedan put, nego u Zku nije bilo prilike da se upotrijebe. S druge strane ima i osobinâ gdje je u Lru mlađi stepen: mnogo češće negoli Zk ima sekundarno *-e* u završecima *-me, -he* i u odatle produženim *-mem, -heb* (1, 155), proveo je *đ* i gdje Zk ima *j* (2, 100), voli završetke *-anski, -anstvo* sa sekundarnim *n* (2, 124); kod osnova na *o* ima katkada i dat. pl. na *-im*, i instr. pl. na *-im* i *-mi*, i lok. pl. na *-eh* (2, 138. 140. 143), a kod osnova na *a* završetak *-ami* za dat. pl. (2, 138), što je sve u Zku vanredno rijetko ili uopće nema; nema pak oblikâ *mani -mni* za dat.-lok. sing. od *ja* (1, 102). Interesantno je neslaganje u pogledu vokalnoga *l*: Lr ima, uz redovno *u*, vrlo često i *uo*, a Zk ima s a m o u s r o k u *sončan* i *sozan*, pa i tu su rukopisi katkada zamijenili to *o* — M običnim *u* a Rašina diftongom *uo* koji je u njegovu Lru tako običan, premda baš u Lru nema ni *suonce* ni *suoza* već samo *sunce - suza* (1, 142).

109. — Ne smijemo se čuditi što ima nekih razlika među pjesničkim Zkom i prozaičkim Lrom, kad znamo da i među oba pjesnika Mćem i Dćem ima u jeziku podosta razlika (v. str. 188), i to ne samo u čakavizmima i pjesničkim samovolama, gdje su lako obojica mogli u raznoj mjeri preuzimati ili stvarati oblike kojih u svojemu govoru nisu imali, nego i u pogledu osobina svog narodnog govora. Pa neće biti izlišno da baš u pogledu tih narodnih elemenata vidimo s kim se Lr bolje slaže gdje se Mć i Dć među sobom razlikuju. U tu svrhu možemo upotrijebiti samo mali broj osobina, po kojima vidimo da Lr ponajviše ide zajedno s Mćem: prije svega Mć mu je ipak bliži što se tiče vokala *ě*, jer Mć ima dosta više jekavskih oblika negoli Dć; nadalje Lr ima, kao redovno Mć, samo *ne imam* (1, 140) a nikada, kao redovno Dć, *nimam*; i on voli oblike *ovo - oto za evo - eno* (1, 106); ima i on, kao samo Mć, gdjekoji oblik za 1. sing. prez. na *-me* (1, 156); nema *sî*, što ima Dć za *saj*, ni Dćevih oblika s dodanim *-j* *nej - jej - keej*; u 1. sing. prez. ima redovno završetke *-ju, -u* (2, 161), kao ponajviše Mć; za prilog

sadašnji završetak mu je često *-će* (2, 172), kao što katkada ima gotovo samo *Mć*, a dosta često i *-ušti* (2, 103), kao što ima samo *Mć*; nema naprotiv, kao ni *Mć*, završetka *-ć* (2, 171) što se nalazi u *Dća*. Nije dakle velikog sлагања Lra specijalno s *Mćem*, ali ga još mañe ima napose s *Dćem*: Lr ima samo *uzeti*, što i *Dć* voli negoli *vazeti*, vrlo rijetko završetak *-i* u lok. sing. osnova na *o* (2, 129), gen. plur. osnovâ na *a* obično sa sufiksom *-â* (2, 134), a vrlo rijetko imperfekt perf. glagola (2, 192). Svakako se i po tome vidi kako je u detaļu moglo biti razlikâ u govoru nekoliko ljudi iz istoga mjesta i iz istoga vremena, pa kako su se kod njih izoglose isprekrštavale i pomicale.

110. — Još jedan dio Zka možemo u jezičnom pogledu ispo-ređivati, možemo naime grupu Č u RII (br. 642-698) ispo-ređivati s Čubranovićevom *Jedupkom*. U metričkom pogledu ispo-redio ih je već prof. M. Medini, koji je našao da među njima ima nekih znatnih razlika, s čega se nije mogao skloniti da pristane uz moje mišljenje da je i grupa pjesama Č u RII Čubranovićeva, dok se ne dokaže da isti pjesnik u pogledu istih pjesničkih pojava može kod raznih metara i na različiti način postupati. Ali ja sam bio za Gundulića već iznio da se on za dvanaesterac ne drži strogo pravilâ kojih se drži za osmerac, a kasnije je Vaillant to isto iznio za Zlatarića, pa onda se ne smijemo čuditi što i među dvanaesticima u Zkvoj grupi Č i među osmercima u *Jedupci* nema potpunog sлагања.¹⁰¹

Nego nesлагаña među Č i *Jedupkom* ima i u jeziku! pa je zato potrebno da se nešto tačnije vidi koliko ima vjerovatnosti da je grupa Č zbila Čubranovićeva.¹⁰² Za tu svoju tvrdñu ja sam se osla-ñao na to da se u toj grupi nalazi pjesma pod br. 673, koju Antun Sasin navodi pri kraju prologa svoje *Filide* riječima »Ovdi začnu ove pjesni slavnoga Andrije zlatara«, i druga pod br. 683, od koje Sasin ima prva 4 stiha pri kraju prologa svoje *Flore* uz riječi »Ovdi svrši prolog a u lugu začnu ove pjesni slavnoga Andrije zlatara«.¹⁰³ Te dvije pjesme Sasin sasvim jasno pripisuje Čubranoviću, jer o tome ne može biti sumñe da je on taj »slavni« pjesnik Andrija zlatar — po tradiciji, koja se je od starine sačuvala u Dubrovniku, Čubranović je bio naime zlatar. Kad dakle Antun Sasin, koji je

¹⁰¹ V. o tome Rad 247, 130.

¹⁰² Za svoj članak u Radu 247 nisam toga učinio.

¹⁰³ Stari pisci hrv. XVI, 107 i 125.

bio obrazovan čovjek i sam pjesnik, te mladi vrsnik Mćev (rodio se je naime najranije g. 1524,¹⁰⁴ dakle bar 3 godine prije Mćeve smrti) odlučno tvrdi da su te dvije pjesme Čubranovićeve, sigurno i jesu bile njegove, jer je Sasin i sigurno znao što je Čubranovićevo a što nije. Sasin je po tome vrlo dobar svjedok za autorstvo tih dviju pjesama, ali nije i za sve ostale pjesme grupe Č, pa bi se moglo pomisliti da su te dvije Čubranovićeve pjesme zalutale u kolo pjesama nekog drugog pjesnika, što za zbornik pjesama kakav je baš Rašinin ne bi bilo nipošto nemoguće. Nemoguće nije, ali nije nimalo vjerovatno! grupa Č naime vrlo je sistematski sklopljena i uređena: u njoj je 57 pjesama, od kojih svaka ima kao akrostih neko žensko ime. Nego ta imena nisu ispremiješana nego idu nekim čvrstim redom: najprije su 4 pjesme s imenom *Paja*, pa 3 sa *Luja*, a onda 44 sa *Kata*, zatim 4 sa *Anica*, i napokon 1 sa *Jela* i posljednja sa *Nikica*. Taj je red dakle namjerno smišljen i proveden, bez sumnje od samoga pjesnika, pa se ne može nikako misliti da je neko drugi uzeo od tih pjesama njih 55 od jednog pjesnika a među njih umetnuo dvije Čubranovićeve, jer ove dvije nisu u početku ili pri kraju cijeloga kola nego su baš umetnute među pjesme s akrostihom *Kata*, što ga i one obje imaju, a i tada nisu jedna do druge već pred prvom su 24 druge pjesme s tim akrostihom, među obje i poslije druge opet po drugih 9. Ali ima još više: ove se dvije Čubranovićeve pjesme u pogledu metra, jezika i stila potpunoma slažu s ostalim pjesmama ove grupe; napomenuću samo da obje u akrostihu za glas *k* od *Kata* uzimlju slovo *c* što glasi *č* (*čudim se*) — a to je karakteristika ove grupe uopće,¹⁰⁵ — a u jednoj od njih pjesnik zove svoju dragu *gīlu rumeni*: *gīlu moj rumeni* 673, 5, a to nalazimo još samo u nekim drugim pjesmama ove iste grupe: *gīlu moj rumeni* 656, 8. 685, 5; *gīlu drag rumeni* 658, 8; *gīlu ovi rumeni* 672, 6. 680, 2; osim toga još samo u jednoj pjesmi dodatka ima *moj gīlu rumeni*, pa će zato i ta pjesma biti prije Čubranovićeva negoli Menčetićeva.¹⁰⁶ Može se dakle eventualno sumnjati je li Sasin bio dobro obaviješten kad reče da su br. 673 i 683 Čubranovićeve pjesme, ali se one nikako ne mogu odvajati od ostalih pjesama grupe Č.

111. — Hoteći u jezičnom pogledu isporediti grupu Č s *Jedupkom*, treba vidjeti kako nam je sačuvana ova posljednja pjesma.

¹⁰⁴ Г л а с Српске академије XC, 9.

¹⁰⁵ R a d 247, 106.

¹⁰⁶ Isp. R a d 247, 142.

Najstarija je nena redakcija štampano izdanje što je priredio Dubrovčanin Maro Battitore g. 1599 u Mlecima¹⁰⁷ (tamo je i potpisao posvetu Dubrovčaninu Tomu Nadalu Budislavu »rodjaku« pjesnikovu); ako je dakle tačna vijest da je *Jedupka* bila izgovorena prvi put 20. jula 1527,¹⁰⁸ onda je prvo izdanje prilično daleko od Čubranovićeve vremena. Pa ipak ja mislim da je Maro Battitore uglavnome dao dobar tekst *Jedupke*, premda je sva prilika da je u detaļu i on nešto mijenao, što namjerno a što nehote. A mislim da je njegovo izdanje uglavnome dobro, jer vidim da nije dirao, ili da je vrlo malo dirao u onu osobinu *Jedupke* što je nemu, čovjeku iz samog kraja XVI. vijeka, mogla najviše smetati, to jest u njen ikavizam. Sam Battitore je naime u svojoj posveti, može se reći, čist jekavac: neobičnih ikavskih oblika ima samo kod riječi *svitli*, *svitlos*, *prosvitliti* (svega 10 puta, a samo po 1 put *prisvijetlomu* i *svijetloga*) i 1 put *kriposti*, dakle kod riječi što se rado upotrebljavaju u »svečanim« posvetama; ima 1 put (na str. XXIV) i *ni* (nije), ali taj mi je primjer sumнів; *Jedupku* naprotiv Battitore je ostavio gotovo čisto ikavsku.

Za *Jedupku* je naime naročito karakteristično da i u njoj odlučno prevladuje ikavski izgovor; ne računajući u broj njenih ikavizama dubrovačke oblike *pri-*, *prid*, *priko*, *prima*, *gdi* a ni »ikavske« zamjenične završetke (v. str. 87), u *Jedupci* su 162 u dubrov. govoru neobična ikavska oblika, prema kojima su samo ovi jekavski: *bijeh* 301 (a *bīše* 26); *jesti* 12, *iје* 430; *lijepo* 102 (a *polipšu* 121, *lipos* 244, *liposti* 496. 533, *lipota* 134); *nijesi* 74, *nije* (dvosložno)

¹⁰⁷ Od sačuvanih rukopisa ni jedan nije od njea stariji, a po njihovim varijantama, što se navode u Akademijinom izdanu u VIII. knjiži Starih pisaca hrvatskih, jasno se vidi da su to gotovo sami mladi oblici, u koje brojim i mnoge jekavske mjesto ikavskih prvoga izdanja, a da ni u jednome rukopisu nema sigurnih tragova od neke druge redakcije negoli je ona što je u prvome izdanu. Sasvim je ispravno dakle što je Žepić uzeo kao temelj za novo izdanje ono od g. 1599, i ako je na nekoliko mjesta, bez potrebe, mjesto njegova oblika uzeo drugi iz rukopisa. Naročito ističem da rukopis Jugoslav. akademije br. 545 (u Žepićevu izdanu »ak. a«), koji je pisan u drugoj polovici XVII. vijeka, a u jeziku znatno odstupa od prvoga izdanja, nikako ne predstavlja zasebnu dubrovačku redakciju nego je priepis što ga je neki čakavac načinio s prvoga izdanja, a to se sasvim sigurno vidi po tome što je preuzeo i neke njegove štamparske pogreške: nema ni on u st. 198 riječi *skupa* ni u st. 377 riječi *tako*, a ima (kao prvo izdanje) »*uzi mnozi*« 277 (mjesto *mnozi puci*), *gdidi* 332 (mjesto *gdi ti*), *srdasica* 372 (mjesto *srdacce*), *bace* 373 (mjesto *pače*), *s borom* 621 (što je, za čudo, i Žepić uzeo u svoj tekst! mjesto *s Bogom*). Isključivo dakle na račun toga prepisivača idu ovaki čakavizmi: *ča* 98. 143. 177. 224. 281. 344. 398, *zač* 90. 92. 97. 280. 337, *gospoji* pred stih. 61, 101, 141, 181, 221, 261, *tuje* 106, *slaja* 299, *Jejupku* 546, *dojde* 131, *tašči* 170, *istašči* 171, *jošće* 301, *jazika* 367, *gljeda* 405 itd.

¹⁰⁸ Stari pisci hrv. VIII, str. VII.

331. 569. 616 (a *nî* 117. 263. 284. 421. 532); *nědra*: *zanjedanje* 148; *njegda* 433. 435 (a *nika* 185); *pjesni* 445 (a *pisan* 460, *pisni* 539); *prije* (dvosložno) 343 (a *prî* 35. 565); *smijemo* 9, *smije* (dvosložno) 321; *svjēta* 93; *vječne* 80; *vjera* 305 (a *viru* × 237. 540, *vira* 613), *vjeruje* 334 (a *zavirio* × 535); *vrijeme* 335 (a *vrimē* 375); pa kada k tim primjerima priložimo još *čestitijem* 2 i *kijem* 143, i još *pred* 378 (a *prid* 28. 82); *sreća* × 309, *sreću* × 543 (a *srića* 280, *sriće* 78, *sriću* 58. 64. 222. 315. 352. 426. 440. 508, *sričo* 461) uz primjer *srića u sreći* × 593; *trebuje* 114 — izlazi da je svega u *Jedupci* tek 26 jekavskih oblika zajedno s primjerima novijeg ekavizma *re* za praslav. kratko *rě* (nema ni jednoga sa *rje*!).

112. — U *Jedupci* ima i nešto ekavskih oblika: čakavizmi *vencem* 2 i *vera* 134, *verno* 118. 494, *verne* 515, *vernosti* 531, *veruj* 167 (v. str. 105) uz već spomenute ikavske i jekavske oblike sa *vir-*, *vjer-*, a onda još *belo* 441, *belu* (lok. sing. sr.) 169. (ak. sing. ž.) 172 (a *bilo* × 551, *pribilo* × 560); *děla* (ak. duala od *děl*) 13, *delila* 606; *mesti* (lok. sing.) 9 (a *misti* 317). Ima još nekih čakavizama: *ča je* × 176. × 298 (uz *što* 19 puta); *zač* nema, ali nema ni *zašto*, jer uopće nema ni jedne upitne rečenice za koju bi mogla trebati ta zamjenica, a mjesto uzročnoga *zač* (jer), *što* ga *Mć* i *Dć* tako često imaju, u *Jedupci* je uvijek *er* (20 puta, i u st. 137 mjesto izričnoga *da*), a samo je jedan put *ar* 399; a nema ni *prijati* nego *primili* 17, *primit* 189, *primi* 522. Redovno je *đ*; tako naročito u *gospodi* u natpisu svih 6 pjesama (dakle u prozi!), ali u samoj pjesmi ima tu riječ samo sa *j*: *gospoja* × 56. 97, *gospoji* × 121, *gospoj* (gen. pl.) 306; *nadaće slaje* 575, *viju* (vidu) × 513, *meūto* 369; *dojde* 35, *najti* 217 uz *prođu* 95, *dode* 131; amo ide i *-l*: *ktil* 345, *užgal* 406, *ganul* 409, *mogal* 414, *zgubil* 429, *zapisal* × *misal* 538 × 539, *misal* × *upisal* 585 × 588, ali nešto češće se nalazi mjesto *ńega o*, i to ne samo u primjerima kao *věomi* 43. 48. 65, 212, *Danćuo* 76. 268, gdje *o* s vokalom pred *ńim* sačinjava jedan slog, gdje je dakle pozniji prepisivač ili izdavač mjesto (Čubranovićeva) *-el*, *-ul* mogao uzeti *-eo*, *-uo*, nego i u primjerima *ostao* × *mao* 46 × 47, *bio* 158, *Danio* × *mio* 45 × 48, *zamirio* × *zavirio* 534 × 535, gdje *o* čini slog za sebe, gdje ga je dakle sigurno sam Čubranović napisao. Nekoliko puta nalazimo i *vaz*: *vazmi* 193. 197 i *vazima* 119 (uz *uze* × 23), pa *vapiti* 436; onda *imila* × 74. × 606, *imit* 75. 81. 89, *imiti* 252 (uz *imah* 26); napokon 2 primjera za perf. prezent u futurnom značenju: *veće nigda ne potužiš* 208; *u što skuju ušerezi* 554. Svi se ti čakavizmi nalaze

i u Zku, osim što tamo nema za *j* mjesto *d* takí primjer kakav je *slaje*, a *viju*, budući u sroku, ne znači mnogo. Ali nekim pojedinim oblicima Čubranović ide i preko toga: *resti* (mjesto *rasti*) $\times$ 79, *reslo* 605; *meču* $\times$ 466 (uz *mača* 459), po svoj prilici i *toki* (toliki) $\times$ 468, a možda i *užgal* 406, premda ga Stulić navodi iz Zlatarića. — Te je čakavizme Čubranović upotrebljavao kao i pjesnici Zka, pa kako su oni radili, tako je i on katkada zbog sroka ili metra stvarao nove oblike; amo brojim *ciće* (mjesto *cića*) $\times$ 248; *Boga rade* (mjesto *radi*) $\times$ 517; *caft'lo* (mjesto *caftilo*) 605, *svitl'lo* (mjesto *svitlilo*) 618, *pri će slatkih, mednih rič'* (mjesto *ričih*) $\times$ 447, *zamore* (mjesto *zamorje*) $\times$ 566; *po milosti zgoru danom* (mjesto *danoj*) $\times$ 87, *sloveći* ($\times$ *goreći*) 502, *susriti* 3. sing. prez. (mjesto *susrete*) $\times$ 512.

113. — Ja ne mogu navesti ni jedne jezične osobine kojom bi se grupa Č slagala s *Jedupkom* a s ovom zajedno odvajala od ostalih dijelova Zka; naprotiv ima nekoliko stvari gdje se grupa Č i *Jedupka* (Je) ne slažu. Najjača je razlika, naravski, što u Č odlučno prevladuje jekavski izgovor a u Je ikavski; u svezi je s time što Je nema nikada *rje* za kratko *rě*, dok Č ima + *kerjepost* (14 puta), *kerjepčija* (2 p.), *nesrjeća* (1 p.); mahe znači što se u Č nalazi i dat.-lok. *menije* $\times$ 651, 3. 657, 3. $\times$ 679, 6 (uz *meni* 653, 5. 657, 6. 668, 3. $\times$ 674, 5. 684, 4) a u Je samo *meni* 45. 76. 570, *tebi* (7 puta), *sebi* 232. 516, jer je *menije* u Č od 3 puta dvaput u sroku. A lako se razumije što u Č ima i *zač* 653, 3 i *zašto* 652, 3. 693, 9 i *krozač* 664, 1. 685, 1 — to su same upitne zamjenice kojih u Je nema; slažu se pak Č i Je što nemaju *zač* u uzročnoj rečenici, ali se ne slažu čim ga zamjenjuju: Č mjesto *nega* ima 13 puta *jer* (od kojih je samo 4 puta *j* potreban zbog akrostiha) i ktomu 1 put mjesto izričnoga *da* (659, 1), pa 7 puta *ar* i 3 puta *are* (oboje uvijek s *a* u akrostihu), a samo 1 put *ere* 697, 3, pa i to *ere* s (prvim) *e* u akrostihu, dok smo vidjeli da Je ima samo (21 put) *er* i (1 put) *ar*. Nešto je slično što Č ima samo *neg* (6 puta) i *negli* 666, 5 a Je po 9 puta *neg* i *ner*. Razlika je i u završetku *-či*, *-ć* priloga sadašnjega: u Č je uvijek *-či* (16 puta) a u Je 9 puta tako a 9 puta *-ć*, ali ovo posljednje može zavisjeti o metru: oblici sa završetkom *-ć*, osim *kteć* 339, dvosložni su (u st. 28. 29. 32. 159. 323. 354. 438. 457), pa su tako zgodni za četvorosložne stope osmerca.

114. — Nego ostaje pretežni jekavizam i *jer* - *neg* u Č a pretežni ikavizam i *er* - *ner* (uz *neg*) u Je, pa kako se ima tumačiti to

razilaženje među njima? To bi moglo zavisjeti o poznijim prepisivačima, jer, uzimajući jekavski oblik mjesto ikavskoga ili *neg - jer* mjesto *ner - er*, metar se nipošto ne mijenja. Ali, razumije se, bilo bi mnogo lakše kazati da je jedan autor pjesama grupe Č a drugi *Jedupke*, tim više što je stil i dikcija u Je sasvim drukčija negoli u Č: u Je je mnogo prostija i, može se reći, narodnija, dok se u Č prosiple lažna sentimentalnost naših starih petrarkista koji nam praznim riječima opisuju žalosti i radosti svojega »srdačca« i lepotu svojega »sunačca« i svoje »vile«. Nego baš ta razlika u pjesničkom stilu među Č i Je kaže nam kako imamo shvatiti i razliku među njima u jeziku. U Č su ozbiljne pjesme (zaľublenoga) p j e s n i k a koji govori kniževnim jezikom svojega vremena (u dvanaestercima), a Je je šaljiva pjesma C i g a n k e koja prostim riječima daje svoje recepte i proriče budućnost, a tek šestoj gospođi (onoj u koju je tobože Čubranović bio zaľublen) izjavľuje pridušenim tonom i umjerenim riječima ľubav momka koji je u nju zaľublen, to jest samoga pjesnika, ali i taj je dio svoje pjesme Čubranović tako vješto sklopio da i tada mi uvijek čujemo Ciganku gdje govori.

U tome i leži, po mojemu mišľeńu, razlika u jeziku, ukoliko je ima, i u stilu među Č i Je. Čubranović je ne samo uveo Ciganku u našu literaturu nego je on prvi — a ne tek Marin Držić svojom Cigankom u komediji *Mandi*, — i umetnuo u govor te i n o s t r a n e p r o s t e Ź e n e iz n a r o d a neke osobine kojih u govoru prostoga dubrovačkoga naroda nije bilo: odatle n e n ikavizam i svi ostali čakavizmi. što ih je bilo i nije bilo u tadašnjemu kniževnom jeziku, odatle oni ekavski oblici (*belo, belu, dela, delila, mesti*) što se u Dubrovniku nisu n i k a d a ni govorili ni pisali, odatle neobične riječi *gospod* 1, *gospod-Bogu* 61, *gospodične* 1. 150, *ćelije* 247. 508, *biže* 596, *lada* × 66, *lade* × 106, *ľubi ili lada* × 239; tako je radio i M. Držić sa svojom Cigankom, pa naročito ističeći da i ova ima više ikavskih oblika negoli Dubrovčani a i neke ekavske što ih ovi nemaju. Ja mislim da se tako može tumačiti razlika u jeziku među obrazovanim pjesnikom Dubrovčaninom (pjesmama grupe Č u RII) i prostom Cigankom (*Jedupkom*), a da ne krivimo Čubranovićeva mladega vrsnika, kolegu i sugrađanina, Sasina da je krivo pripisao n e m u dvije pjesme iz grupe Č a time — o tome ne može biti sumńe, — i cijelu tu grupu.

115. — Kad je Zk najstarija rukopisna zbirka dubrovačkih pjesama, neće biti izlišno da vidimo kako se u glavnim stvarima.

s jezikom Mća i Dća slaže najstarija štampana kniga jednog dubrovačkog pjesnika, jer Zk niti je autograf, niti je prepisivan s autografâ, bar nisu sigurno tako prepisane ni Mćeve ni Dćeve pjesme, pa se s razlogom može misliti da su i sam N. Račina i drugi prepisivači prije néga štošta mijenjali i u tekstu pjesama i u njihovu jeziku, a najstarija (sačuvana) štampana kniga izdana je po pjesnikovu autografu. To su »*Zlate riječi nauka Katovijeh*, iskora istomane i složene u pjesni jezikom dubrovačkim po Marinu Buresiću Dubrovčaninu«, što su izdane g. 1562 u Mlecima,¹⁰⁹ o kojima se može ovdje ukratko nešto kazati, jer je to upravo brošurica od 8 strana male osmine. Ostavljajući na strani oblike *pri-* (za *pré-*), *prid*, *ovdi*, *gdi* (v. str. 88), Z su pretežno ikavski pisane: u osnovama je 79 ikavskih primjera a 40 jekavskih (brojeći i ovdje samo fakultativne primjere izvan sroka) a u zamjeničnim završecima 32 su »ikavska« primjera a samo ih je 8 jekavskih; samo u glagolskim završecima prevladuju nešto malo jekavski (20 primjera a 15 ikavskih); treba pak istaknuti da i u ovome izdanju ima pogrešaka protiv sroka: *razvidjet* (× *rit*) 5, 2, *na svijeti* (× *i ti*) 46, 2 a *človiku* (× *reku*) 78, 1, čak i *pogrdjet* (× *svjet*) 49, 1 gdje je uzet zbog sroka sa *svjet* anormalni oblik *pogrdjet* mjesto *pogrdit* (kako je u 77, 1), pa treba i pitati je li take pogreške skrivio pjesnik (Buresić) ili izdavač (Temparičić). Većinom ikavski je i Ps, a I je čisto ikavska: ima 18 ikavskih primjera (od kojih je, istina, 8 zamjeničnih završetaka) a samo u natpisu *Ispovijes*. Osim već navedenih pogrešaka protiv sroka treba još spomenuti »ikavsko« *nidne* Z 56, 1,

¹⁰⁹ Nanovo su izdane po mlađemu rukopisu u XI. knizi Starih pisaca hrvatskih, str. 242-256; to sam izdanje ispravio i popunio po tekstu od g. 1562 u Građi Jugoslav. akademije, kn. 9, str. 54 i d., izdavši ono čega u Akad. izdanju nema, naime na str. 54-57 potpuni natpisni list (N), Buresićevu posvetu sinu »*Frančesku*« (P), predgovor izdavača frañevca O. Gabrijela Temparičića, nećaka pjesnikova (T) i jednu njegovu pjesmicu (Tp), i još jednu domikanca O. Andrije Crnotića Rablanina (C), pa onda na str. 59-60 Buresićev prijevod 50. Psalmu (Ps) i njegovu *Ispovijes* gospodinu Bogu (I) — oboje u običnim dvanaestercima; a Z je Buresićev prijevod *Zlatijeh riječi*, kako sam ga ispravio na str. 57-59. T u početku predgovora kaže da Buresić, došavši u Mletke gdje on boravlase, »prinese mi rukom ispisane pjesni Katovijeh nauka... moleći me... da bih ih ja hotio s pomfom pripisati i s načinom podobnijem složiti riječi, neka takoj potom dadu se štampati«. Što je učinio T zato da bi »načinom podobnijem složio riječi«, ne može se znati; moglo bi biti dosta toga, naročito ako je Temparičić u C unio oblike *pjesni* i *prieteľ* (mjesto *prijatelj*); nego može lako biti da je on tu pjesmicu i sâm ispjevao. Pa su tako Pjesni Dinka Račine, što ih je sam pjesnik izdao g. 1563 u Firenci, najstarija dubrovačka kniga što daje potpuno jamstvo za autentičnost i ispravnost teksta, budući da se nije sačuvao ni jedan egzemplar ni od Pjesni pokornijeh N. Dimitrovića od g. 1549 ni od pjesama Marina Držića od g. 1551.

pa naročito mjesto *prijatelj* (kako je u Z 11, 1) *pritelj* 32, 1. 34, 2. 41, 2. 73, 2. 79, 2. 107, 2. 109, 2. 122, 2. 135, 1. 141, 2, *priteljstvo* 36, 2 (a *pritelj* jedan put i u C!), a to je ikavski oblik od *prijatelj* što se redovno nalazi u najstarijem rukopisu Gundulićeva *Osmana*. Kako je od pojedinih riječi ponajviše samo po par primjerâ, tako se samo za neke što se češće ponavljaju može kazati koji izgovor Buresić voli; tako nema sumnje da mu je za *grěh*, i riječi odatle građene, ikavski izgovor pravilo, jer ga ima 34 puta a samo jedan put *grijeħ* Z 50, 2; i za riječi od korijena *krěp-* (*krěpost* itd.) ima samo 5 ikavskih primjera, za *vrěme* - *ena* 7 ikavskih a samo jedanput *vrijeme* 58, 1; naprotiv *ktjeti* - *hotjeti* je najviše po jekavskom izgovoru (17 puta) a izuzetno po ikavskom (3 puta); zabilježimo da i Z u natpisu ima *pjesni* (i *pjet* 88, 2), ali *spivaocem* 88, 2.

116. — Tako je u pjesmi, ali u prozi, to jest u N, P i T, drukčije je: u N samo je 6 jekavskih oblika, u P 18 jekavskih zamjeničnih završetaka a *sridnih* (2), 6 jekavskih glagolskih a ni jedan ikavski, 20 osnovnih (računajući i *osvem*) a samo u *sridi*, *sridnih* (2), *potriba* (uz *potreba*), *potribova*. Sam Buresić je dakle u svojoj prozi odlučan jekavac, dok njegov nećak Temparičić nije u istoj mjeri: ima doista i on 11 jekavskih zamjeničnih završetaka a samo 3 ikavska, ali samo 2 glagolska ikavska, a uz 6 osnovnih jekavskih 11 ikavskih; u nje ga je dakle izgovor mješovit, pa eto tako imamo još jedan slučaj da isti čovjek (Buresić) na jedan način piše u stihovima a na drugi u prozi, a da se i dva srodnika (ujak Buresić i nećak Temparičić) ne slažu potpuno. Inače i njihovi primjeri ponajviše su pojedinački, ali se za P može već kazati da je u njoj jekavski oblik *pjesni* (kao u Mća) pravilo, jer se nalazi 10 puta, uz *spjevao* i *spijevanju* (2 p.), a s druge strane da je u T pravilo ikavsko *krip-*, jer ima 5 puta + *kripost*, 2 puta *kripko* i 1 put *kriposna*. Napose spominjem ekavski oblik *osvem* u P, koji će biti najstariji primjer za n; drukčije pak negoli je u Zku, a naročito u Mća, u cijeloj knjižici nema ni jedan primjer za *rje* (od praslav. *rě*) nego je redovno *ri*: *sridnih* (2), *potriba*, *potribova* u P; *ostarivši*, + *kripost* (5), *kripko* (2), *kriposna* u T; + *kripost* (4), *sriću*, *sridnu*, + *potriba* (2), + *potriban* (2), *vrimena* (2) u Z; *kripko*, + *grišnik* (2) u Ps; *grišnik* u I; — ili izuzetno *re*: *potreba*, *vremena* u P; *nesreću* Z 97, 2.

Za ikavske oblike u Buresića ja sam isprva mislio da je u P i T podosta ikavskih oblika zato što je, valjda od Temparičića,

samovoljno provadan taj izgovor poslije glasa *r*,¹¹⁰ a to se je moglo misliti stoga što u P u 5 neobičnih ikavskih oblika svaki je put *r* pred takim *i* (*u sridi*, *sridnih* (2), *potriba*, *potriba*) a T uz *ostariši*, + *kripost* (5), *kripko* (2), *kriposna*, *vridnosti* ima još samo *hotih*, *naslidnik*, *vičnu*, a u pjesmama baš je polovica ikavskih oblika sa *r* pred *i*, ali opet od ovih posljednjih većina ide na *grih* i riječi odatle izvedene. Neće dakle biti *r* krivo što je u ovoj knjižici toliki broj ikavskih oblika nego će i to biti uticaj književnoga jezika, naročito za *kripost* i *vridnost*, što se tako rado upotrebljavaju u posvetama, a specijalno za *grih* itd. biće uticaj dalmatinskih crkvenih knjiga; pa ako iznenaduju oni oblici sa *ri* (< *rě*) u P, može se prije misliti da je Buresić time popustio uticaju književnoga jezika negoli da nije tačno izražavao svoj izgovor kad je napisao 18 jekavskih zamjeničnih završetaka i 6 glagolskih a samo 2 »ikavska« (*-ih* u *sridnih*).

117. — U pogledu vokala *ě* Buresić je otprilike na istome stepenu na kojemu su pretežno ikavske partije Zka (Mć u RI a grupa K i skupine A² i A³ u RII), samo što nema ni *rje* za kratko *rě*, ni *prje-*, *pre-* za prefiks *prě-* a nema ni završetka *-ije* u dat.-lok. sing. zamjenicâ bez roda, ali ima zato svoje karakteristično *pritel* mjesto *prijatelj*. Slaže se pak sa Zkom i u tome što i on ima redovno *d* i *št*, osim jednom *meuto* Z 52, 1; drugog primjera za *među* nema, kao što nema ni jednog za *gospoda*, a samo *-de: tolikodere, takoder, takojder* P, *toder* Z 77, 2, i samo *ć - d* kod složenih oblika glagola *ići - idem*. Glagola *prijati* nema nego samo + *primiti* P, T (3), Tp, a za vokalno *l* ima samo obično *u*; za *vě-* ne može se ništa sigurna kazati, jer se nalazi samo 2 puta *uzmi* Z 17, 2. 50, 1. Ali kod *-l* opet se vidi jasno da se pjesma ne slaže s prozom: Z, Ps i I imaju (kako redovno Mć i Dć) 23 puta *-l* (ponajviše su participi, ali ima i *posal* Z 84, 2; *mal* 135, 1; *dresel* × *vesel* 120, 1 × 2) i *velmi* Ps 38; *l* je postalo o samo *žao* Z 12, 2; *pô* (polâ) 64; *spivaocem* 88, 2, dakle u 3 slučaja gdje se je narodno o moglo tako oteći uticaju književnoga participa na *-l*. U prozi naprotiv pravilo je o: 4 puta u P a 6 puta u T, izuzevši instr. plur. *djelmi* u kojoj se prilici *l* nikada ne mijeña na o.

Relativno više negoli i u Mća i u Dća ima apokopâ, i to ne samo onakvih kakve su i u Zku obične (imperativ i infinitiv bez *-i* na kraju, *t'* i *s'* za *ti* i *si*) nego i onakih kakve su tamo vrlo rijetke:

¹¹⁰ Grada 9, 61-62.

da *s'* (se) *ima* P (jedini primjer u prozi — važada štamarska pogreška), *jāk s'* (se) *ima* Z 10, 2; *n'* (ne) *izvrši* 13, 2; *d'* *obadva* 32, 2; *mor'* (more) *imat* 49, 2; *jer j'* (je) *i toj* 80, 2; *nigd'* (nigda) *u vik* 93, 2; *dobr'* (dobro) *u svih* 117, 2; *k teb'* (tebi) *obratiti* Ps 34, *da b'* (bi) *od mene* 41, *bil'(o)* 42, *src'* (srce) *umišeno* 45; Buresić naime ne voli sažimati u jedan metrički slog posljednji vokal jedne riječi a prvi druge. Ima, opet relativno, i dosta primjerâ za sekundarno -e uz sufixs -m: ne samo *ñime* i *ñome* pa *kime* Z 32, 1. 36, 1; *nikime* 44, 1, nego i *trudome* 39, 1; *domome* (prilog) 45, 1 (uz *domom* 45, 2), *štetome* 39, 2. 130, 1; *ženome* 82, 1; *ludijeme* instr. sing. m. 58, 2; *mnozijeme* dat. pl. 15, 1; *čistome* instr. sing. ž. 1, 2. Ima katkada (kao često *Mć* i *Dć*) i sažete oblike kao *mā*, *tvē* itd., čak jednom i instr. sing. *tvīm* × I 10. Buresić sažimlje (kao i *Mć*) u jedan slog i -e i- od + ne *imati* (to je za *ñega* je d n a riječ) Z 43, 1. 81, 1. 94, 2; nego u 49, 2 štampano je *ñeyma'*, pa kako je Buresiću y redovno što naše j, važada je time on (ili T) htio označiti izgovor *ñejma*; a onda treba možda tako tumačiti i *dayma'sc'* 652, to jest *da-jmaš* za *da-imaš*. Neobični oblik *satvar* 14, 2. 70, 1 (stvar) ima i on; *mudarc'* u T nije sigurno ima li se čitati *mudrc* ili *mudarc*.

Kao u Zku, redovno se kod zamjenicâ i pridjevâ gutural pred i - ě mijenja u sibilant (10 puta s prostim k - g), ali bez promjene ostaje u grupi *čk*: *dubrovačkijem* N; ovdje je pak pravilo bez izuzetka da kod *htěti* od *ht-* bude *kt-* (20 puta). Bez izuzetka, kao što je gotovo uvijek i u Zku, ostaju bez promjene sekundarne grupe i č pred t (+ *počtovati* P, T [2], *čtuj* Z 132, 1; *čti*, *čteći* 88, 1), a kao u Zku mijenja se + *možeš* i + *moreš*, ali prevladuje, kao u Mća, ono prvo (10 puta prema 4 sa r). I u Buresića, kao u Mća i Dća, drže se konzonantske grupe u početku riječi, naročito spomiñem (književno) + *človik* Z 38, 1. 49, 1. 78, 1. 105, 2. 128, 1; a što ima jednom i *ko* 139, 1, to je sigurno zato što je pred *ñim t'* (što t' ko). U sredini riječi imamo, drukčije negoli u Zku (v. str. 128), za *ts* samo c, iako rijetko: *bogactvo* Z 28, 1. 41, 1. 95, 1. 110, 2. Naprotiv grupa -st na kraju riječi drži se relativno češće negoli u Zku: *blagost* P, *kripost* (2), *izvrsnost* T, *starost* Z 16, 1, *zavidost* 53, 1; *jakost* 106, 2; *bludnost* 124, 1; *jest* P (2), T (2); *bolest* 134, 2; *jest* (jesti) 68, 1, ali je opet običnije -s: -os 7 puta (3, 1. 4, 1. 31, 2. 38, 2. 49, 2. 56, 2. 104, 1), *boles* 134, 2; *ispovijes* P, I, *koris* Z 6, 2. 101, 2. 113, 1; *vlas* × *čas* Z 1, 1 × 2; *jes* 77, 2. 134, 1. Ps 2. Buresić bi dakle potvrđivao da se je u njegovo vrijeme ipak još govorilo i -st.

118. — Za imenice treba spomenuti da osnove na *i* u instr. sing. imaju, protivno Zku, ponajviše noviji završetak *-i*: *ispovijesti* N, *ľubavi* P, *vridnosti* T, *pameti* $\times$ Z 1, 2; *naravi* 96, 1; *kriposti* 106, 2, a samo je *milostju* N, *častju* Z 6, 2. — U gen. plur. osnovâ na *o* i na *a* također je već pravilo da ima sufiks *-â*: *nauka* N, P (3), T (3). Z 143, 3; *dana* T, *truda* Z 92, 2; *griha* Ps 12, *mjesta* P, *godišta* T. Z 68, 2; *besjeda* $\times$ 60, 2, ali opet, i to u prozi, *početak* (s pomičnim *a*!) P (2). — Sasvim su normalni rijetki primjeri za dat., instr. i lok. plur.: *sinovom* Z 28, 1; *priteľem* 79, 2; *spivaocem* 88, 2; *slugam* 37, 1; *ľudem* P. Z 48, 1. 63, 1. 114, 2; *s dukati* $\times$ 82, 1; *kosami* 79, 1; *suzami* I 1; *ľudmi* Z 119, 1; *ričmi* 51, 1, a izuzimľe se samo *djelmi* (od *djělo*) T; *naucijeh*, *stupajijeh*, *nebesijeh* T, *grisijeh* Ps 18, *grisih* I 4, *besjedah* Z 59, 1; *putijeh* T, pa prema tome i *pjesnijeh* 143, 2.

Kod zamjenica s rodnom u gen. i u dat. sing. m. i sr. sufiks je uvijek čitav, osim jednog izuzetka za dativ *mom* Ps 23; naprotiv u lok. sing. m. i sr. nalazi se katkada sufiks *-mu* dativa, nema pak nikako u dat.-lok. sing. ž. starog završetka *-i*. I ovdje se u dat. i instr. plur. već pojavľaju pojedini noviji oblici: za dativ — uz *ńim* T, *kim* Tp, *tim* I 6, *ostalijem* Z 15, 1 — ima i već spomenuto *mnozijeme* Z 15, 1, pa *ńima* $\times$ 10, 1; *tvojima* ($\times$ instr. pl. *sidima*) 1, 2; a za instr. — uz *ńimi* T, *kakovijemi* P — *nam* Z 52, 1; *našijema* T, *sidima* ($\times$ dat. pl. *tvojima*) 79, 1; *druzima* 126, 2. — Što je često a nema ča, ali ima *zač* (uvijek u značenju ‚jer‘) Z 2, 2. 8, 2. 22, 3. 71, 1. 95, 2. 114, 2. 121, 2. Ps 44. 45. I 7, ima ga jedan put i Tp (u pjesmi!), ali T (u prozi!) *zašto*; nalazi se par putâ zajedno sa *er*: *zač er* Z 69, 2. 115, 2. Ps 7 (isp. i *radi er* u P), ali obično je, i često, *jere* - *jer*, *ere* - *er*; gen. od *što* je *šta* u primjerima *šta 'e cijena* Z 29, 1 i *šta ne moľ podniti* 84, 1; negativni su oblici *nitkor* Z 5, 2 i *ništor* u *ništurnemańe* P s gen. *ničesar* $\times$ Z 123, 2.

Od *saj* nalazi se samo 3 puta baš taj oblik u Z 101, 1. 107, 2. 116, 2. Stariji kraći oblici *ki* itd. pravilo su u pjesmi (kao u Zku) a noviji su rijedak izuzetak: *koji* Z 33, 2. Ps 13, *koje* Z 112, 2; naprotiv u prozi nalaze se samo ovi drugi (5 puta u P a 15 p. u T). Nego za Buresića je najkarakterističnije što oblici pokaznih zamjenica, koji uopće mogu imati na kraju *-j*, imaju ga gotovo uvijek, svakako, ako se ne varam, pravilnije negoli kod ijednog drugog starijeg dubrov. pisca; kod ńega dakle nalazimo *taj* nom. sing. m. P. Z 22, 2. 40, 2. 98, 2 (uz *tĩ* $\times$ 105, 2); nom. sing. ž. 6, 2; *tuj* ak. sing. 8,

2. 30, 1. 155, 1; *tej* gen. sing. 116, 1; ak. pl. m. 40, 1; ak. pl. ž. P. Z 58, 2. I 13; *toj* P (2). T. Z 16 puta. Ps 1; *zatoj* T (4); *togaj* P. T (2). Z 84, 2. 124, 2; *k tomu* N. Z 78, 2; *u tomu* j 30, 2; *toliko* j T; tako i kod prilogâ *tuj* Z 125, 2; *tadaj* T, *takoj* P (3). T (2), čak i *takojder* P; izuzeci su *to* Z 47, 1; *to veće* 9, 2 (sada *tô veće* a ne *tô veče*), *toga* 64, 1 $\times$ 2, *toliko* T, a *ta je* Z 27, 2 i *to je* 38, 2 nisu sigurni primjeri, jer slijedi *j-*. Dva puta nalazimo i dubrovački oblik *tjezijek* P. Z 59, 17 (uz *tijeh* P). — Za komparativ može se spomenuti da Buresić nema sad neobičnih oblika *jakši* i *manši*, što ih ima Dć, nego samo *jači* i *veći*; vrijedno je pak zabilježiti oblik *tišija* Z 125, 2 od *tih*.

119. — Od glagolskih oblika iznenađuje infinitiv utoliko što u prozi nalazimo ponajviše potpuni završetak *-ti*: P ga ima 17 puta a samo jedan put *-t*, a i T 15 puta *-ti* a 6 puta *-t*, dok je u prozi Marina Držića baš obratno — *-t* je pravilo a *-ti* izuzetak; u pjesmi pak i u Buresića je redovno *-t* a rede *-ti*, i to bez sumnje prema potrebi stiha. Malo je primjerâ za infinitiv na *-ći*: *naći* P (3). T, dakle opet u prozi, a naprotiv *nać* T, *moć* Tp, *doć* Z 24, 2; *steć* 34, 2; *moć* 44, 2. 137, 2; za *-sti* ima jedan primjer s potpunim završetkom (kako i sada u Dubrovniku) *privešti* T, a usto *jest* Z 68, 1. — Za 1. sing. prezenta malo je primjera: osim *mo*gu, *uzmo*gu još *uzumiju* T, *pravlu* Z 125, 1; *poznaju* $\times$ *se kaju* Ps 7 $\times$ 8, a s druge strane *nahodim* T, *zgrišim* I 16, *budem* Ps 38. — Za 2. sing. imperativa, osim običnih oblika bez *-i*, ima uz redovni završetak *-aj* jednom i *-a'*: *razmišlaj'* Z 67, 1. — Za imperfekt nema primjera, a par oblikâ aorista sasvim su obični i normalni. — Prilog sadašnji ima redovno (kao u Zku) završetak *-ći* (31 put), a (Menčetićevo) *-će* nalazi se samo jedan put u sroku: *mućeće* $\times$ Z 125, 1, a osim toga još 2 puta *-ć*: *hoteć* Z 83, 2 i *ućeć* 128, 2 i anormalni oblik *pojeći* ($\times$ *četeći*) 88, 2. Prilozi su prošli od konzonantskih korijena samo ovi: *prišadši* T, *razvrgši* Z 91, 2; *stekši* 129, 2; kod vokalskih osnova završetak je obično *-vši*: *ostarivši*, *dostojavši* T, u Z 8 puta *bivši* i *imavši* 106, 1, te *prostitvši* Ps 23, ali ima u Z i 7 primjera na *-iv* (38, 2. 54, 1. 123, 1. 126, 1. 128, 1. 129, 2. 130, 2, od kojih je jedan *biv* 54, 1). — Za pasivni particip ima i ovdje nekoliko primjerâ od glagolâ III. vrste s labijalom pred osnovnim *ě* koji su građeni po IV. vrsti: *razumljenjem* P, + *življenje* T (2), *strpljeno* Z 87, 2. 133, 1, ali *ktěti*, gdje je pred *ě* dental, ostaje u svojoj vrsti: *ktin* Z 69, 2 (isp. str. 165). — Za futur uzimlje se dosta često pomoćni glagol u pot-

punom obliku, i to ili za infinitivom ili pred nim: *hoćeš naći* P. T, *hoće privesti*, *hoćeš biti* T, *hoćeš moć* Tp — *naći* *hoćeš* P (2), *dati* *hoće*, *uživat* *hoćeš* T itd.; ako je pak za infinitivom enklitički oblik pomoćnoga glagola, samo se sasvim izuzetno otkida od infinitiva cijeli završetak *-ti* ili *-ći*: *naučićeš* Z 83, 2; *primoće* (primoći će) 69, 2.

120. — Iz oblasti sintakse može se samo pripomenuti da i Buresić, kao svi stariji, ima, i u prozi, često *od* gdje ga danas nema u književnom jeziku, i *za* s infinitivom mjesto namjerne rečenice, onda vrlo često potpune oblike ličnih zamjenica i pomoćnih glagola mjesto enklitičkih oblika, pa stariji red enklitika. Istaknuti samo treba da u prozi nalazimo i gdje koji primjer gdje je uz prijedlog akuzativ mjesto normalnoga lokativa: *da sam rekao u pjesni dvojne*, *budući ih u pjesni izrekao* P, *mirnih nas čineći u sva djela naša* T. Važno je i to da, uz priličan broj futurâ sa (ho)ću, ima i jedan ne sasvim siguran primjer, i to u prozi, gdje je pomoćni glagol *budem*: *nećeš se i popuznuti*, *da slobodno hoditi budeš* T, jer i tu *da* možda nije adverbzativan nego konzekutivan veznik; u drugom pak primjeru *što mlada glava primi*, *do starosti bude znati* T biće prije da je *bude znati* zamjenik perfekt. prezenta u gnomičkom značenju, kako što u primjeru *promiñuñ život svoj kako stvar bude ktjet* Z 7, 2 ista veza stoji kao futur drugi; a u Buresića nema ni primjera gdje bi se futur (u neodvisnoj rečenici) izražavao perfekt. prezentom.

Pregledavši ovako ukratko Buresićev jezik i isporativši ga s jezikom Mćevim i Dćevim dolazi se do dva važna rezultata: prvo, i kod Buresića se može konstatovati da donekle na jedan način piše u prozi (više jekavski, redovno -o) a na drugi u pjesmi (više ikavski i redovno -l); drugo, i on nam potvrđuje da među pjesnicima koji su vremenom blizu jedan drugomu može biti razlika u jeziku, jer je on bio možda mlađi savremenik Mćev, a ako nije bio njegov, bio je svakako savremenik Marina Držića, pa eto n. pr. Mć s jedne strane a M. Držić s druge imaju često, odnosno redovno za kratko *rě* (kad refleks nije ikavski) *rje* a Buresić samo *re*, a samo on ima i oblik *priteļ* (iako bi taj oblik mogao biti njegova mlađega nećaka, ali opet Dubrovčanina kakav je i sam Buresić). Jednom riječju dakle, i Buresić nas opominje da moramo dobro paziti i razlikovati kako su dubrovački pisci pisali a kako su govorili.

V. Pregled

gdje se u Jagićevu izdanju nalaze pjesme kako su poredane u novome izdanju (U prvome je stupcu redni broj novoga izdanja, u drugom je redni broj pjesme u odnosnome rukopisu, a u trećemu je broj strane u Jagićevu izdanju na kojoj je pjesma cijela ili njen početak.)

Rukopis M, I. dio											
1	1	3	40	39	67	79	78	14	118	117	304
2	2	307	41	40	297	80	79	25	119	118	81
3	3	3	42	41	47	81	80	9	120	119	131
4	4	147	43	42	169	82	81	93	121	120	140
5	5	98	44	43	164	83	82	145	122	121	165
6	6	126	45	44	142	84	83	19	123	122	29
7	7	34	46	45	147	85	84	19	124	123	17
8	8	136	47	46	195	86	85	135	125	124	112
9	9a	57	48	47	33	87	86	42	126	125	100
10	9b	9	49	48	34	88	87	164	127	126	182
11	10	60	50	49	38	89	88	139	128	127	122
12	11	157	51	50	31	90	89	62	129	128	122
13	12	58	52	51	99	91	90	173	130	129	11
14	13	27	53	52	69	92	91	160	131	130	46
15	14	76	54	53	146	93	92	47	132	131	168
16	15	158	55	54	102	94	93	169	133	132	160
17	16	166	56	55	10	95	94	61	134	133	71
18	17	105	57	56	140	96	95	94	135	134	69
19	18	36	58	57	27	97	96	55	136	135	124
20	19	109	59	58	146	98	97	66	137	136	92
21	20	137	60	59	111	99	98	4	138	137	184
22	21	45	61	60	29	100	99	62	139	138	156
23	22	171	62	61	145	101	100	6	140	139	79
24	23	141	63	62	133	102	101	156	141	140	113
25	24	99	64	63	130	103	102	172	142	141	184
26	25	60	65	64	33	104	103	17	143	142	172
27	26	155	66	65	159	105	104	77	144	143	43
28	27	127	67	66	48	106	105	70	145	144	13
29	28	116	68	67	39	107	106	159	146	145	113
30	29	28	69	68	186	108	107	138	147	146	132
31	30	165	70	69	74	109	108	5	148	147	84
32	31	35	71	70	142	110	109	22	149	148	155
33	32	153	72	71	145	111	110	46	150	149	67
34	33	174	73	72	161	112	111	71	151	150	29
35	34	167	74	73	135	113	112	51	152	151	155
36	35	39	75	74	27	114	113	91	153	152	134
37	36	72	76	75	162	115	114	32	154	153	80
38	37	100	77	76	38	116	115	81	155	154	154
39	38	41	78	77	163	117	116	170	156	155	20

157	156	78	203	202	15	249	248	231	295	294	203
158	157	170	204	203	49	250	249	87	296	295	218
159	158	16	205	204	37	251	250	238	297	296	28
160	159	179	206	205	56	252	251	203	298	297	222
161	160	104	207	206	74	253	252	97	299	298	214
162	161	177	208	207	194	254	253	290	300	299	129
163	162	8	209	208	191	255	254	290	301	300	188
164	163	179	210	209	192	256	255	238	302	301	320
165	164	118	211	210	91	257	256	237	303	302	322
166	165	7	212	211	182	258	257	73	304	303	321
167	166	37	213	212	196	259	258	236	305	304	323
168	167	92	214	213	180	260	259	204	306	305	316
169	168	18	215	214	176	261	260	236	307	306	321
170	169	5	216	215	224	262	261	386	308	307	128
171	170	16	217	216	187	263	262	190	309	308	178
172	171	115	218	217	200	264	263	288	310	309	148
173	172	6	219	218	65	265	264	224	311	310	273
174	173	93	220	219	65	266	265	97	312	311	221
175	174	136	221	220	63	267	266	235	313	312	261
176	175	8	222	221	131	268	267	286	314	313	242
177	176	47	223	222	16	269	268	235	315	314	214
178	177	23	224	223	208	270	269	207	316	315	79
179	178	14	225	224	32	271	270	234	317	316	192
180	179	67	226	225	68	272	271	233	318	317	220
181	180	6	227	226	152	273	272	86	319	318	315
182	181	134	228	227	123	274	273	28	320	319	220
183	182	183	229	228	116	275	274	233	321	320	302
184	183	104	230	229	162	276	275	219	322	321	83
185	184	143	231	230	117	277	276	232	323	322	82
186	185	149	232	231	97	278	277	288	324	323	221
187	186	7	233	232	90	279	278	230	325	324	83
188	187	134	234	233	114	280	279	231	326	325	217
189	188	167	235	234	117	281	280	229	327	326	50
190	189	119	236	235	108	282	281	76	328	327	305
191	190	120	237	236	201	283	282	224	329	328	217
192	191	10	238	237	115	284	283	229	330	329	216
193	192	121	239	238	133	285	284	228	331	330	177
194	193	14	240	239	132	286	285	228	332	331	215
195	194	48	241	240	102	287	286	215	333	332	214
196	195	75	242	241	198	288	287	227	334	333	334
197	196	11	243	242	195	289	288	77	335	334	86
198	197	183	244	243	120	290	289	289	336	335	84
199	198	59	245	244	197	291	290	227	337	336a	302
200	199	49	246	245	198	292	291	73	338	336b	322
201	200	196	247	246	290	293	292	227	339	337	304
202	201	18	248	247	239	294	293	225	340	338	322

341	339	321	348	356a	326	355	362	333	361	368	328
342	350	188	349	356b	328	356	363	128	362	369	206
343	351	139	350	357	123	357	364	317	363	370	338
344	352	318	351	358	21	358	365	314	364	371	306
345	353	318	352	359	127	359	366	307	365	372	68
346	354	303	353	360	126	360	367	327	366	373	338
347	355	317	354	361	222						

Rukopis M, II. dio

367	1,1	125	404	1,38	44	441	2,27	210	477	3,16	335
368	1,2	122	405	1,39	18	442	2,28	197	478	3,17	294
369	1,3	90	406	1,40	291	443	2,29	207	489	3,18	108
370	1,4	4	407	1,41	198	444	2,30	201	480	3,19	168
371	1,5	5	408	1,42	195	445	2,31	243	481	3,20	303
372	1,6	12	409	1,43	77	446	2,32	206	482	3,21	332
773	1,7	12	410	1,44	335	447	2,33	197	483	3,22	337
374	1,8	213	411	1,45	76	448	2,34	243	484	3,23	310
375	1,9	102	412	1,46	169	449	2,35	244	485	3,24	330
376	1,10	121	413	1,47	182	450	2,36	186	486	3,25	331
377	1,11	101	414	1,48	148	451	2,37a	64	487	3,26	306
378	1,12	181	415	2,1	210	452	2,37b	90	488	3,27	137
379	1,13	103	416	2,2	202	453	2,38	190	489	3,28	314
380	1,14	303	417	2,3	298	454	2,39	299	490	3,29	311
381	1,15	335	418	2,4	268	455	2,40	244	491	3,30	309
382	1,16	21	419	2,5	61	456	2,41	247	492	3,31	297
383	1,17	19	420	2,6	291	457	2,42	335	493	3,32	316
384	1,18	114	421	2,7	204	458	2,43	260	494	3,33	108
385	1,19	204	422	2,8	223	459	2,44	261	495	3,34	310
386	1,20	131	423	2,9	205	460	2,45	281	496	3,35	146
387	1,21	184	424	2,10	238	461	2,46	334	497	3,36	207
388	1,22	131	425	2,11	305	462	3,1	324	498	3,37	311
389	1,23	190	426	2,12	209	463	3,2	323	499	3,38	45
390	1,24	174	427	2,13	327	464	3,3	324	500	3,39	166
391	1,25	22	428	2,14	209	465	3,4	309	501	3,40	311
392	1,26	286	429	2,15	93	466	3,5	315	502	3,41	339
393	1,27	24	430	2,16	209	467	3,6	336	503	3,42	339
394	1,28	25	431	2,17	300	468	3,7	107	504	3,43	340
395	1,29	12	432	2,18	208	469	3,8	336	505	3,44	340
396	1,30	91	433	2,19	208	470	3,9	292	506	3,45	341
397	1,31	188	434	2,20	244	471	3,10	174	507	3,46	342
398	1,32	189	435	2,21	194	472	3,11	187	508	3,47	342
399	1,33	189	436	2,22	69	473	3,12	305	509	3,48	342
400	1,34	39	437	2,23	287	474	3,13	308	510	3,49	343
401	1,35	289	438	2,24	300	475	3,14	309	511	3,50	343
402	1,36	57	439	2,25	203	476	3,15	335	512	3,51	344
403	1,37	97	440	2,26	243						

Rukopis D

513	1	347	529	17 (17)	358	545	33 (31)	370
514	2	348	530	18 (16)	359	546	34 (32)	373
515	3	348	531	19 (18 i 19)	360	547	35 (33)	373
516	4	349	532	20	362	548	36 (34)	374
517	5	350	533	21	363	549	37 (35)	374
518	6	351	534	22 (84)	416	550	38 (36)	375
519	7	352	535	23 (22)	364	551	39 (37)	376
520	8	353	536	24 (83)	416	552	40 (38)	376
521	9	354	537	25 (23)	364	553	41 (39)	377
522	10	354	538	26 (24)	365	554	42 (40)	378
523	11	356	539	27 (25)	367	555	43 (41)	379
524	12	355	540	28 (26)	367	553	44 (42)	380
525	13	356	541	29 (27)	368	557	45 (43)	382
526	14	357	542	30 (28)	369	558	46 (44)	383
527	15	358	543	31 (30)	369	559	47 (45)	nema
528	16 (15) ¹	358	544	32 (29)	369	560	48 (46)	384

Rukopis R. I. dio

561	28	401	581	200	387	601	324	508	621	445	418
562	29	402	582	201	85	602	327	746	622	546	504
563	30	275	583	202	388	603	364	413	623	548	497
564	31	503	584	212	390	604	365	503	624	550	420
565	40	298	585	213	391	605	366	414	625	552	420
566	41	406	586	214	392	606	367	415	626	555	333
567	65	80	587	215	393	607	368	415	627	556	396
568	133	407	588	216	393	608	369	414	628	559	194
569	138	407	589	234	503	609	370	130	629	573	175
570	165	419	590	235	394	610	371	395	630	594	493
571	166	505	591	236	507	611	372	503	631	599	127
572	167	505	592	237	301	612	374	415	632	600	421
573	168	506	593	238	419	613	375	504	633	601	78
574	169	407	594	240	409	614	376	395	634	602	421
575	170	408	595	241	413	615	377	416	635	603	508
576	193	408	596	242	412	616	427	176	636	604	422
577	194	408	597	285	420	617	428	185	637	605	397
578	195	412	598	286	503	618	429	416	638	610	422
579	198	384	598	287	325	619	432	417			
580	199	386	600	323	185	620	438	417			

¹ U zagradama je broj što ga, griješkom, daje Jagić za Držićev (Pucićev) rukopis, a br. 534 i 536 on nema iz toga rukopisa.

Rukopis R, II. dio

639	611	423	683	655	95	727	699	433	771	743	469
640	612	424	684	656	95	728	700	461	772	744	472
641	613	437	685	657	107	729	701	462	773	745	472
642	614	58	686	658	163	730	702	519	774	746	473
643	615	56	687	659	121	731	703	463	775	747	494
644	616	44	688	660	54	732	704	434	776	748	151
645	617	96	689	661	54	733	705	465	777	749	474
646	618	205	690	662	54	734	706	466	778	750	nema
647	619	107	691	663	53	735	707	464	779	751	452
648	620	55	692	664	25	736	708	471	780	752	505
649	621	40	693	665	95	737	709	157	781	753	48
650	622	129	694	666	180	738	710	157	782	754	183
651	623	40	695	667	26	739	711	471	783	755	298
652	624	41	696	668	96	740	712	502	784	756	501
653	625	45	697	669	74	741	713	150	785	757	475
654	626	51	698	670	144	742	714	502	786	758	nema
655	627	52	699	671	424	743	715	466	787	759	476
656	628	138	700	672	425	744	716	404	788	760	477
657	629	333	701	673	175	745	717	467	789	761	475
658	630	50	702	674	153	746	718	123	790	762	459
659	631	148	703	675	426	747	719	134	791	763	458
660	632	41	704	676	457	748	720	469	792	764	459
661	633	51	705	677	154	749	721	227	793	765	477
662	634	42	706	678	428	750	722	501	794	766	478
663	635	50	707	679	113	751	723	462	795	767	479
664	636	130	708	680	144	752	724	502	796	768	478
665	637	149	709	681	427	753	725	502	797	769	479
666	638	139	710	682	460	754	726	451	798	770	480
667	639	181	711	683	109	755	727	451	799	771	481
668	640	52	712	684	168	756	728	435	800	772	480
669	641	26	713	685	428	757	729	455	801	773	481
670	642	151	714	686	48	758	730	458	802	774	482
671	643	193	715	687	502	759	731	470	803	775	457
672	644	52	716	688	398	760	732	499	804	776	483
673	645	53	717	689	400	761	733	499	805	777	483
674	646	202	718	690	429	762	734	500	806	778 +	484
675	647	327	719	691	429	763	735	500		779	
676	648	44	720	692	313	764	736	501	807	780	486
677	649	53	721	693	460	765	737	470	808	781 +	459 i
678	650	98	722	694	430	766	738	471		782	
679	651	311	723	695	430	767	739	472	809	783	502
680	652	58	724	696	460	768	740	441	810	784	487
681	653	130	725	697	431	769	741	432	811	785	454
682	654	159	726	698	431	770	742	501	812	786	488

813	787	488	822	795	494	831	804	98	840	813	497
814	788	496	823	796	29	832	805	504	841	814	268
815	789	491	824	797	495	833	806	274	842	815	38
816	790	493	825	798	490	834	807	498	843	816	10
817	791	10	826	799	492	835	808	179	844	817	38
818	R.P	nema	827	800	495	836	809	468	845	818	496
819	792	504	828	801	462	837	810	498	846	819	334
820	793	489	829	802	497	838	811	474	847	820	336
821	794	495	830	803	297	839	812	152			

Dodatak

U članku o autorstvu pjesama ovoga Zbornika ja sam kazao razloge s kojih se donekle moraju mijenjati granice grupama pjesama što je Medini konstatovao u II^{om} dijelu Zbornika, naime da se kao prva grupa Č (Čubranovićeva) imaju računati pjesme R. 614-670 ne dodavajući ni R. 613 pred nom ni R. 671-675 za nom, a naprotiv da se od druge grupe K (Kristićevićeva) imaju odbiti pjesme R. 692 i 693.¹¹¹ Nego, pošto sam za ovaj drugi članak o Zborniku još bolje proučio i njegov sastav, vidio sam da bi se možda mogle i inače mijenjati granice Medinijevih grupa. Tako protiv jedinstvenosti grupe K s pjesmama R. 694-711 govori ne samo to što su u R. 696 prva 2 stiha jednaki prvim dvjema u R. 682, koja pjesma pripada bezimenoj skupini A², nego još više to što se jedan komad pjesme R. 692 (za stih 6-14), koja također po svoj prilici spada k istoj skupini, nalazi poslije R. 704, te tako prekida niz pjesama grupe K; Medini nije mogao to opaziti, jer Jagić u izdanju (str. 313) nije to spomenuo. Ne znam ni je li tačno što je Medini uzeo da k trećoj njegovoj grupi N (pjesnika sa izlišnim umetkom *nu*) pripadaju i nene 3 posljednje pjesme R. 742-744,¹¹² premda s druge strane treba priznati da se i ove tri u metričkom pogledu dobro slažu s R. 731-741, a naročito treba istaknuti neobično srićanje u R. 744 gdje se samo sriću među sobom oba polustiha svakoga stiha. Za svoju četvrtu grupu J (pjesnika jekavca) R. 759-795 Medini je uzeo kao granicu s jedne strane R. 758, po svoj prilici zato što je od te pjesme ostao samo prvi stih (zato ga i Jagić nije uzeo u izdanje) a s druge strane R. 796, što je Menčetićeva pjesma, ali bi se i za tu

¹¹¹ Ra d 247, 131. 136.

¹¹² Medini u Ra d u 153, 111 govori da u tu grupu ide R. 731-743, ali to je štamparska pogreška, jer na str. 112 navodi nekoliko primjera i iz R. 744.

grupu moglo misliti da joj pripadaju još i R. 756-758, koje se tri pjesme u metričkom pogledu dobro slažu s grupom J, tako da bi s te strane granicom bila pjesma R. 755 u kojoj ima nekoliko stihova jedne Držićeve pjesme. A što je R. 758 samo jedan stih, to ne bi smetalo jedinstvenosti grupe J, ako tomu ne smeta što je ta grupa raspolovljena popisom pjesama cijeloga Zbornika. Taj popis Jagić spominje u svojem vrlo kratkom opisu Zbornika,¹¹³ i kaže od kojega do kojega lista ide, ali kako pak za pojedine pjesme ne govori na kojim se listovima nalaze, tako Medini nije mogao konstatovati da je popis otprilike baš u sredini grupe J, jer stoji među R. 759 do 782 i R. 783-795. Toga nije opazio u svojoj raspravi o Zborniku ni prof. A. Cronia,¹¹⁴ premda je baš on prvi poznao i istakao važnost popisa za tačno shvaćanje postanka i sastava Zbornika, pa se zato nisam ni ja u članku o autorstvu obazirao na to da popis dijeli grupu J na dva dijela J¹ i J². A to je, u ovom питању, vrlo važno, jer se jasno vidi da je Rašina sa R. 782 završio stariji dio svojega Zbornika; kako je naime prof. Cronia istakao, na l. 312^b nalazi se samo R. 782 (a to su stih. 13-20 od R. 781), niže kojega su još samo 2 ostrugana stiha, tako da na toj strani ostaje prazna prostora za još 12 stihova, a toliko prazna prostora Rašina inače nigdje više ne ostavlja! On je dakle tu završio stariji dio Zbornika, i zato je baš tu i metnuo popis, kako se to sasvim sigurno vidi po tome što je on sam označio brojevima listove Zbornika i dao popisu brojeve 313-331, a tek docnije dodao noviji dio Zbornika s pjesmama R. 783-820 na l. 332-344. Prema tome ja mislim da Zbornik treba dijeliti ne samo u prvi dio RI (s pjesmama Menčetića i Držića R. 1-610 u azbučnom redu) i u drugi dio RII (s mješovitim pjesmama R. 611-820 bez azbučnoga reda) nego i u stariji i noviji dio. Da je taj stariji dio jedna cjelina a ne dva neodvisna dijela, kako uzimlje prof. Cronia, mislim da se vidi najprije po tome što je popis smješten neposredno poslije tog starijeg dijela, a onda po tome što s listom 252 (na kojega je stražnjoj strani svršetak [stih. 13-38] posljednje pjesme R. 610 od RI) ne svršava se tabak nego je, naprotiv, taj list prvi list tabaka (od 12 listova) što obuhvaća listove 252-263; osim toga ni s l. 252 upravo ne svršava se RI, jer u vrhu lista 253^a stoji »Svrha pjesni 954« (tako zapisano Matijaševićvom rukom), dakle pjesme koja se

¹¹³ Stari pisci hrvatski II, XII.

¹¹⁴ Il Canzoniere raguseo del 1507 (Zadar 1927).

nalazi u RI a po svoj prilici je Menčetićeva.¹¹⁵ Može se dakle uzeti kao stvar prilično sigurna da po sastavu (ne po sadržaju) Zbornik se sastoji od dva dijela: prvi obuhvaća pjesme R. 1-782 i popis a drugi pjesme R. 783-820. Svakako je pak sigurno da Medinijeva grupa J pripada prvom svojom polovicom J¹ tomu prvomu dijelu a drugom J² drugomu, pa sama sobom nastaje sumnja sačinjavaju li J¹ i J² jednu grupu pjesama jednoga istoga pjesnika. Pa ipak ja bih rekao da je grupa J zbiļa od jednoga istoga pjesnika; ja sam bar ispoređivao oba nena dijela među sobom, da vidim nema li među njima koja znatnija razlika, pa nisam mogao naći ni jedne — i u pogledu metrike i u pogledu gramatike i rječnika oba se dijela lijepo slažu. Ako je dakle cijela grupa J od jednoga istog pjesnika, treba reći da je Račina najprije našao 22 njegove pjesme koje je zapisao na kraju starijega dijela Zbornika, a kasnije je našao još drugih 14 s kojima je otpočeo noviji dio. Svakako ovo što sam ovdje naknadno kazao o granicama Medinijevih grupa pokazuje da je sastav Zbornika još više komplikovan negoli se doslije mislilo.

Ovom prilikom treba da se osvrnem i na ono što je za prvi moj članak o Račininu Zborniku kazao prof. A. Cronia u svojem prikazu u 3-4^{oj} knizi *Atti e Memorie Dalmatinskog društva za domaću historiju* (Zadar 1934), str. 215-217. Neću da se obazirem na njegov općeniti sud o mojemu članku, jer se može biti drukčijeg mišljenja o vrijednosti onoga što sam ja novo iznio i što sam staro ispravio i popunio, ali ne mogu premučati dvije njegove rečenice kojima mi čini odlučno krivo. Na str. 96, u napom. 9, ja sam naime konstatovao da »za čudo« ni Jagić ni prof. Cronia nisu opazili da je nad pjesmom br. 371 sam Račina umetnuo sitnijim slovima bilešku Gore Držić — *Pjesni luvene*, i to sam protumačio time što je Ivan Matijašević na rubu krupnijim slovima zapisao opet Gore Držić, što je i Jagić i prof. Cronii odvratilo pažnju od one Račinine bileške. Prof. Cronia nije bio zadovoljan što se je i njemu potkrao isti lapsus kao i Jagiću, pa u svojem prikazu (na str. 216) odlučno tvrdi: »Ali ako je istina da Jagić nije opazio da pjesma br. 371 ima bilešku Gore Držić — *Pjesni luvene*, nije istina (non è vero) da je ja nisam opazio, jer je ja na str. 20 moje studije¹¹⁶ pripisujem jednoj ruci iz XVI. vijeka, pošto

¹¹⁵ Rad 247, 126.

¹¹⁶ T. j. *Il Canzoniere raguseo del 1507* (Zadar 1927).

se nisam usudio da je kategorički doznačim Rañini.« Ali na str. 20 svoje studije prof. Cronia kaže ovo: »Od druge ruke, ponajviše iz XVI. vijeka, imaju neke interlinearne bileške koje nam kažu ime autora nekih pjesama. Tako znamo da su pjesme br. 202, 235, 371, 740 Ćorine, Ćore Držića.« Sve je to prilično netačno: nisu sve te bileške »od druge ruke«, jer su ona uz br. 202 i prva uz br. 371 od Rañinine ruke; drugo, nisu ponajviše iz XVI. vijeka, nego su većinom iz XVIII^{oga}, bileške naime uz br. 235, druga uz br. 371 i ona uz br. 740 pisane su rukom Ivana Matijaševića koji je umro tek g. 1788! Ali najglavnije je to da prof. Cronia nikako ne spominje one riječi *Pjesni Ćuvene*, a baš su one između tih biležaka za nas najvažnije, a možemo reći i jedine važne, jer po njima znamo da je Nikša Rañina g. 1507 imao, ili bar poznao, zbirku pjesama Ćore Držića pod tim imenom, dok nam ostale bileške ne kažu ništa nova, jer po njihovim akrostisima znamo da su Držićeve. »Nije dakle istina« da je prof. Cronia opazio tu bilešku ili — a to bi bilo još gore — ako ju je opazio a svakako nije spomenuo, nije razumio njenu važnost.

Na kraju svojeg prvoga članka ja sam (na str. 143) kazao da je »apsolutno potrebno da se II. kniga *Starih pisaca hrvatskih* nanovo izda ne dirajući u red pjesama kojega se drže sami rukopisi«. Prof. Cronia je dobro znao da ja priređujem novo izdanje te knjige — i doista ja sam rukopis već predao Jugoslavenskoj akademiji —, pa u svojem prikazu (na str. 217) kaže: »Nadajmo se da se to izdanje neće strogo držati, kako Rešetar nagoviješta, progresivnog reda pojedinih rukopisa... Dandanas naprotiv slavisti trebaju kritička izdanja...« Po tim riječima trebalo bi reći da prof. Cronia u »kritička« izdanja ne broji tako izdanje koje se drži reda pjesama što ga daju sami rukopisi. S metodološkog gledišta ja mislim da je to stanovište sasvim krivo, jer kritičnost nekog izdanja ne smije se suditi po redu kojim se tekst izdaje već po načinu kako se izdaje, to jest da li se savjesno i pametno uzimlju u obzir svi dobri izvori. Inače po dosta nejasnim riječima kojim prof. Cronia dalje kaže kakvo bi, u ovom konkretnom slučaju, imalo biti »kritičko« izdanje pjesama sakupljenih u Rañininu Zborniku, ne razumijem kakav bi se red imao dati tim pjesmama: i po njegovu mišljenju pjesme se ne smiju prilično samovoljno ispremiješati kao što je učinio Jagić u I. izdanju; ali eto ne smije se ni držati strogo red samih rukopisa, — a onda koji se treći red ima

uvesti — držati se donekle reda rukopisâ a odnekle spajati i rastavlati pjesme po svojemu čefu kako je činio Jagić? Nego ja mislim da bi tako samovoljno postupaće bilo slabo opravdano kad se iz reda kojim idu pjesme u Akademijinu rukopisu Menčetićevih pjesama, u Pucićevu rukopisu Držićevih i u I. dijelu Račinina Zbornika jasno vidi da je taj red za Menčetićeve i Držićeve pjesme bio uglavnome već utvrđen najkasnije g. 1507, s čega se za pjesme obojice pjesnika u taj red ne smije nikako dirati; a ko bi smio dirati u red pjesama II. dijela Račinina Zbornika sad kada, najviše zaslugom prof. Medina, znamo da većina njegovih pjesama sačinjavaju četiri čvrsto vezane grupe pjesama? Zato ja mislim da se je prof. Cronia pobojavao da sam ja imao namjeru da jednostavno sve pjesme II. knige *Starih pisaca* izdam čisto azbučnim redom kako su poredane u I. dijelu Račinina Zbornika, uvrstivši akobogda u taj azbučni red i pjesme II. dijela! Dabome, meni nije došlo ni na kraj pameti da to činim, nego sam pjesme poredao onako kako je ovdje kazano na str. 80.

Mogu ovdje naknadno dodati da u trećemu svojem članku o Račininu Zborniku (*Rječnik i dikcija*), što ga je Jugoslav. akademija već primila za svoj *Rad*, dokazujem da je jedan isti pjesnik ispjevao i pjesme grupe *J* i pjesme skupine *A*⁵, tako da bi sve pjesme R. 759-820 bile od jednog istog pjesnika, odlučno jekavca.

Pregled sadržaja

	Strana
Uvod, § 1—2	77 (1)
I. Glasovi	81 (5)
A. Vokali: 1. Praslav. ě: uopće, § 3—6 (str. 81); u fleksivnim završecima, § 7 (str. 86); stari dubrov. ikavizmi, § 8 (str. 88); u korijenima i osnovama, § 9—10 (str. 88); pred j i o, § 11 (str. 93); u kratkom slogu rě, § 12—13 (str. 93); neobični ikavizmi, § 14—15 (str. 95); neobični jekavizmi i dvosložno ě, § 16 (str. 97); ekavizmi, § 17 (str. 98); ě u raznim partijama Zbornika, § 18—23 (str. 99). — 2. Poluglas, § 24—25 (str. 106). — 3. Ostali vokali, § 26—29 (str. 109). — 4. Opće pojave, § 30—34 (str. 112)	81 (5)
B. Konzonanti: 1. ě - d i št - žd, § 35—37 (str. 118). — 2. Ostali nizovi, § 38—44 (str. 121). — 3. Opće pojave, § 45—50 (str. 127)	118 (42)
II. Oblici	133 (57)
A. Deklinacija: 1. Imenice s osnovom na o, § 51—54 (str. 133). — 2. Imenice s osnovom na a, § 55—58 (str. 138). — 3. Imenice s osnovom na i, § 59—60 (str. 142). — 4. Zamjenice, § 61—67 (str. 144). — 5. Pridjevi, § 68 (str. 153). — 6. Brojevi, § 69 (str. 154)	133 (57)
B. Konjugacija: 1. Osnove, § 70—71 (str. 154). — 2. Present, § 72—73 (str. 157). — 3. Imperativ, § 74 (str. 159). — 4. Prilog sadašnji, § 75—76 (str. 159). — 5. Imperfekt, § 77—78 (str. 161). — 6. Infinitiv, § 79 (str. 163). — 7. Aorist, § 80 (str. 164). — 8. Prilog prošli, § 81 (str. 164). — 9. Participi, § 82 (str. 165). — 10. Složeni oblici, § 83 (str. 166)	154 (78)
III. Sintaktičke osobine	167 (91)
1. Rod, § 84 (str. 167). — 2. Broj, § 85 (str. 167). — 3. Padeži, § 86 (str. 169). — 4. Prijedlozi, § 87 (str. 171). — 5. Zamjenice, § 88 (str. 173). — 6. Pridjevi i brojevi, § 89 (str. 174). — 7. Glagoli, § 90—94 (str. 175). — 8. Negacija i red riječi, § 95 (str. 180).	167 (91)
IV. Jezik pjesama Račinina Zbornika uopće	181 (105)
Nenarodni elementi, § 96—102 (str. 182). — Razlike među različnim partijama, § 103—107 (str. 188). — Zbornik prema Račininu lekcionaru, § 108—110 (str. 195). — Grupa Č u R II i Čubranovićeva Jedupka, § 111—114 (str. 198). — Buresić prema Menčetiću i Držiću, § 115—120 (str. 202)	182 (106)
V. Pregled gdje se nalaze u Jagićevu izdanju pjesme kako su poredane u novome izdanju	210 (134)
Dodatak	215 (139)